

**KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜNÜN
MEKÂNA YANSIMASI**

**2014
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

Binnur TULGA SAĞLAR

**KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜNÜN
MEKÂNA YANSIMASI**

Binnur TULGA SAĞLAR

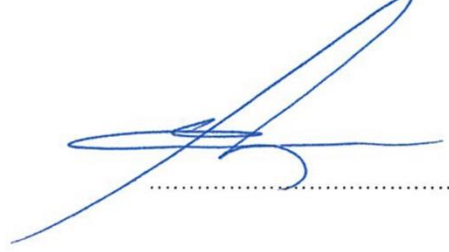
**Karabük Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Aralık 2014**

Binnur TULGA SAĞLAR tarafından hazırlanan " KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜNÜN MEKÂNA YANSIMASI" başlıklı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE

Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında. Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. .../.../2014

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE (KBÜ)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK (KBÜ)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şenol GÜRSOY (KBÜ)

...../...../2014

KBÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu bu tez ile Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

PROF. Dr. Mustafa BOZ

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

“Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.”

Binnur TULGA SAĞLAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜNÜN MEKÂNA YANSIMASI

Binnur TULGA SAĞLAR

**Karabük Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE
Aralık 2014, 126 sayfa**

Yüzyıllar öncesinden günümüze kadar insanlığın önemli ve vazgeçilmez ihtiyaçlarından biri olan yıkanma eyleminin gerçekleştirilebilmesi için mekân ihtiyacı olmuş ve bunun için hamam yapıları inşa edilmiştir.

İnsan yaşamında önemli bir yeri olan hamam kültürünün günümüz şartlarında eski değerini kaybetmeye başladığı görülmüştür. Bu çalışma, hamam kültürünün unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Hamam yapılarının Antik Çağ'dan günümüze kadar süre gelen tarihsel gelişimi, mekân özellikleri, dönemsel farklılıkları ve benzerlikleri, yapım tekniği, mimari gelişimi ve teknik sistemleri irdelenmiştir. Yıkanmanın tarihsel gelişimi, toplum içerisindeki yeri, sosyal anlamı ve hamam geleneklerinin mekâna yansımaları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın inceleme alanı olarak Kastamonu ili seçilmiştir. Kastamonu hamam kültürü, hamam yapıları ve hamamlı evler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler : Hamamlar, Hamamlı evler, Kastamonu hamamları, Yıkanma kültürü.

Bilim Kodu : 805.1.218

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

THE SPATIAL REFLECTION OF BATHING CULTURE ON KASTAMONU

Binnur TULGA SAĞLAR

**Karabuk University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture**

Thesis Advisor:

Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE

December 2014, 126 pages

Bath buildings continued to be built for centuries owing to the important and indispensable need to bath.

Bathing culture has lost its former significance in the modern way of life. This study was undertaken to remind ourselves of the bathing culture and to pass on this knowledge to future generations.

The study investigates the historical development of bath buildings from antiquity to the present, their spatial features, differences and similarities of various periods, construction techniques, architectural development and technical systems. The historical development of bathing, its place in society, its social meaning and the reflection of bathing traditions on architectural spaces are also presented.

The case study area is Kastamonu province. Kastamonu's bathing culture, bath buildings and houses with baths are examined.

Keywords : Baths, houses with bath, Kastamonu baths, bathing culture.

Scientific Code : 805.1.218

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamda her tŒrlŒ desteğini benden esirgemeyen ve bana her konuda yardımcı olan tez danıőmanım Prof. Dr. Aysun ŐZKŐSE'ye, kaynak ulaőımına sağladıkları kolaylıklar için Yavuz YŪCEBIYIK'a (Kastamonu Vakıflar BŒlge MŒdŒrŒ) ve GŒkhan YAVUZ'a (Kastamonu Vakıflar BŒlge MŒdŒrlŒęŒ Őube MŒdŒrŒ), bana karőı gŒsterdięi anlayıőtan dolayı Fevzi UęURCAN'a (Kastamonu Ūniversitesi Yapı İőleri ve Teknik Daire Baőkanı), samimi destekleri ve yardımları için baőta Serap Yeőim BEYKOZ olmak Œzere tŒm dostlarıma, teknik desteğinden dolayı ağabeyime, bu çalıőmam için en çok ihtiyacım olan zamanı bana kazandıran anneme, babama, her zaman yanımda olup her konuda destek olan sevgili eőime, ayrıca tez hazırlığım boyunca enerji ve neőe kaynağı olan oğluma sonsuz teőekkŒrler.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
EKLER DİZİNİ.....	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ.....	1
1.2. YÖNTEM.....	2
BÖLÜM 2	3
TARİHİ GELİŞİM SÜRECİNDE YIKANMA KÜLTÜRÜ VE MEKÂNA YANSIMASI	3
2.1. ANTİK YUNAN UYGARLIĞINDA YIKANMA	3
2.1.1. Antik Yunan Uygarlığında Yıkanma Kültürü	3
2.1.2. Antik Yunan Uygarlığında Yıkanma Mekânı.....	4
2.2. ANTİK ROMA UYGARLIĞINDA YIKANMA	5
2.2.1. Antik Roma Uygarlığında Yıkanma Kültürü	5
2.2.2. Antik Roma Uygarlığında Yıkanma Mekânı.....	7
2.2.2.1. Roma Hamamlarında Isıtma Sistemi	11
2.3. BİZANS DÖNEMİNDE YIKANMA	12
2.3.1. Bizans Döneminde Yıkanma Kültürü.....	12
2.3.2. Bizans Döneminde Yıkanma Mekânı.....	12
2.4. SELÇUKLU DÖNEMİNDE YIKANMA.....	13

	<u>Sayfa</u>
2.4.1. Selçuklu Döneminde Yıkanma Kültürü.....	14
2.4.2. Selçuklu Döneminde Yıkanma Mekânı.....	14
2.5. OSMANLI DÖNEMİNDE YIKANMA	15
2.5.1. Osmanlı Döneminde Yıkanma Kültürü	15
2.5.1.1. Gelin Hamamı	16
2.5.1.2. Lohusa ya da Kırk Hamamı	18
2.5.1.3. Kız Beğenme Hamamı	19
2.5.1.4. Nişan Hamamı	19
2.5.1.5. Mahalle Hamamı	19
2.5.1.6. Sünnet Hamamı	19
2.5.1.7. Damat Hamamı	20
2.5.1.8. Tulumbacıların Yangın Dönüşü Hamamı	20
2.5.1.9. Hamam Malzemeleri.....	21
2.5.2. Osmanlı Döneminde Yıkanma Mekânı	27
2.5.2.1. Türk Hamamlarının Türleri.....	28
2.5.2.2. Osmanlı Dönemi Hamamlarında Mekân Dağılımı	28
2.5.2.3. Osmanlı Dönemi Hamamlarında Mimari Elemanları.....	33
2.5.2.4. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Yapım Tekniği.....	37
2.5.2.5. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Aydınlatma Tekniği.....	38
2.5.2.6. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Isıtma Tekniği.....	39
BÖLÜM 3	40
KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE MEKÂNLARI	40
3.1. KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜ	41
3.2. KASTAMONU'DA YIKANMA MEKÂNLARI	43
3.2.1. Kastamonu Halk Hamamları	43
3.2.1.1. Çobanoğulları Dönemi Hamamları.....	43
3.2.1.2. Candaroğulları Dönemi Hamamları.....	54
3.2.1.3. Osmanlı Dönemi Hamamları	65
3.2.2. Kastamonu Ev Hamamları.....	99
3.2.2.1. Bahçede Bulunan Ev Hamamları.....	99
3.2.2.2. Konak İçerisinde Bulunan Yıkanma Mekânları	109

	<u>Sayfa</u>
3.2.2.3. Dolap İçerisinde Yıkama Mekânları.....	110
3.3. DEĞERLENDİRME	114
BÖLÜM 4	116
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	116
KAYNAKLAR	120
EK AÇIKLAMALAR A. PLAN ŞEMALARI VE AÇIKLAMALARI.....	123
ÖZGEÇMİŞ	125

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Strigilis uygulaması	6
Şekil 2.2. Strigilis ve yağlık	6
Şekil 2.3. Stabia hamamı soyunmalık bölümü , havuzu , döşeme sistemi.....	8
Şekil 2.4. Caracalla hamamı	8
Şekil 2.5. Caracalla hamamı plan rekonstrüksiyonu.....	9
Şekil 2.6. Roma hamamı plan şeması	10
Şekil 2.7. Roma hamamı ısıtma sistem krokisi.....	11
Şekil 2.8. Amorium hamamı	13
Şekil 2.9. Sivas Divriği Bekir Çavuş hamamı.....	15
Şekil 2.10. Gelin hamamı.....	16
Şekil 2.11. Gelin hamamı.....	17
Şekil 2.12. Erkekler hamamını tasvir eden Osmanlı minyatürü	20
Şekil 2.13. Hamam yaygısı, hamam bohçası	22
Şekil 2.14. Hamam tası	22
Şekil 2.15. İşlemeli nalın, takunya	23
Şekil 2.16. Bakır kıldanlık	24
Şekil 2.17. Sabun	24
Şekil 2.18. Peştamal	25
Şekil 2.19. Buhurdan.....	26
Şekil 2.20. Gülabdan.....	26
Şekil 2.21. Bakır ibrik ve leğen	27
Şekil 2.22. Osmanlı hamamlarının mekân dağılımı	29
Şekil 2.23. Eyice, S,'nin sıcaklık planlarına göre hamam tipolojileri	31
Şekil 2.24. Osmanlı hamamlarının ısıtma sistemi.....	33
Şekil 2.25. Taş kurna.....	34
Şekil 2.26. Göbek taşı	35
Şekil 2.27. Süs havuzu, beton sedir	36
Şekil 2.28. Bakır kazan	36

Sayfa

Şekil 2.29. Safranbolu eski Rum Hamamı kubbesi fil gözü aydınlatma	37
Şekil 3.1. Kastamonu hava fotoğrafı.....	40
Şekil 3.2. Kastamonu hamamlarının şehir merkezindeki konumları	44
Şekil 3.3. Vakıf hamamı vaziyet planı	45
Şekil 3.4. Vakıf hamamı aydınlık feneri soyunmalık kabinleri	46
Şekil 3.5. Vakıf hamamı Plan Krokisi	47
Şekil 3.6. Sıcaklık mekânındaki göbek taşı	47
Şekil 3.7. Kapı eşikleri ve kirli su kanalları	48
Şekil 3.8. Vakıf hamamı ön cephesi	48
Şekil 3.9. Frenkşah hamamı vaziyet planı	49
Şekil 3.10. Frenkşah hamamı restitüsyon projesi kat planı	50
Şekil 3.11. Frenkşah hamamı restorasyon projesi kat planı.....	51
Şekil 3.12. Frenkşah hamamı sıcaklık bölümü, halvet.....	52
Şekil 3.13. Frenkşah hamamı eski su deposu (tuz odası).....	52
Şekil 3.14. Frenkşah hamamı ön cephesi	53
Şekil 3.15. Frenkşah hamamı çatı görüşleri.....	53
Şekil 3.16. İsmail Bey hamamı vaziyet planı.....	54
Şekil 3.17. Soyunmalık bölümü bağdadi kubbesi.....	55
Şekil 3.18. Eyvan, halvet ve müdahale penceresi	56
Şekil 3.19. İsmail Bey hamamı plan krokisi	57
Şekil 3.20. İsmail Bey hamamı ön, arka cephesi	58
Şekil 3.21. Bey Hamamı yerleşim planı.....	58
Şekil 3.22. Bey Hamamı asma kat, süs havuzu	59
Şekil 3.23. Bey Hamamı restorasyon öncesi ve sonrası sıcaklık bölümü.....	60
Şekil 3.24. Bey Hamamı planı	61
Şekil 3.25. Bey Hamamı restorasyon öncesi ve sonrası giriş kapısı	61
Şekil 3.26. Bey Hamamı sağ yan cephesi	62
Şekil 3.27. Kale Hamamı soyunmalık mekânı süs havuzu, çatı feneri.....	63
Şekil 3.28. Kale Hamamı plan krokisi	64
Şekil 3.29. Kale Hamamı görüşleri.....	65
Şekil 3.30. Dede Sultan Hamamı vaziyet krokisi	66
Şekil 3.31. Dede Sultan Hamamı süs havuzu, soyunma kabinleri.....	67

Sayfa

Şekil 3.32. Dede Sultan Hamamı tıraşlık bölümü.....	68
Şekil 3.33. Dede Sultan Hamamı sıcaklık bölümü ve tavanı	68
Şekil 3.34. Dede Sultan Hamamı sağ ve sol halvet tavanı.....	69
Şekil 3.35. Dede Sultan Hamamı külhanı ve haziresi	70
Şekil 3.36. Dede Sultan Hamamı kat plan krokisi	70
Şekil 3.37. Dede Sultan Hamamı ön ve sağ yan cephesi	71
Şekil 3.38. Saray Hamamı vaziyet planı	72
Şekil 3.39. Saray Hamamı 1995 yılında yapının ön cephesi.....	73
Şekil 3.40. Saray Hamamının 2006 yılında hamam bölümü	73
Şekil 3.41. Saray Hamamı zemin kat restitüsyon krokisi	74
Şekil 3.42. Saray Hamamı birinci kat restitüsyon krokisi.....	75
Şekil 3.43. Saray Hamamı soyunmalık mekânı çatısı ve süs havuzu	76
Şekil 3.44. Saray Hamamı sıcaklık mekânı tavanı	77
Şekil 3.45. Saray Hamamı halvetlerinin pandantif ve tromp geçişleri	78
Şekil 3.46. Saray Hamamı zemin kat ve birinci kat planı.....	78
Şekil 3.47. Saray Hamamı ön cephesi.....	79
Şekil 3.48. Saray Hamamının sol yan ve arka cephesi	80
Şekil 3.49. Çifte Hamam vaziyeti	81
Şekil 3.50. Çifte Hamam kitabesi	82
Şekil 3.51. Çifte Hamam erkekler bölümü ve kadınlar bölümü giriş kapısı.....	83
Şekil 3.52. Çifte Hamam erkekler bölümü soyunmalık mekânı.	84
Şekil 3.53. Çifte Hamam erkekler bölümü soyunmalık mekânı tavanı, eyvanı.....	85
Şekil 3.54. Çifte Hamam yeni yapılan kafeterya bölümü	86
Şekil 3.55. Çifte Hamam restitüsyon plan krokisi	86
Şekil 3.56. Çifte Hamam restorasyon plan krokisi	87
Şekil 3.57. Çifte Hamam 2005 ve 2014 yıllarında güney cephe fotoğrafları	88
Şekil 3.58. Çifte Hamam 2005 ve 2014 yıllarında kuzey cephe fotoğrafları.....	88
Şekil 3.59. Arabapazarı Hamamı vaziyet planı.....	89
Şekil 3.60. Arabapazarı Hamamı erkekler bölümü soyunmalık mekanı	90
Şekil 3.61. Arabapazarı Hamamı sıcaklık mekânı göbek taşı.....	91
Şekil 3.62. Arabapazarı Hamamı kadınlar bölümü soyunmalık mekânı	92
Şekil 3.63. Arabapazarı Hamamı duvardaki nişler	93

Sayfa

Şekil 3.64. Arabapazarı Hamamı plan krokisi	93
Şekil 3.65. Arabapazarı Hamamı güney cephesi	94
Şekil 3.66. Ferhat Paşa Hamamı vaziyet krokisi	95
Şekil 3.67. Ferhat Paşa Hamamı plan krokisi	96
Şekil 3.68. Ferhat Paşa Hamamı ön cephesi	96
Şekil 3.69. Yeni Hamam vaziyet krokisi	97
Şekil 3.70. Yeni Hamam soyunmalık mekânı.....	98
Şekil 3.71. Yeni Hamam kat plan krokisi	98
Şekil 3.72. Yeni Hamam ön cephesi, sol yan cephesi.....	99
Şekil 3.73. Şadi Bey çiftlik yerleşimi	100
Şekil 3.74. Şadi Bey Konağı ve hamam arasındaki bağlantı	101
Şekil 3.75. Şadi Bey hamamı plan krokisi	101
Şekil 3.76. Şadi Bey hamamı soyunmalık mekânı.....	102
Şekil 3.77. Şadi Bey hamamı sıcaklık mekânı	103
Şekil 3.78. Şadi Bey hamamı ön cephesi	103
Şekil 3.79. Balabanağa Konağı	104
Şekil 3.80. Balabanağa Çiftliği hamamı plan krokisi	105
Şekil 3.81. Balabanağa hamamı sıcaklık mekânı.....	105
Şekil 3.82. Balabanağa hamamı ön cephesi	106
Şekil 3.83. Oğuz Balabanağa Çiftliği hamamı ön cephesi.....	107
Şekil 3.84. Oğuz Balaban Konağı hamamı plan krokisi	108
Şekil 3.85. Oğuz Balabanağa Konağı soyunmalık bölümü	108
Şekil 3.86. Oğuz Balaban Konağı hamamı ateşlik bölümü	109
Şekil 3.87. Keskinler Konağı plan krokisi	110
Şekil 3.88. Keskinler Konağı hamamının tavanı ve kurnası	111
Şekil 3.89. Yahya Yılmaz Evi hava fotoğrafı	111
Şekil 3.90. Yahya Yılmaz Evi ön görünüşü.....	112
Şekil 3.91. Yahya Yılmaz Evi birinci kat plan krokisi	112
Şekil 3.92. Yahya Yılmaz Evi gusülhanenin dolabının görünüşü	113
Şekil EK A.1. Halka Tipi	124
Şekil EK A.2. Küçük İmparatorluk Hamamları.....	124
Şekil EK A.3. Büyük İmparatorluk Hamamları.....	124

EKLER DİZİNİ

(Aşağıdaki ekler arka kapaktaki ceptedir)

Ek I. Kastamonu Halk Hamamlarının, Sıcaklık Plan Şemasına Göre Tipolojisi

Ek II. Kastamonu Halk Hamamlarının, Halvet Sayılarına Göre Tipolojisi

Ek III. Kastamonu Halk Hamamlarının, Aralık Mekânlarına Göre Tipolojisi

Ek IV. Kastamonu Konaklarında Bulunan Yıkanma Mekânları

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

KISALTMALAR

cm : Santimetre

m : Metre

M.S. : Milattan Sonra

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Temizlik, sağlık, güzellik ve ibadet insanoğlunun vazgeçemediği unsurlardır. Bunun için gerekli olan yıkanmak ise tarih boyunca önemli bir eylem olmuştur. Bu eylemin gerçekleştirilebileceği yapılar olan hamamlar, insanoğlunun bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde planlanmıştır. Osmanlılarda, İslamiyet'in emrettiği temizliği yerine getirebilmek için mahallelerde halk hamamları, birçok evde de ise ev hamamları inşa edilmiştir. Hamam ölçeğinde olmasa da her evde yıkanmak için bir mekân yapılır ve akan su ile yıkanılırdı. Halk hamamları; temizliğin yanında sosyal ve kültürel bir etkinlik yerleri olarak da kullanılan mekânlar olmuşlardır.

1.1. AMAÇ

Eski bir Anadolu Kenti olan Kastamonu'da temizliğe büyük önem verilmiş ve Beylikler döneminden beri hamamlar inşa edilmiştir. Kastamonu da, Çobanoğulları Dönemine ait 2 adet, Candaroğulları Dönemine ait 4 adet, Osmanlı İmparatorluğu Dönemine ait 7 adet umumi hamamın yanı sıra çok sayıda ev hamamı bulunmaktadır [1]. Türkiye'de 'İstanbul Hamamları', 'Bursa Hamamları', 'Tire Hamamları' ile ilgili kitaplar ve 'Türk Kültüründe Hamam Geleneği ve Eskişehir Hamamları' isimli yüksek lisans tezleri bulunmasına rağmen Kastamonu hamamları ile ilgili bir kaynak bulunmamaktadır. Ayrıca 'Bir Kent Tarihi Kastamonu', 'Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri', 'Türkmen'in Kaidesi Kastamonu' gibi Kastamonu'nun tarihi değerlerinin anlatıldığı, belgelendiği birçok yazılı eser ve 'Kastamonu Saray Hamamı Restorasyon Projesi' isimli yüksek lisans tezi bulunmasına rağmen Kastamonu'da yer alan tüm yıkanma mekânlarının detaylı olarak incelendiği ve belgelendiği bir kaynak bulunmamaktadır.

Bu sebeple tezin temel amacı, daha önce incelenmemiş olan Kastamonu’da yıkanma kültürünün ve mevcut yıkanma mekânlarının araştırılarak bir kaynak oluşturulması ve bu bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır.

1.2. YÖNTEM

Kastamonu’da Yıkanma Kültürünün Mekâna Yansıması konulu tez çalışması için araştırma yapılırken yazılı kaynak ve arşiv araştırması, sözlü tarih araştırması, yerinde incelemeler ve belge, fotoğraf ve rölöve çizimleri yapılmıştır. Araştırmalarda öncelikle yıkanma kültürünün tarihsel gelişimi ve buna bağlı olarak yıkanma mekânları, hamam kültürünün başladığı Roma Hamamları ve bunu geliştirerek kullanan Türk Hamam yapıları incelenmiştir. Hamam kültürünün tarihsel gelişimden sonra yıkanmanın sosyal yaşantıya olan katkısı araştırılmış ve unutulmuş hamam gelenekleri sözlü kaynaklardan yararlanılarak hatırlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak da Kastamonu’daki yıkanma kültürü araştırılmış ve bunun başta halk hamamları olmak üzere tüm yıkanma mekânlarına olan yansıması araştırılmıştır. Mevcut hamam yapıları ve hamamlı evler gezilerek bugünkü durumları fotoğraflarla belgelenmiş, plan krokileri, rölöveleri çıkarılmıştır. Bazı yapıların, Resmi Kurumların arşivlerinde bulunan bilgileri sayesinde, özgün durumları ile şimdiki durumları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarılmıştır.

BÖLÜM 2

TARİHİ GELİŞİM SÜRECİNDE YIKANMA KÜLTÜRÜ VE MEKÂNA YANSIMASI

İnsanoğlu kendini iyi hissetmek, temiz olmak, güzel olmak için tarih boyunca yıkanmaya büyük önem vermiş ve bunu hamam yapılarına yansıtmışlardır. Antikçağdan günümüze kadar uzanan zamanda yıkanma eylemi birçok süreçten geçmiş ve bu süreç neticesinde her dönemde hamam yapıları ve yıkanma kültürü çeşitlilik göstermiştir. Geçmişten günümüze kadar var olan yıkanma mekânları ve yıkanma kültürleri, dönemler arası benzerlikleri ve farklılıklar ile karşımıza çıkmaktadır.

2.1. ANTİK YUNAN UYGARLIĞINDA YIKANMA

Her dönemde olduğu gibi Yunan Uygarlığında da insanoğlu bedensel ve ruhsal temizlenmeye, arınmağa büyük önem vermiştir. Dua öncesi temizlik, kutsal alana temiz çıkma, doğumda ve ölümden önce yıkanma gibi günlük hayatı etkileyecek temizlik anlayışlarını benimsemişlerdir.

2.1.1. Antik Yunan Uygarlığında Yıkanma Kültürü

Antik Yunan Uygarlığı hakkında bilgi edinebileceğimiz İlyada ve Odysseia isimli eserlere baktığımızda yıkanmanın, bedeni temizlemenin yanı sıra insanlar tarafından beğenilme, güzelleşme, kendini iyi hissetme amacıyla yapıldığı görülmektedir [2].

Yine aynı isimli kaynaklarda bulunan dizelerde, genellikle insanların ayaklı küvetlerde suyu ısıtarak başkaları tarafından yıkandığı ve yıkanmadan önce vücuda faydalı yağlar sürüldüğü anlaşılmaktadır [3].

Antik Yunan Uygarlığında da günümüzde olduğu gibi dini inançları gereği olarak insanların yaşarken olduğu gibi öldüklerinde de temiz olmak gibi gayeleri vardır. Ayrıca öldükten sonra, Yunan Mitolojisinde ölümlere hükmeden yeraltı tanrısı olan Hades'e temiz gidilmesi yönünde inanışları da bulunmaktadır [4].

2.1.2. Antik Yunan Uygarlığında Yıkanma Mekânı

Antik Çağ hakkında bilgi edinebildiğimiz yazılı kaynaklara baktığımızda yıkanma ile ilgili bir kültürün olduğunu, yıkanmak için kazanlarda su ısıtıldığını, ancak banyo için özel herhangi bir mekân yapılmadığı görünmektedir. Yapılan bazı kazılarda taşınabilir küvetlere rastlanması, bunların odalarda sabit olmayıp kullanıldıktan sonra taşınıp kaldırıldığını ortaya koymaktadır. Yıkanmak için gerekli olan su ise ısıtılıp taşınıp küveti doldurarak kullanılmaktadır. Yıkanma, durulanma ve yağlanmanın yapıldığı bu küvetler, önce kayalar oyularak tepe eteklerine yapılmış daha sonra ise saray ve malikâne banyolarına pişmiş toprak, taş ve mermerden oval biçimli olarak yapılmıştır. Yapılan kazılardan, antik çağda insanların küvette yıkanırken genelde ayakta yıkandıkları anlaşılmaktadır. Bu küvetlerde, üçayaklı kazanda ısıtılan su, altın ve bronzdan imal edilen ibrikten dökülerek yıkanılırdı. Durgun küvet suyunda kil ve sabunla ovalanarak yıkanmak batı banyo kültürünün temelini oluşturmuştur. Antik yazılı kaynaklardan olan Hesiodos da, bir küvette bulunan su ile su değiştirilmeden, birkaç kişinin yıkanabildiği ancak bir kadının yıkandığı suda bir erkeğin hiçbir zaman yıkanmaması gerektiği yazmaktadır. Bir başka yazılı kaynak olan Herodotos da ise sadece yıkanmak için yapılan banyo odalarının bulunduğu ve suyun yanı sıra bu odalarında ısıtıldığından bahsetmektedir [2].

Antik Yunan Uygarlığında M.Ö. 5. Yüzyılın ilk yarısında karşımıza çıkan, yıkanma için kullanılan taşınabilir küvetlerden sonra içinde sabit yıkanma küvetlerinin yer aldığı banyo odalarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Yunan Uygarlığında kullanılan bu banyo odalarının sahip olduğu sıcak su ile yıkanılan hamamı, soğuk su havuzu ve yerden ısıtma tesisatı ile günümüz hamam yapılarının temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz [2]. Antik Yunan mimarisinde önemli bir rol oynayan açık alanda spor yapmak için kullanılan gymnasium mekânlarına Bergama ve Priene'de

rastlanmaktadır ve Roma döneminde ise gymnasium ve hamam yapılarının birleştirilerek inşa edildiği görülmektedir [2].

2.2. ANTİK ROMA UYGARLIĞINDA YIKANMA

Hamam kültürünün temelini oluşturan Romalılar yıkanmaya verdikleri önemi hamam yapılarına yansıtarak, hamam mimarisin de dünyaya örnek olmuşlardır. Antik dönemde Romalıların inşa ettikleri hamamların plan tipleri, ısıtma sistemleri kendisinden sonra kurulan Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları hamam yapılarının temelini oluşturmaktadır.

2.2.1. Antik Roma Uygarlığında Yıkanma Kültürü

Hamamlar Roma İmparatorluğu döneminde kent yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Hamam yapıları yıkanmanın yanı sıra insanların birbirleriyle iletişim kurdukları, spor yapabildikleri, eğlendikleri, günlük dedikodularını ve iş görüşmelerini yapabildikleri, tam bir sosyal aktivite mekânlarıydı [5]. Roma da inşa edilmiş büyük hamamlarda kütüphane, konferans salonu, gösteri ve sergi salonları gibi mekânların yer alması burada kültürel etkinliklerinde yapıldığını göstermektedir. Bazı hamamlar varlıklı sınıflara hizmet verirken, bazı hamamlar ise yoksul kesime hizmet verirdi. Hatta günümüzdeki kulüp anlayışı gibi belirli bir gruba veya aynı meslekten olan insanlara hizmet veren hamamlar da vardı [6].

Roma tarihine bakıldığında, buradaki bir iş gününün güneşin doğuşu ile başladığını ve öğle saatlerinde mesai saatinin bittiği bilinmektedir. Hafif bir öğle yemeği sonrasında belki bir siesta (kısa bir kestirme) daha sonrasında da hamama gitme vakti gelmiştir [6]. Roma'da yıkanmanın temel aşamaları; yağlanmak, spor yapmak ve yıkanmaktır. Banyo sonrasında da günün en önemli yemeği olan akşam yemeği yer almaktadır.

200-300 yıllarına ait, çift dilli bir orta okul kitabı olan Hermeneumata Pseudo-Dositheana'dan alınan bir bölüme göre hamamda izlenen yol kısaca şöyledir; hamam malzemeleri ve giysileri hizmetkarlar tarafından hamama taşınır, hamamın ücreti

ödenir, soyunup eşyalar bırakılır, özel bir odada vücut yağlanır ve masaj yapılır, ter banyosu ve sonrasında sıcak küvete giriş, vücudun strigilis (Şekil 2.1) ile sıyrılması ve kurulanma ile ritüel sona ermektedir [7].

Şekil 2.1. Strigilis uygulaması.

Varlıklı bir Romalı hamam giderken yanında spor ve banyo giysileri, sandaletler, havlu, tuvalet takımları, masaj yağları, parfümler, çeşitli strigilisler (Şekil 2.2) ve birde sünger götürürdü [6].

Şekil 2.2. Strigilis ve yağlık.

Romalılar yıkanma öncesi atletizm ve jimnastik gibi sporların sağlıklı bir etkinlik olduğunu bilmekte ve yıkanma öncesi sadece terlemeyi sağlayacak fazla yorucu olmayan egzersizleri yapmaktadırlar [7]. Bu egzersizler, hamamın Palaestra denilen mekânında gerçekleşmekte ve spor sırasında mevsime göre ‘tuniğe’ (uzun gömlek) benzeyen kıyafetler giymektedirler [6]. Palaestra da yapılan spor etkinlikleri öncesinde ve sonrasında vücutlara çeşitli yağlar sürülür ve sonrasında bu yağlar ‘strigilis’ ile sıyrılır ve sonrasında da yıkanılırdı. Banyo bitiminden sonrada deri özelliklerine göre de özel hazırlanmış yağlar sürülürdü [7]. Roma hamamlarında

yıkanma düzeni ılıktan sığağa doğru ilerler, soyunma bölümünden sonra orta sıcaklıktaki odaya oradan da en sıcak odaya geçilir ve yıkanılır, en sonunda da soğuk odalarda ısıtılmamış havuzlara atlayarak yıkanma işlemleri tamamlanırdı [7].

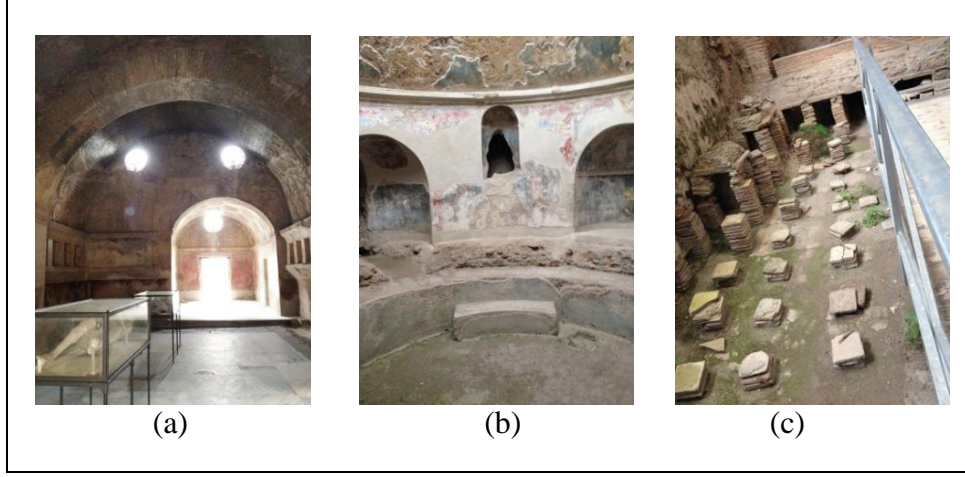
Roma hamamlarının ana mekânları olan Caldarium ve Frigidarium, yıkanmanın yanında profesyonelce veya amatörce yapılan sosyal etkinlik mekânlarıydı ve bu mekânlarda; şiir okumak, şarkı söylemek, jimnastik yapmak, hokkabazlık, sihirbazlık gibi gösteriler başlıca etkinliklerdi [6]. Hamam eğlencesine renk katan yeme-içme eylemi de unutulmamıştır. Yiyecek-içecek satın alınabileceği mekânlar olduğu gibi hamamların içinde de yiyecek ve şarap satılmaktadır [6]. Çok eski hamamların bir tanesinin içinde peynir, arpa, yağ, zeytin, şarap, balık ve sebze satılan bir ek yapısı olduğu da bilinmektedir [7].

2.2.2. Antik Roma Uygarlığında Yıkanma Mekânı

Roma'da hamamlara verilen önemi, günlük hayattaki yerinin yanında yapıların iç mekân zenginliklerinden de anlıyoruz. Lüks ortam, desenli mozaikler, alçı süslemeler, canlı tasvirler, parlak ve çok renkli mermerleri, heykeltıraşlık eserleri ve bunları kapsayan aydınlık tonoz ve kubbeleri ile oldukça donanımlı mekânlardı [7]. Yıkanmak için yaptıkları hamam yapıları ile ve sosyal ve temizlik anlayışı bakımından Roma Hamamları kendinden sonra gelen bütün uygarlıklara örnek olmuştur. Tarihte bilinen en eski Roma Hamamı M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında yapılan büyük bir bölümü hala ayakta kalabilen Pompei'deki Stabia Hamamı'dır (Şekil 2.3).

Stabia Hamamından sonra inşa edilen çok sayıda hamam bulunmaktadır. Büyüklük olarak Roma Mimarisinde önemli bir yer tutan bir diğer hamam Caracalla Hamamıdır (Şekil 2.4-Şekil 2.5). Roma İmparatorluğu'nda, varlıklı ailelerin evlerinde bulunan hamamlara ' balnea' denilirdi [8]. Roma'daki küçük hamamlar sadece yıkanma işlevine ev sahipliği yaparken, büyük imparatorluk hamamları (themaelar) konferans salonları, spor mekânları, revaklar, yürüyüş yolları ve bahçeleri sayesinde Romalılar için çok önemli olan sosyal yaşama ev sahipliği yapabilecek kapasitededir. En önemli hamamlar olan Diocletianus ve Caracalla

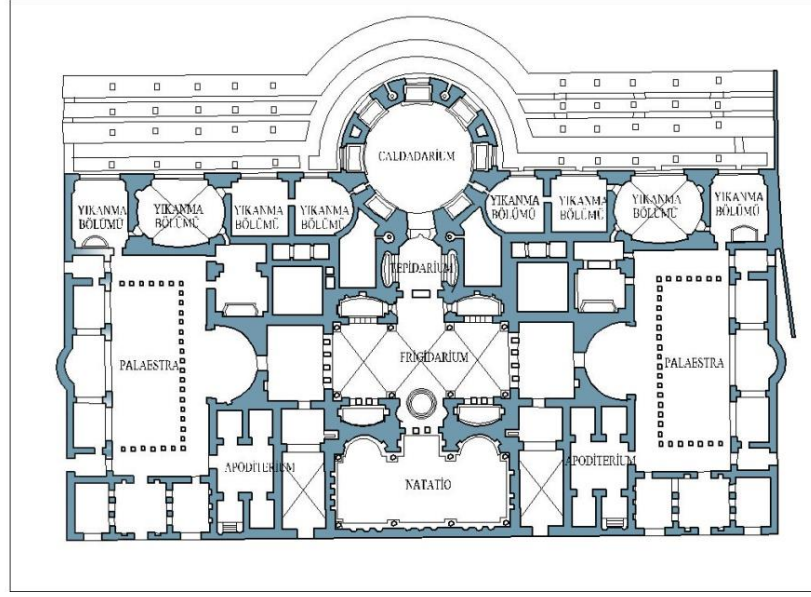
hamamları neredeyse küçük bir şehir kadardı. Yüksek tonoz örtülü mekânlarıyla imparatorluk hamamları, döneminde kentin en görkemli ve iddialı yapıları olmuştur.

Şekil 2.3. Stabia Hamamı a) soyunmalık bölümü , b) havuzu , c) döşeme sistemi [9].

Şekil 2.4. Caracalla Hamamı [9].

Şekil 2.5. Caracalla Hamamı plan rekonstrüksiyonu [8].

Hamamda yıkanma eylemi sırasında genellikle ılıktan sığağa giden bir düzen izlenirdi. Roma Hamamındaki bu düzene hizmet eden mekânlar şöyledir;

1-Atrium: Etrafı revaklı sütunlarla çevrili olan bu kısım, hamamın girişidir ve bekleme yeri olarak kullanılırdı [8].

2-Palaestra: Önemli bir hamam aktivitesi olan sporların, yarışmaların yapıldığı üzeri açık mekânlardır [8].

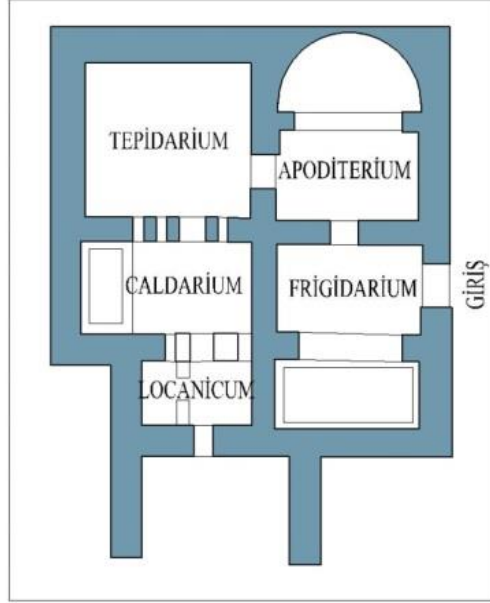
3-Apoditerium: Hamamın en soğuk bölümüdür, soyunmak için kullanılan bu bölümün duvarlarında hamamın büyüklüğüne göre kişisel eşyaların koyulabilmesi için küçük nişler, dolaplar, sandıklar veya askılıklar bulunmakta, ayrıca bazı hamamlarda oturmak için taştan veya ahşaptan yapılmış küçük sedirler yer almaktadır [6-8]. Bazı büyük hamamlarda apoditeriumdan birden fazla olabilmekte ve bir kısmında da bu mekân kış aylarında ısıtılmaktadır [8].

4-Tepidarium: içerisinde bir süre beklenip terlenen hatta keselenilen, orta ısıdaki olan bu mekân hamamın en büyük ve lüks odası burasıdır [6-8].

5-Calderium: sıcak yıkanma bölümüdür. Bu bölümde yıkanma işlevi teknelerde veya sıcak su havuzlarında yapılırdı [6-8].

6-Locanicum: Hamamın en sıcak mekânıdır, buhar banyosu, kese ve masaj için kullanılırdı [6-8].

7-Frigidarium: Soğuk su ile yıkanılan hamamın en gösterişli bölümüdür. İçerisinde ısıtılmamış su bulunan bir veya iki adet *nataatio* denilen havuzlar bulunurdu [6-8].

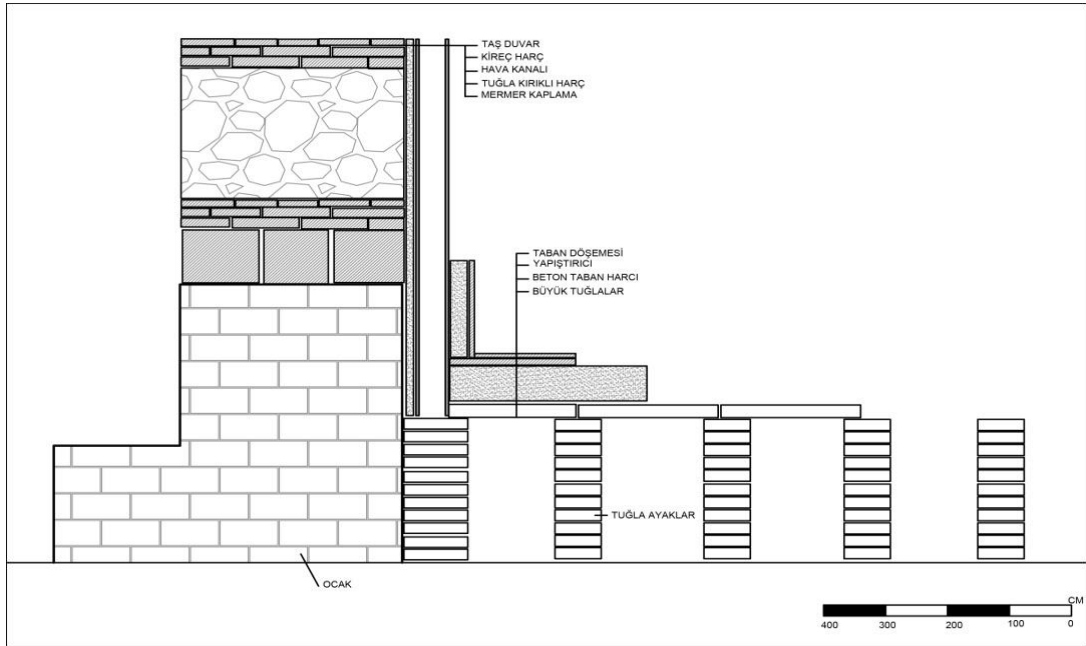
Şekil 2.6. Roma hamamı plan şeması [10].

Roma İmparatorluk hamamlarının en büyük mimari özelliği simetrik olmaları ve *frigidarium*, *tepidarium*, *caldariumun* oluşturduğu ana eksenin iki tarafında *palaestralar* , *apoditeriumun* yer almasıdır (Şekil 2.6). Sahip olunan bu simetrik planlama belki işlevin doğal bir sonucu olarak yıkanma düzeninin somutlaştırılmış bir yansımasıdır, belki de sadece mimari bir tercih olmuştur [7]. Simetrik planlamanın faydaları hamamın bir tarafı temizlenirken diğer tarafının eksiksiz hizmet vermesi ve kışın çok soğuklarda bir tarafı kapatılıp sadece bir bölümü ısıtılmasıdır [7].

Roma Hamam mimarisi tipolojisi sıra tipi, halka tipi, çift tesisler, dolaşımı ikiye ayrılanlar, yarı simetrik tip, yıkanma bölümleri çift olanlar, imparatorluk küçük hamamları, imparatorluk büyük hamamları olarak gruplandırılmıştır [5]. Bu plan tiplerinin bazı örneklerini ekler bölümünde görebilirsiniz. Bu tipolojilere Kastamonu'da aynen uyan bir hamam bulunmamasına rağmen, şehirdeki hamamların alt yapısını Roma hamam mimarisinin oluşturduğu görülmektedir.

2.2.2.1. Roma Hamamlarında Isıtma Sistemi

Hamamların inşaatı sırasında yer tespiti yapılırken öncelikle yeraltı su kaynaklarının bulunduğu yerler tercih edilmiş, bunun dışında ki yapılara su, kemerlerle ve sarnıçlarda toplanarak getirilmiştir. Romalıların hamamlarını ısıtmada kullandıkları en yaygın sistem ‘Hypocaust’ur (Şekil 2.7). Bu sistem, ateşe dayanıklı tuğlalar üzerinde yükseltilerek taşınan zeminin oluşturulmasıyla başlar. Ocaktan çıkan duman ve sıcak hava bu tuğlalardan oluşan sütunların arasında dolaşarak zemini ve duvarları ısıtır [6-7]. Bir diğer sistemde duvardan ısıtma sistemidir. Duvarların ısıtılması Roma Hamam Mimarisinin özgün buluşlarından biridir. Bu sistem, duvarı oluşturan taş ile mermer duvar kaplaması arasında oluşturulan boşluk sayesinde döşemeden gelen sıcak havanın dolaşması sağlar, böylece duvarlar ısınır [7]. Bu sistemlere ek olarak, ısıtılan mekânları örten kubbelerin üzerinde cam ışıklıkların güneye yönlendirilmesinin ısıtmaya yardımcı olduğu söylenebilir.

Şekil 2.7. Roma hamamı ısıtma sistem kroki [6].

Hamamı ve suyu ısıtmak için kullanılan başlıca yakıt odun, nadiren de odun kömürü olmuştur. Hamamlardaki suyu ısıtmak için kullanılan kazan sisteminin nasıl çalıştığı konusundaki en ayrıntılı tanım Vitruvius tarafından yapılmıştır [7]. Vitruvius’a göre “Üç ayrı bronz su kazanı fırının üzerine yerleştirilmelidir, biri sıcak hamam için,

ikincisi ılık hamam için ve üçüncüsü soğuk hamam içindir. Bunlar öyle düzenlenmelidir ki, ılık kazandan sıcak kazana akan su miktarı, soğuk kazandan ılık kazana akan su miktarı eşit olsun. Küvetlerin yer aldığı tonozlu açıklıklar aynı ocaktan ısıtılmalıdır” [7].

2.3. BİZANS DÖNEMİNDE YIKANMA

Yeni bir din olan Hıristiyanlık inancıyla beraber yıkanma kültürü ve yıkanma mekânları Antik Çağa göre farklılık göstermektedir. Hamamlar, Roma döneminde olduğu gibi bir sosyal etkinlik ve eğlence mekânından çok hasta olan insanların iyileşmeleri için gittikleri yerler olmuştur. Bu sebepten dolayı Bizans dönemi hamam yapıları Roma dönemi hamam yapılarına göre daha küçük ve gösterişsizdir.

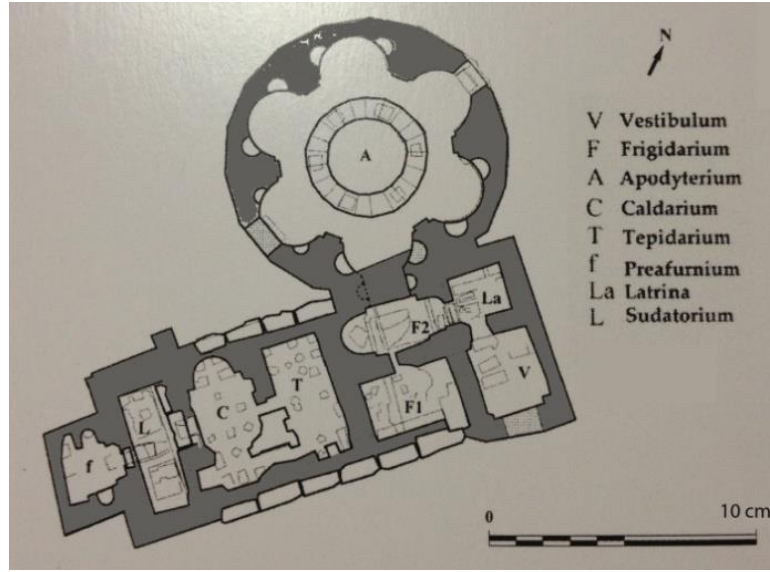
2.3.1. Bizans Döneminde Yıkanma Kültürü

Bizans Hamamlarında da Roma Hamam yapılarından esinlendiği izlenmektedir. Ancak, Hıristiyanlığın Anadolu'ya yayılması ile birlikte Roma dönemindeki kadar hamamların kullanılmadığını ve sayılarının giderek azaldığı da bir gerçektir [7-11]. Anadolu'da etkili olan yeni dinin inancına göre hamam kültürünün ve yapılan eğlencelerin günah sayılmasında dolayı kentlerde hamamlar kullanılmayan mekânlar haline gelmiştir. Bizans'ın günlük yaşamında hamamların daha az kullanıldığı, hamamlara özellikle hastalıkları tedavi etmek için gidildiği ve din adamlarının bazılarının ayda iki kez bazılarının ise yılda üç kez gittiği bilgilerinden anlaşılmaktadır [11].

2.3.2. Bizans Döneminde Yıkanma Mekânı

M.S. 6. Yüzyıldan itibaren hamam, stadyum, tiyatro, tapınak yapılarının inşa edilmesi yerine manastır, hastane, yaşlı ve yetim evleri, kilise yapıları inşa edilmiştir [11]. Tüm bunlara rağmen Bizans döneminde bazı hamamların inşa edildiğini biliyoruz. Roma hamamları kadar ihtişamlı olmasalar da planlama kriterleri, mekân elemanları bakımından Roma Hamamlarından esinlendiği görülmektedir [11]. Bizans Hamamlarında ‘frigidariumun’ boyutlarının küçültüldüğü ve öneminin

azaldığı görülmektedir [7]. Bizans'ın merkezi Konstantinopolis'te (İstanbul'da) sekiz büyük imparatorluk hamamı ve yüzden fazla küçük hamam bulunmaktadır. Constantinus Hamamları, Aeschillus Hamamları, Kaminia Hamamları, Büyük Oikonomion Hamamları ise İmparatorluk sarayları bünyesindeki hamamlardır. En ünlü Hamamı M.S. 2. Yüzyıl sonunda hipodromun güneydoğu dış duvarının yakınında inşa edilmiş olan Zeuksippos Hamamlarıdır [8]. Döneminde dikkat çeken bir hamamda sıra plan tipine sahip olan Amorium Hamamıdır (Şekil 2.8).

Şekil 2.8. Amorium Hamamı [10].

Sonuç olarak, Bizans döneminde hamamların günlük hayatta az kullanılması hamam yapılarının yok olmasına sebep olduğundan günümüze ulaşan Bizans dönemi hamam sayısını oldukça azdır [11].

2.4. SELÇUKLU DÖNEMİNDE YIKANMA

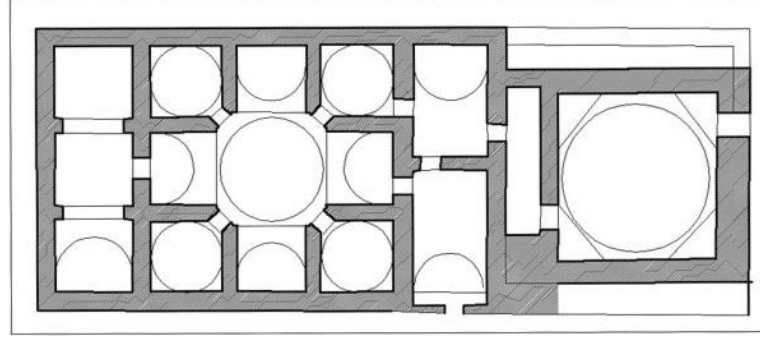
İslam dini inancında önemli bir yere sahip olan temizlik, Selçuklu İmparatorluğu'nda yıkanma kültürünün ve mekânının gelişmesine sebep olmuştur. Roma hamamlarının devamı niteliğinde olan Selçuklu Dönemi hamamları, Osmanlı Dönemi hamam yapılarının büyük ölçüde temelini oluşturmaktadır [12]. Kastamonu'daki Vakıf Hamamı ve Frenkşah Hamamı Selçuklular döneminde inşa edilen en önemli hamamlardır.

2.4.1. Selçuklu Döneminde Yıkanma Kültürü

Selçuklu İmparatorluğunda yıkanma kültürü Roma'da olduğu gibi günlük hayatın bir parçası olmaktan çok ihtiyaç amaçlı ama sık kullanılan mekânlar olmuştur. Selçuklu hamamlarının, Roma hamamlarında olduğu gibi durgun suyun içindeki havuzların içinde yıkanmak yerine İslamiyet'in inanışına göre akan suyun altında yıkanılmaya uygun olarak planlandığı görülmektedir. Halk hamamlarının, sosyal aktivite yeri olarak kullanması ise daha çok Osmanlı Döneminde karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2. Selçuklu Döneminde Yıkanma Mekânı

Selçuklu Döneminde inşa edilen hamamların büyük bir çoğunluğu kent merkezlerinde, külliyelerin içinde veya çevresinde planlanır ve 'çarşı hamamı' olarak adlandırılırdı [12]. Genellikle tekli hamam olarak inşa edilen çarşı hamamları haftanın belli günleri bayanların, belli günleri de erkeklerin kullanımına açılırdı. Artan nüfus ve ihtiyaç sebebiyle kimi hamamların yanına yeni bir hamam yapılarak büyütüldüğünü ve ilerleyen dönemlerde de bunların kadın ve erkeklerin kullanabileceği 'çifte hamama' dönüştüğü görülmektedir. Selçuklu hamamlarının plan elemanları bundan sonraki bölümde yer alan Osmanlı Dönemi hamam yapılarında olduğu gibi; soyunmalık, aralık, sıcaklık, su deposu ve külhandan oluşmaktadır [8]. Selçuklu döneminde soyunmalık mekânlarının ahşap direklerle taşıtılan ahşap kirişli tavan, tonoz ya da kubbeyle kapatıldığını ve bazı örneklerde de (Kastamonu Vakıf Hamamında olduğu gibi) soyunmalık mekânının merkezine aydınlık feneri yapıldığını görülmektedir. Selçuklu hamamların da bulunan bir diğer bölüm de soyunmalık ve ılıkılık arasında bulunan 'aralık' bölümüdür (Şekil 2.9). Osmanlı dönemine kadar yapılan bu bölüm tıraşlık ve tuvalet olarak görev yapmaktadır. Selçuklu hamam yapıların bir diğer özelliği ılıkılık mekânlarında kurna olmamasıdır [12]. 14.yüzyıldan sonra ılıkılıklar, çok sıcakta yıkanamayanlar tarafından kullanılan mekânlar olmuştur.

Şekil 2.9. Sivas Divriği Bekir Çavuş Hamamı [10].

Selçuklular kendisinden önce Anadolu’da bulunan Roma ve Bizans hamamlarının özellikle mimari uygulama, yapım prensipleri ve detaylarını geliştirerek kendisinden sonra gelen Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemi hamam yapılarına örnek olmuşlardır [12].

2.5. OSMANLI DÖNEMİNDE YIKANMA

Osmanlı döneminde yıkanma Selçuklularda olduğu gibi Roma hamam yapıları üzerine kurulmuştur. Roma hamamlarından farklı olarak Osmanlı dönemi ve Selçuklu dönemi hamam yapıları İslam kültürü doğrultusunda akan su altında yıkanmaya yönelik geliştirilmiştir.

2.5.1. Osmanlı Döneminde Yıkanma Kültürü

Osmanlılarda ilk dönemlerde sadece temizlik amacı ile kullanılan hamamlar, ilerleyen zamanlarda Roma Hamamlarında olduğunda gibi toplumsal bir önem kazanarak yaygın olarak kullanılan bir sosyal etkinlik mekânı haline gelmiştir [13]. Hamamların böyle toplanma yeri olarak kullanılması hamam mimarisini de etkilemiştir. 15.y.y.dan itibaren gündelik hayatta yer alan hamam yapılarının artık daha büyük ölçülerde, daha gösterişli ve daha kolay ulaşabilmek amacı ile daha merkezi yerlerde inşa edildiğini görmekteyiz.

Osmanlı Döneminde hamamlar, tüm sosyal haklardan mahrum olan kadınların, akraba, komşu gibi yakınları ile gidebildikleri, özgürlüklerini yaşayabildikleri,

etraflarında olan olaylardan haber alabildikleri en büyük eğlence mekânlarından biri olmuştur. Osmanlı döneminde hamamda yıkanmak her ne kadar eğlence halini almış olsa da İslam dinine ait bazı hadislerle bakıldığında, hamamlarda uzun süreli ve peştamalsız olarak yıkanmak günah sayılırdı. Bu hadislerde; ‘Allah’a ve ahirete iman eden kimse peştamalsız hamama girmesin.’, ‘Acem topraklarını fethedecek ve o bölgede hamam denilen yapılar bulacaksınız. Oraya erkekler peştamalsız girmesin. Hasta ve lohusa olanların dışında kadınların girmesine de engel olun.’ denilmiştir [14].

Osmanlı döneminde hamamın gündelik yaşamda ayrı bir yeri vardı. İnsanlar temizliğin yanı sıra bazı geleneklerinin ve tören niteliğindeki ritüellerin devam etmesini sağlayarak günümüze kadar ulaşan ‘hamam geleneklerini’ yaşatmışlardır.

2.5.1.1. Gelin Hamamı

Kadınların hamama gitme sebeplerinin en başında gelin hamamı gelir. Uygulanışında yörelere göre değişiklik göstermesine rağmen genel amaç hep aynıdır. Bazı kesim gelin hamamını düğünden önceki Salı günü yaparken bazı kesimlerde kına gecesi günü yapmaktadırlar [15]. Gelin hamamına misafirler mahalle kadınları tarafından sabun dağıtılarak çağırılırdı. Genellikle kız ailesi tarafından ayarlanan hamama erkek tarafının ve kız tarafının bütün akrabaları çağırılırdı. Eğlenceye yönelik her şey düşünülen gelin hamamında çalgılı-çengili ziyafetlerle hamam sefası yapılırdı (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Gelin hamamı [16].

Gelin hamamına gelinirken gelin ve tüm misafirler en güzel bohçaları ve hamam takımlarını getirirlerdi. Hamamın soyunmalık bölümünde gerçekleşen gelin hamamında, duvara çakılan işlemeli örtünün önüne oturtulan gelin adayı, ipekli kıyafetler, dantelli havlular, gümüş veya altın nalınlar, taslar, taraklarla süslenip donatılırdı ve gelin bu bölümde misafirlerini bekler onları karşılar ve yiyecek ikramında bulunurdu [13]. Bu bölümde kadınlar tarafından çalınan saz heyeti bulunur, tüm davetliler gelince bekâr arkadaşları ile beraber gelin elinde mumlarlar türküler söylenerek hamama girilirdi. Ilıklıkta toplandıktan sonra gelinin başına bir çarşaf tutularak dolaşılır ve hep beraber sıcaklığa geçilirdi (Şekil 2.11) . Gelin burada türkülerle, dualarla, oyunlarla yıkandıktan sonra göbek taşının etrafında üç kez dolaştırılır ve altın veya gümüş taslarla başından aşağı sular dökülür, kurna taşına gelinin başından aşağı paralar, çörek otları atılırdı. Gelin hamamında ayrıca geline ve hamamcılara hediyeler verilmesi adet olmuştur [16].

Eski zamanlara oranla günümüzde gelin hamamına pek yapılmamasına karşın bazı köylerde gelin hamamının yapıldığı bilinmektedir. Şehir merkezlerinde ise çok kalabalık olmamakla beraber az kişi ile yapıldığı görülmektedir.

Şekil 2.11. Gelin hamamı [16].

2.5.1.2. Lohusa ya da Kırk Hamamı

Doğum yapmış bir kadının ve bebeğinin kırk gün boyunca evden çıkmaması günümüzde bile geçerliliği koruyan bir adet olmuştur. En az gelin hamamı kadar önemli olan lohusa hamamı da kırk gün dışarı çıkmayan anne ve bebeğinin ilk kez dışarı çıkıp gittiği yer hamamdır. Lohusa, maddi durumuna göre bahçesindeki ev hamamına veya çarşı hamamına giderdi [17]. Gidilmesine karar verilen hamamın sahibine bir gün önceden haber verilir ve bunu öğrenen hamamcı o gün hamama başka bir lohusanın gelmesine engel olurdu. İki lohusanın yan yana gelmesi sonucu bazı inanışlara göre 'kırk basması' olur ve bebeklerin cılız olacağına inanılırdı [18]. Lohusa hamamı ve kırk uçurma denilen adetler aslında bebeğin tam kırkıncı gününde değil otuz yedi-otuz dokuz gibi tek günlerde yapılırdı. Doğumun otuz dokuzuncu günü akşam eve bebeği doğurtan ebe hanım çağırılır, en iyi şekilde ağırlanır ve ertesi gün gelecek misafirler için yemekler pişirilir, ikramlıklar hazırlanırdı [14]. Hamama gidilecek günde ebe hanım bebeği en iyi şekilde hazırlar en güzel kıyafetlerini giydirip kundaklanır ve gelen tüm ziyaretçilerde en iyi şekilde hazırlanır ve hamama gidilirdi [14]. Hep beraber hamamın önüne gidildiğinde içeri girmeden önce bir miktar kırmızı şeker şerbetini kapı önüne dökülüp öyle içeri girilirdi. Hamam sahibi başta olmak üzere tüm çalışanlar defleri çalarak neşe içerisinde gelenleri karşılardı [14].

Bebek ve annesi soyunmalık bölümünün korunaklı bir yerine oturtulur ve biraz dinlenip gelenleri karşıladıktan sonra hamamın çok sıcak olmayan halvetine alınır ve lohusanın kurnasının arkasına ve önüne beyaz havlu serilirdi [19]. Lohusa hanım süslü, işlemeli havlulara sarındıktan sonra önüne süslü nalınlar, biri gümüş iki adet hamam tası konulur ve böyle hamama girerlerdi. Kurna başlarına süslü havlular ve güzel kokulu sabunlar konurdu. Lohusanın kurnası açılmadan hiçbir kurna açılmazdı ve kurnayı da oranın en yaşlısı açardı. Kurna suyla dolduğu zaman içerisine çocuğun kısmetinin bol olması amacı ile içerisine altın atılırdı ve bu altın daha sonra ebe hanıma verilirdi [19]. Bazı yörelerde de vücudun zehrini alsın diye 41 türlü baharat beş on dakika boyunca vücuda sürülüp beklenirdi ve sonrasında lohusa, usta kadın tarafından, bebek de ebe kadın tarafından ılık suyla güzelce yıkanılırdı [14]. Yıkama

işlevi tamamlandıktan sonra maniler söylenip dualar okunduktan sonra kırk hamamı tamamlanmış olurdu.

2.5.1.3. Kız Beğenme Hamamı

Eskiden kayınvalideler, oğullarının evleneceği müstakbel gelinini hamamda beğenirlermiş. Beğendikleri kızın huyunu, suyunu nasıl biri olduğunu hamamcıdan ve hamama gelen kadınlardan öğrenip, kararını verdikten sonrada gelin adayını oğluna gösterirmişler.

2.5.1.4. Nişan Hamamı

Çok sık uygulanmasa da bazı yörelerde nişan hamamının yapıldığı görülmektedir. Nişan töreninden sonra oğlan tarafı nişanlı kızı ve akrabalarını hamama davet eder. Yeni tanışan ailelerin birbirlerini daha yakından tanımalarını sağlayan nişan hamamında eğlenceli bir gün geçirilip tarafların yakınlaşması sağlanır ve iyi vakit geçirilirdi [18].

2.5.1.5. Mahalle Hamamı

Evlerinde gusülhaneden başka yıkanma yeri olmayan komşular on- on beş günde bir haberleşip halk hamamına giderlerdi. Hamama gitmeden bir iki gün önce gidilecek hamama haber verilir kişi sayısına göre kurna ayrılırdı. Mevsimine uygun yiyecek içecek götürülüp orada herkesle paylaşılırdı. Herkes kendi parasını öder ve eğlenceli bir gün son bulurdu [18].

2.5.1.6. Sünnet Hamamı

Erkeklerin hayatlarında önemli bir nokta olan sünnet merasimi öncesi sünnet olacak çocuk, babası, erkek kardeşleri, akrabaları, arkadaşları ve kirvenin katıldığı bir hamam organizasyonudur (Şekil 2.12). Havuz başında saz heyeti ile eğlence tertip edilip yiyecek ikramında bulunulurdu ve hamamın bütün masrafları kirve tarafından

karşılırdı. Sıcaklık bölümünde veya halvette yıkanma işlemi tamamladıktan sonra tekrar soğukluğa geçilir ve kahve çubuk, süt içilip dinlenilirdi [20].

Şekil 2.12. Sünnet hamamını tasvir eden Osmanlı minyatürü [13].

2.5.1.7. Damat Hamamı

Damat, sağdıç tarafından düğüne birkaç gün kala yakın arkadaşları ve akrabaları ile beraber hamama götürülür ve gelin hamamı kadar canlı gösterilere sahip olmayan damat hamamı yıkanma işleminden sonra tamamlanmış olur.

2.5.1.8. Tulumbacıların Yangın Dönüşü Hamamı

Erkek hamam adetlerinin en ilginç olanıdır. Yangından dönerken yorgun olan vücutlarını hamamda dinlendirirlerdi. Hamamcı hamam parası almaz ve sabun hediye ederdi. Eğer gece yangını dönüşü ise hamam tulumbacılar özel olarak kapatılırdı ve sabaha kadar çeşitli eğlencelerle yıkanılırdı. Göbek taşında semailer, divanlar okunur, çığırtma çalınır ve oynanırdı [21].

Hamamcılar; dericiler, keçeciler, tabakhaneciler gibi pis işlerle uğraşan insanları hamamın belli bir yerinde yıkandıktan sonra diğer mekânlara geçmelerine izin verirlermiş.

2.5.1.9. Hamam Malzemeleri

Hamam malzemelerini, erkeklerin yada kadınların kullandıkları olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz. Kadınlar hamamının malzemeleri aynı kadın hamam gelenekleri gibi daha renkli ve gösterişlidir. Hamam tası, sabun, sabunluklar, kese, lif, havlu, peştamal, takunya, nalın, hamam bohçası, hamam otu, ponza taşı, gülabdanlar ve buhurdanlar hamamın gerekli malzemeleridir. Erkek hamamında saç ve sakal tıraşı için berber malzemeleri, kadınlar hamamında da gelin için kına tası gibi özel malzemeler bulunmaktadır [22].

Hamam Bohçası

Hamam bohçası, içine hamamda kullanılacak eşyaların konularak düzenli olarak sarılabildiği kare örtüdür. İç ve dış bohça olmak üzere iki tanedir. İç bohçalar, gündelik olarak kullanılan az işlenmiş ve sade olan bohçalardır. Dış bohçalar ise altın ve gümüş simle işlenmiş, pullarla süslenmiş daha gösterişli bohçalardır (Şekil 2.13) [14]. Hanımların en değerli ve güzel bohçaları hamam bohçalarıdır. Kadınlar için hamama gitmenin tek sosyalleşme mekânı olduğu zamanlarda, tertiplerini temizliklerini ve zenginlik derecesini başkalarını gösterebildikleri tek yer hamamlardı. Bu sebeple hamam bohçalarına, çamaşırlarına ve hamam takımlarına çok önem verirlerdi. En ağır kumaştan en güzel işlemeli bohçalarını hamama götürmek için saklarlardı. Bu bohçaların içine, kol ağzlarını, hesap içli iç çamaşırlarını, silecek bohçalarını, peştamallarını, tülbentlerini, taraklarını, kalaylı hamam taslarını, sabunluklarını ve hamam keselerini yerleştirirlerdi [16].

Şekil 2.13. a) Hamam yaygısı, b) hamam bohçası [23].

Hamam Tası

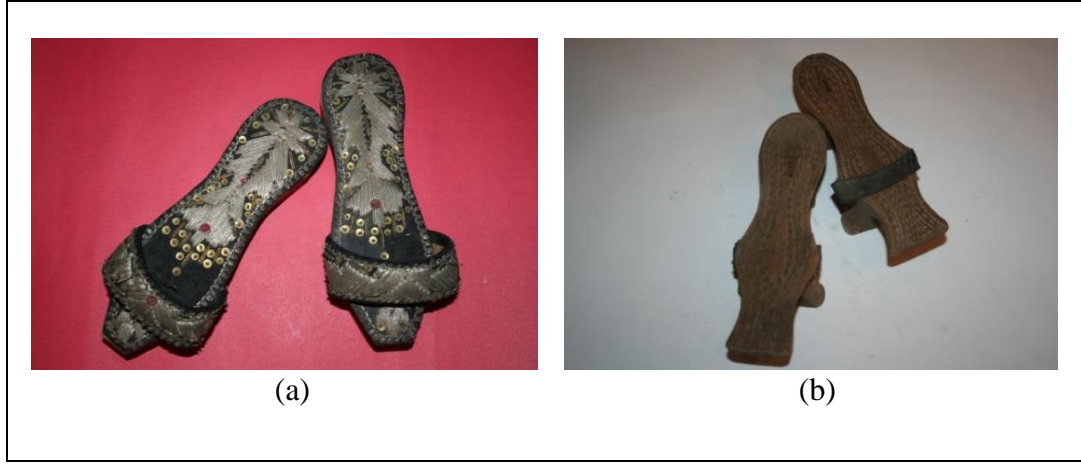
Genellikle hamamda kullanılan ve kurnada biriken suyu üste dökülerek yıkanmaya yarayan ağız geniş yayvan metal kaplara verilen addır (Şekil 2.14) [21]. Hamam tasları, hamama gelenlerin zenginlik derecesini gösteren en önemli hamam eşyasıdır. Örneğin gümüş hamam taslarıyla yıkanan ailenin çok zengin olduğu varsayıldı. Varlıklı ailelerde evlenen gelinlik kızlara gümüş hamam tası hediye edilirdi. Hamam tasları genellikle pirinç, bakır ve gümüşten imal edilirdi. Çok eskilerde topraktan yapıldığı da görülmektedir. Bazı yörelerde şehirle ilgili önemli eserler hamam taslarının üzerine işlenirdi. Kastamonu’da da bazı hamam taslarının içine su koyulunca hareket eden balık şeklinde aksesuarlar yerleştirildiği söylenmektedir.

Şekil 2.14. Hamam tası [23].

Nalın ve Takunya

Nalın, bir çift ayakkabı anlamına gelen *naleyn* kelimesinden gelmektedir [24]. Nalın yapımında genellikle ceviz, şimşir, abanoz ve sandal ağacı gibi sert ve suya dayanıklı ağaçlar kullanılırdı ve gövde bölümü tek parça olup yerden yaklaşık 6-15 cm yüksekliğindedir (Şekil 2.15a). Yerden ısıtılan hamamların zeminleri çok sıcak olur ve bu ısıdan korunmak için nalın giyilirdi. Nalının bu kadar yüksek olma sebebi ise yerden pis suların ayağa sıçramasını engellemektir. Bazı inanışlara göre de hamamda bulunan cinlerden korunmak için nalınlar yüksek olurdu [21]. Nalınların yüksekliği giyen kişinin özelliğine göre değişebilirdi. Gelin hamamlarında gelinlerin, lohusa hamamında lohusanın nalınları yüksektir. Kaplama malzemeleri ise zenginlik derecesine göre değişirdi. Gümüş, sedef, mercan veya metal kaplamalı çeşitleri vardır. Takunyanın ise nalın göre daha basit olduğu ve genellikle erkek hamamlarında kullanıldığı görülmektedir (Şekil 2.15b). Yüksekliği daha az ahşabı ise daha kalitesiz ağaçtan yapılmaktadır. Kaplama malzemesi ise genellikle kullanılmamaktadır.

Şekil 2.15. a) İşlemeli nalın, b) takunya [23].

Kildenlik

Kildenlik, kilin temizlik malzemesi olarak kullanıldığı günlerden kalan bir tabirdir. Sabun, sabunluk, kese ve tarakların içine konduğu genellikle oval biçimdeki metal kutudur [21]. Sabunun içinde ıslak kalmaması, kuruması için altında delik bulunur

[24]. Kildencelerin yükseklikleri 4cm ile 23 cm arasında değişmektedir. Üzerinde tutmak için sapı bulunan kildenlik çoğunlukla bakırdan imal edilmiştir (Şekil 2.16).

Şekil 2.16. Bakır kildanlık [24].

Sabun

Temizliğin en temel malzemesi su ve sabundur. Eski zamanlarda insanlar sabunu bitki köklerinden, atkuyruğundan ve ağaç kabuklarından yaparlarmış [25]. Bazı kaynaklarda sabunun M.Ö. 6000 yıllarda Fenikeliler tarafından bulunduğu [26], Bazı kaynaklarda ise Sümerler tarafından bulunduğu söylenmektedir [25]. Osmanlı zamanında sabunun (Şekil 2.17.) kullanılması temizliğin önemli bir parçasıydı ve özel imalathanelerde üretilirdi [21].

Şekil 2.17. Sabun [23].

Peştamal

Hamamda rtnmeğ ve kurulanmak için kullanılan dokumadır (Şekil 2.18). Farsça bir kelime olan Pşt-mal'dan Osmanlıcaya geçen peştamal; rten Şey, silinecek, hamamda belden aşağı kuŐanılan veya iş yaparken elbiselerin kirlenmesini önlemek için bele bağlanan dokuma anlamındadır [21]. İslam'da yer alan erkek ve kadınların edep yerlerin rtnmesinde kullanılmaktadır. Kadınlarda göğüs hizasından diz kapağına kadar, erkeklerde ise göbek hizasından diz kapağına kadar peştamal sarılmaktadır [21]. Eskiden hamamlara peştamalsız kimse alınmazmıŐ ve bu yüzden peştamalların önemi daha fazlaydı. Özel günlerde (gelin hamamı, sünnet hamamı vb.) kullanılan peştamallar daha özel zengin işlemeli olurdu.

Şekil 2.18. Peştamal [23].

Buhurdan

Buhurdan, genellikle gümüş, bakır veya tombaktan yapılan, içerisinde misk, kitre, pelesenk, gl yağı gibi güzel kokulu bitkilerin yakılarak, kapağındaki delikten hoŐ kokular çıkarıp bulunduğu meğânın güzel kokmasını sağlayan özel kaplardır (Şekil 2.19). Buhurdan, hamamlarda özellikle sosyal hayatın geçtiği soğukluk meğânında yakılırdı. Hamam haricinde ise evlerde, konaklarda, tekkelerde, mevlit okunan yerlerde, ramazan ayında iftar vaktinde buhurdan yakılırdı [21].

Şekil 2.19. Buhurdan [23].

Gülabdan

Hamamdaki misafirlerin ellerine gül suyu dökmek için kullanılan ağzı emzikli armut biçiminde gümüş, bakır veya tombaktan imal edilen küçük kaptır (Şekil 2.20) [21].

Şekil 2.20. Gülabdan [23].

Leğen-İbrik

Hamamda yıkandıktan sonra soğukluk mekânında eve giderken gerekli görülen durumlarda abdest almak için leğen ve ibrik kullanılır. İbrik, el yıkamak veya abdest almak için azar azar su dökmeğe yarayan emziği ve uzunca bir sapı olan şişman ve

ince boyunlu su kabıdır [21]. İbrik altında leğenle birlikte imal edilirdi. Leğenin üzerinde kirli suyun görünmesine engel olan aynı zamanda suyun akışını sağlayan sabunluk da denilen süzgeç bulunmaktadır (Şekil 2.21). Leğen ve ibrikler kişilerin maddi güçlerine göre diğer metal hamam elemanlarında olduğu gibi, gümüş, tombak veya bakırdan imal edilirdi. Bir güç simgesi olarak da üzerlerinde zengin süslemeler bulunmaktadır.

Şekil 2.21. a) Bakır ibrik, b) leğen [23].

2.5.2. Osmanlı Döneminde Yıkanma Mekânı

Osmanlı Döneminde, yıkanma eyleminin çok önemli olduğunu inşa ettikleri ihtişamlı hamam yapılarından, saraylar için yaptıkları özel saray hamamlarından ve konutlarında bulunan ev hamamlarından anlıyoruz. Hamam (hammam) kelimesi Arapça da ‘ısıtmak, sıcak olmak’ anlamındaki ‘hamm’ kökünden türemiştir ve sözlük anlamı ‘ısıtılan yer’ anlamına gelmekle birlikte insanların temizlenme ve yıkanma ihtiyaçlarını karşılayan yapıların genel adıdır [8]. Osmanlı ve Türk Hamamları Roma ve Antik dönem hamamlarından farklı olarak yapı gösterişinden ve ihtişamından çok fonksiyona (yıkanmaya) önem verir nitelikte inşa edildiğini görmekteyiz. Osmanlılardan beri Türk hamamları külliyelerin içerisinde sağlık ve temizlik bakımından ilk önce inşa edilen yapılar olmuşlardır. Sağlık ve temizliğin yanı sıra önemli bir gelir temin etmek için iyi bir kaynak olan hamamlar, ticaretin önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır [16].

2.5.2.1. Türk Hamamlarının Türleri

Türk Hamamlarını, halk hamamları, saray hamamları ve kaplıcalar olarak inceleyebiliriz.

Halk Hamamları

Halk için, evlerdeki hamamların dışında yıkanmak amaçlı büyük kubbeli süs ve ihtişamdı uzak sadece ihtiyacı karşılamak için hamamlar yapıldı. Genellikle padişahlar veya hayırseverler tarafından yaptırılan bu hamamlar şehrin merkezinde veya cami, medrese ve imaret gibi yapıların yanında yapıldı.

Saray Hamamları

Sadece saray halkı tarafından kullanılabilen, oldukça gösterişli inşa edilen hamamlardır. Gümüş ve altın muslukları, ince oymalı süslü mermer kurnaları, gümüş kakmalı sedirler ve hamamın ortasında sultana ait yıldız biçimli yıkanma bölümü, köşelerde ise gözdelelerin hücreleri bulunmaktadır [25].

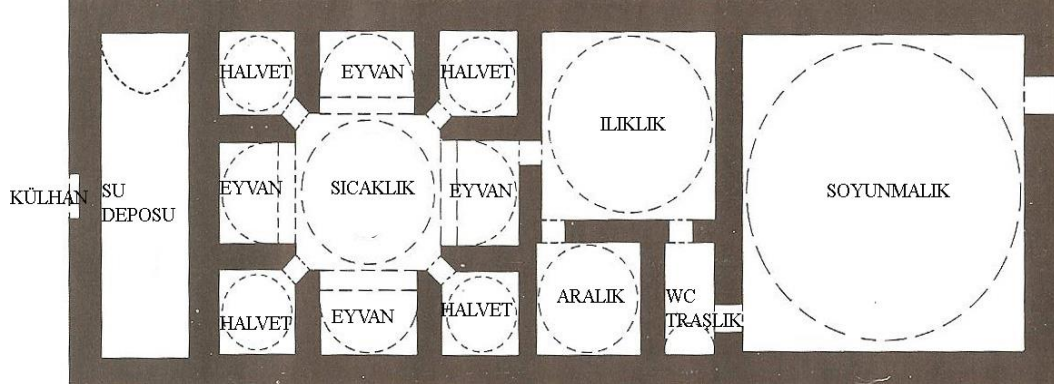
Kaplıcalar

Kaplıcalar, yerin derin katmanlarından gelen, içerisinde yararlı mineraller bulunan sıcak su kaynağı kullanan hamamlardır. Tipik Türk hamamları gibi kurnası ve yıkanma bölümünün yanı sıra şifalı suyun bulunduğu havuzlar yer almaktadır. Bu havuzlara sadece yıkanma amaçlı girilmez, şifa için yıkandıktan sonra girilirdi.

2.5.2.2. Osmanlı Dönemi Hamamlarında Mekân Dağılımı

Osmanlı Dönemi hamamlarında dış görünüşten çok işleve önem verildiğinden dolayı iç mekân düzenlemelerinde gelişmiş durumdadır [8]. Hamam içerisinde bulunan mekânların büyüklükleri, aydınlatmaları ve ısıları farklı olmasına rağmen birbiriyle bağlantıları ustaca yapılmıştır. Erkekler ve kadınlar bölümünün aynı binada ancak bağlantısız oluşu gibi özel mekân zenginlikleri de bulunmaktadır. Ilıktan sıcağa

gidecek şekilde farklı ısılarda ayarlanmış yıkanma mekânlarına sahiptir. Hamamların mekân dağılımı Şekil 2.22’de gösterilmiştir.

Şekil 2.22. Osmanlı hamamlarının mekân dağılımı [27].

Soyunmalık

Eski Roma hamamlarında ki Apodyterium mahalidir. Yıkanmak için gelenlerin ilk girdikleri giriş ve hazırlık bölümüdür. Hamamın en büyük ve en gösterişli mekânı soyunmalık bölümüdür. Genellikle ısıtma yapılmayan bu mekânda yıkanmak için gerekli ilk hazırlıklar olan soyunup giyinme bu alanda yapılmaktadır.

14 ve 15. yüzyıllardan itibaren kare planlı kubbe örtülü soyunmalık mekânları uygulanmıştır. Bu dönem hamamlarında soyunmalık mahali hamamın ilk bölümüydü. Daha eski dönem olan 13. Yüzyıl döneminde bazı Anadolu Selçuklu hamamlarında yazın sıcaktan kışın soğuktan korunmak amacıyla soyunmalığın önüne rüzgârlık denen kapalı bir giriş mekânı yapılmıştır. 16. Yüzyıldan itibaren bu rüzgârlıklar revaklı girişlere dönüşmüştür [8]. Pek çok örnekte, soyunmalık bölümünün ortasında fiskiyeli bir süs havuzu bulunur [10]. Bu mekânın duvar kenarlarında merdivenle çıkılan asma katta, soyunma kabinleri yer alır. İlk devirlerde tamamen kapalı olan soyunmalık mekânının dış duvarlar 15. Yüzyıldan sonra giriş seviyesine yakın kotta demir parmaklıklı ve ahşap kafesli alt pencereler, kubbe etek seviyesine yakın üst pencereler açılmaya başlanmıştır [10]. Isıtma tesisatı bulunmayan soyunmalık mekânın da havluları kurutmak için köşelerde yere gömülü ocaklar bulunmaktadır [28]. Bu ocaklar aynı zamanda soyunma mekânının azda olsa

ısınmasına sebep olur. Çok nadirde olsa bazı hamamlarda içme suyu için musluklar da bulunurdu.

Aralık

12. ve 13. Yüzyıl hamamlarının birçoğunda soyunmalıktan ılıklığa geçerken, bazı hamamlarda büyük bazı hamamlarda küçük yapılmış üzeri kubbe veya tonozla örtülmüş aralık mekânına geçilmektedir [8]. Aralık mekânı bir geçiş mekânıdır. 15. Yüzyıldan sonraki hamam yapılarında aralık mekânına rastlanmamaktadır. Aralığın olmadığı hamam yapılarında buhar geçişini ve ısı kaybını engellemek için, soyunmalıktan ılıklığa geçilen kapının üzerine, sıcak havayı toplayıp bir kanalla ılıklığa aktaran ‘buhar yaşmağı’ yerleştirilmiştir [8]. Aralık mekânı iki bölüm arasındaki geçişi sağlarken, soyunmalık ve ılıkılık arasındaki ısı geçişini düzenleyip, ılıklıktan buhar çıkışını önlemektedir.

Tuvalet ve Tıraşlık

Tuvalet ve tıraşlık, aralık mekânın olmadığı hamamlarda ılıklığa yer alan küçük mekânlardır. Aralık mekânının olduğu hamamlarda ise aralık bölümünde bulunmaktadır. Aynalı tonoz, beşik tonoz veya kubbe ile örtülen tuvalet ve tıraşlıklar 2 m² ile 4m² arasında değişen alanlara sahiptirler.

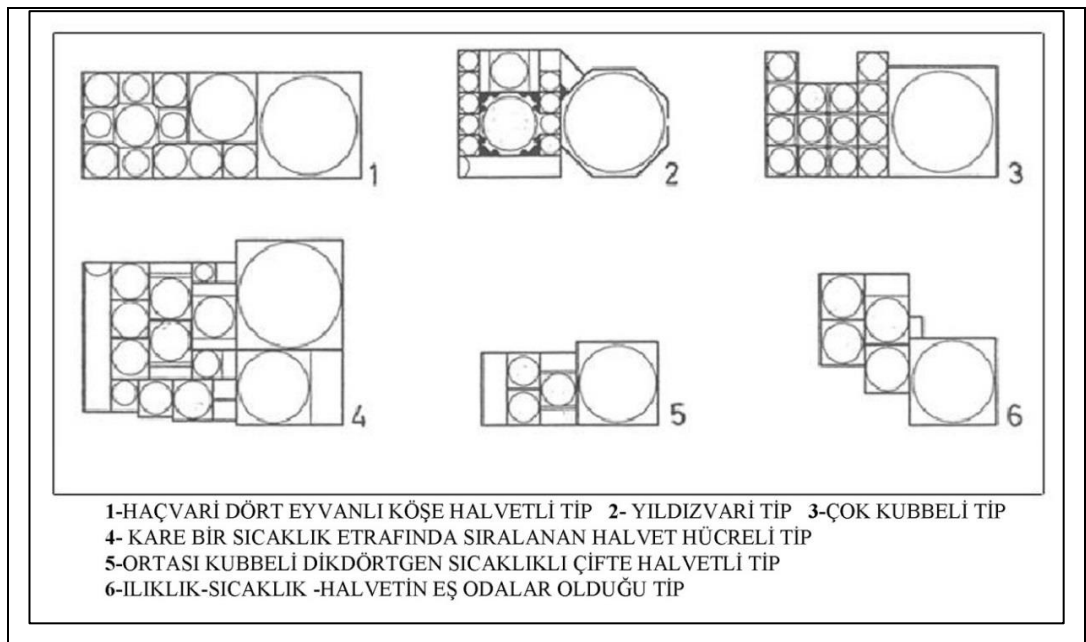
Ilıklık

Soyunmalık ile sıcaklık bölümü arasında yer alan ılıkılık bölümü vücudun sıcaklığa alıştığı bölümdür. Çok sıcağa dayanamayan insanların yıkanması için ılıkılık mekânında mermer sekiler ve kurnaları bulunmaktadır. Ilıklık bölümü genellikle kare planlıdır ve üst örtüsü kubbedir. Aydınlatma, kubbede bulunan fenerlerle ve filgözü denilen cam fanuslarla örtülü küçük deliklerle sağlanmaktadır [16].

Sıcaklık

Ilıktıktan sonra asıl yıkanma bölümü olan ve en sıcak kısım olan sıcaklığa geçilir. Roma hamamlarında ‘Calderium’ denen kısım Türk hamamlarındaki sıcaklık bölümü ile eşdeğerdir.

Sıcaklık bölümü hamamın plan tipolojisini belirlemesi açısından en önemli mekânıdır. Eyice Şekil 2.23’de gösterildiği gibi Türk Hamam Mimarisinde sıcaklık mekânlarının başlıca 6 değişik planda uygulandığını belirtmiştir.

Şekil 2.23. Eyice'nin sıcaklık planlarına göre hamam tipolojileri [29].

Sıcaklık bölümünde yıkanmak için, köşelerde özel yıkanma yeri olan halvetler ve umumi olarak kullanılan eyvanlar bulunmaktadır. Bu alanın orta bölümünde büyüklüğü her hamamın büyüklüğüne göre değişen dinlenme, masaj ve terleme için kullanılan göbek taşı yer almaktadır. Sıcaklık bölümü, merkezi bir kubbe veya tonoz etrafında toplanan eyvan ve halvetlerden oluşan plan şemasına sahiptir. Sıcaklık bölümü, kubbeler üzerindeki fil gözü denilen küçük pencere gözleri ile aydınlatılır. Bu fil gözleri içeri hava girişine imkân vermeyen cam fanuslar ile kapatılmıştır [8].

Eyvan ve Halvet

Sıcaklık mekânının köşelerinde 2,5 m x 2,5 m ile 4 m x 4 m ebatları arasında değişen halvet denilen özel yıkanma bölümleri bulunmaktadır [16]. Kapısı olmayan bu nişlerde, mahremiyet kapı boşluklarına asılan havlu ve peştamallar ile sağlanırdı[8]. Halvetlerin kenarlarında yaklaşık 70-80 cm genişliğimde mermer sedirler ve üzerinde mermer kurnalar bulunmaktadır. Eyvanlarda, sıcaklığın kenarlarında bulunan umumi yıkanma yerleridir ve sıcaklığın merkezine açılırlar. Halvetlerde olduğu gibi mermer sekileri be kurnaları bulunmaktadır.

Su Deposu ve Külhan

Hamamların su depoları genellikle sıcaklığın arkasında ve sıcaklık boyunca konumlandırılmış dikdörtgen formda, beşik tonoz yada sivri tonozla örtülmüş mekânlardır [30]. Bazı hamamlarda sıcak ve soğuk su depoları ayrı ayrı bulunur [29]. Su seviyesini kontrol etmek ve gerektiğinde onarımını yapabilmek için sıcaklığın duvarında müdahale penceresi bulunur. Altında ocak, arkasında külhan denilen ısıtma işleminin gerçekleştirildiği mekân bulunmaktadır. Ayrı bir girişi olan külhan bölümü hamamın odunluğudur.

Ocak

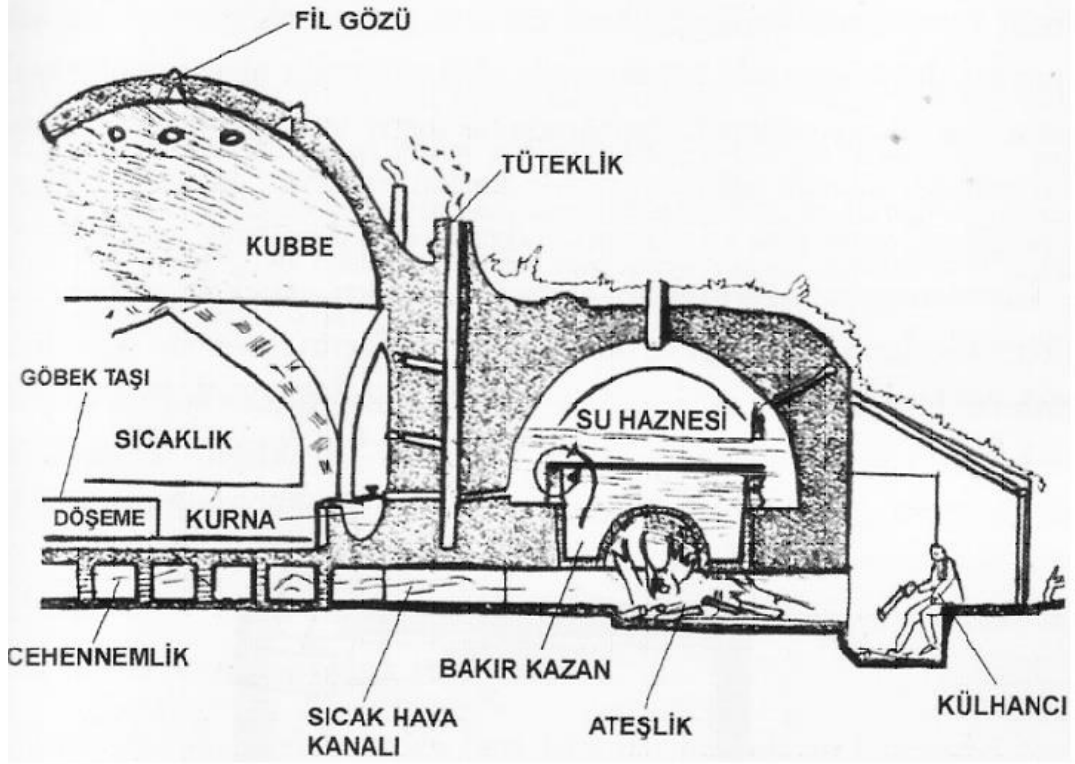
Hamamlarda ocak, su deposunun altında yer almaktadır. Ocak ile su deposu arasında bulunan yuvarlak formlu bakır kazan sayesinde ocakta yanan ateş ile su deposundaki su ısıtılır. Ateşin yakıldığı ocak zemini ateşe dayanıklı 'od taşı ' denilen taş ile kaplanır [10].

Cehennemlik

Ocakta yanan ateşin alevi ve dumanı sıcaklık ve ılıklik mekânlarının altındaki cehennemlik denen boşluklarda dolaşarak hamamın ısınmasını sağlamaktadır (Şekil 2.24). Bu sistem, yaklaşık 0,70 m - 1,50 m yükseklikte 0,4 m² - 0,5 m² lik taşıyıcılar üzerine oturtularak oluşturulan bir sistemdir [28].

2.5.2.3. Osmanlı Dönemi Hamamlarında Mimari Elemanları

Hamam yapılarının sağlıklı bir şekilde çalışıp kullanılabilir olmasını sağlayan, her hamamda bulunan mimari elemanlar vardır.

Şekil 2.24. Osmanlı hamamlarının ısıtma sistemi [29].

Su

Temizliğin ve hamamın en temel malzemesidir. Hamamda sular soğuk ve sıcak olarak iki ayrı musluktan akar ve bazı yörelerde yer altından çıkan kaynak suları kullanılır. Osmanlı Döneminde hamam inşa etmek isteyen hayırseverler ilk önce hamam yapacakları yere suyu getirmekle yükümlüydüler. Hamama gelen su külhanda yakılan ateşle ısıtılarak gerekli olan sıcak su sağlanmış olur. Sıcak ve soğuk suyun hamamın içerisinde kurnalara taşınması, duvarların içine yerleştirilen pişmiş topraktan imal edilmiş künklerle sağlanır [8].

Musluk

Borudan gelen suyu istenildiğinde açmaya istenildiğinde kapatmaya yarayan borunun ağzına takılan tunç veya pirinçten yapılan bir alettir [21]. Musluklar kalitesi ve gösterişi aynı zamanda kullanıldığı hamamın kalitesini gösterir niteliktedir.

Saray hamamlarında kullanılanlarla çarşı hamamlarında kullanılanlar arasında büyük kalite farkı vardır. Saray hamamlarında zenginliğin ihtişamın göstergesi olarak Sultan ve Hünkâr hamamlarında altın yaldızlı musluklar bulunmaktadır. Osmanlı, Selçuklu ve Bizans dönemlerinde musluk başlıkları çeşitli hayvan figürlerinde sonraki dönemlerde çiçek formları kullanılarak zenginleştirilmiştir [21].

Kurna

Çeşmenin altına konan ve içinde su biriktirmeye yarayan çukur tekne ve havuzcuk şeklinde olan kurnalar taş veya mermerden imal edilirdi (Şekil 2.25). Su hamam kurnasının içinde biriktirilip tasla döküldüğü için hamam kurnasının pis su gideriyle bağlantısız olması esastır [22]. Hamam kurnaları da aynı musluk başları gibi ihtişamı ve hamamın kalitesini gösterir niteliktedir. Bazı özel hamamlarda oymalı ve ince işlemeli kurnalar yapılmıştır.

Şekil 2.25. Taş kurna [9].

Göbek Taşı

Göbek taşı hamamın en sıcak yeridir ve hamamın merkezinde yer alır. Yaklaşık yirmi dakika burada dinlenilir ve vücut teri atılır daha sonra keseleme ve yıkanma işlemine geçilirdi. Genellikle taş ve mermerden imal edilen göbek taşı yerden 45-50 cm yüksekliğinde ve bulunduğu mekâna göre sekizgen, yuvarlak, oval, kare veya dikdörtgen formda planlanabilmektedir (Şekil 2.26) [21].

Şekil 2.26. Göbek taşı [29].

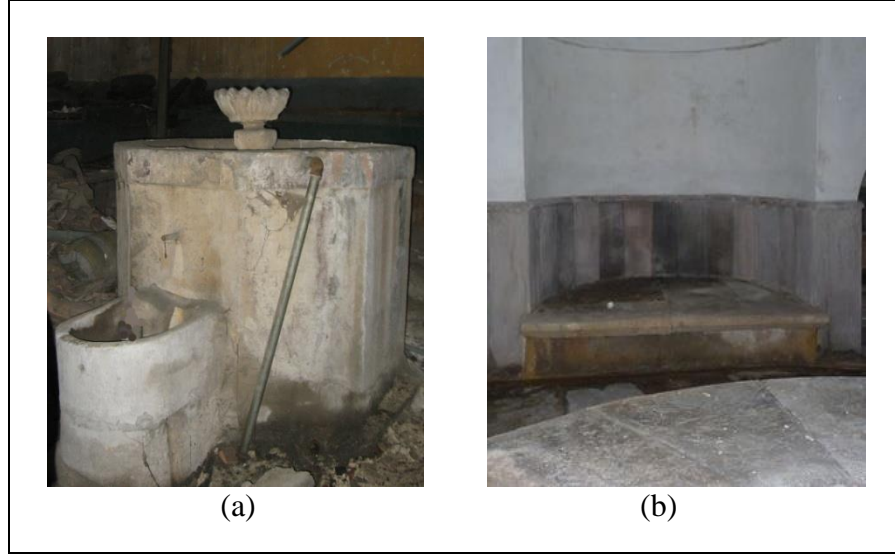
Süs Havuzu

Genellikle kare plana sahip üzeri kubbe ile örtülen soyunmalık bölümünün ortasında mermerden yapılmış fiskiyeli havuz bulunur (Şekil 2.27a). Genellikle mermer ve taş kaplama olan süs havuzlarının etrafı oturma yeri olarak ayrılmaktadır [10].

Sedir (Seki)

Soyunmalık mekânın duvar kenarlarında merdivenle çıkılan 1m - 1,2m yüksekliğinde, 1,5 m - 2,5 m genişliğinde soyunmak için kullanılan ahşap sedirler bulunur [16]. Bu sedirlerin altında nalınları ve ayakkabıları koymak için yapılmış ‘nalın nişleri’ vardır. Yıkanma mekânlarında ise, yerden 20-40 cm yüksekliğinde

betondan yapılmış üzerinde oturup yıkanmayı sağlayan sedirler bulunmaktadır (Şekil 2.27b).

Şekil 2.27. a) Süs havuzu, b) beton sedir [9].

Bakır Kazan

Bakır kazan, su deposu ile ocak arasında bulunmaktadır. Ocakta yanan ateş, bakırın iletkenliği sayesinde üzerindeki suyu ısıtır. Yuvarlak formda olan kazan yaklaşık 1.5m - 2 m çapındadır (Şekil 2.28).

Şekil 2.28. Bakır kazan [29].

Fil Gözü

Hamamlarda üst örtü olarak kullanılan kubbenin üzerinde mekânın ışık almasını sağlamak için yaklaşık 10-15 cm çapında boşluklar açılmıştır. Bu boşluklar dışarıdan hava girişini engellemek için ‘fil gözü’ denilen cam fanuslarla kapatılmıştır (Şekil 2.29).

Şekil 2.29. Safranbolu Eski Rum Hamamı Kubbesindeki Fil gözü aydınlatma [30].

2.5.2.4. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Yapım Tekniği

Türk mimarisinde, anıtsal yapıların sivil mimarlık yapılarına göre daha dayanıklı yapılar olduğunu günümüze ulaşan sayılarından anlamaktayız. Hamamlarda anıtsal yapılar içerisinde sık kullanıldığı ve terk edilmediği için pek çoğu yok olmadan günümüze ulaşabilmiştir.

Hamamların taşıyıcı sistemine baktığımızda kalın taş duvarlardan inşa edildiğini görmekteyiz. Oldukça kalın inşa edilen bu duvarlar hamamların en güçlü yapı elemanlarıdır. Duvar kalınlıkları genellikle, dış duvarlarda 1,5 m iç duvarlarda 1 m giriş bölümünde ise 0,7 m - 0,8 m olarak uygulanmıştır [10]. Moloz taş duvarların üzerine suya ve neme dayanıklı, içerisinde tuğla tozu, tuğla kırığı, kireç, saman ve bitkisel lifler bulunan ‘horasan’ sıva uygulandığı görülmektedir. Kastamonu hamamlarında olduğu gibi taş ve harman tuğlası kullanılarak almaşık tekniği ile yapılmış duvar örnekleri de vardır. Çok eski ve küçük hamamlarda soyunmalık

bölümünün Kastamonu Vakıf hamamında olduğu gibi ahşap karkas duvar olarak da yapıldığı görülmektedir.

İç mekân döşeme kaplamalarında ve duvarlarına yerden belli bir yüksekliğine kadar mermer kaplama uygulanmıştır [27]. Yıkama bölümlerindeki kirli suyu yapı içerisine atmaya yarayan zemine gömülmüş su kanalları bulunmaktadır. Yapı içerisindeki kapı, pencere gibi tüm açıklıklar tuğla kemerlerle sağlanmıştır. Yapıların en gösterişli bölümlerinden biri giriş kapılarıdır. Yapım malzemesi genellikle ahşap olan bu kapılar sivri kemerli, yüksek ve kendini gösterir niteliktedir. Dış kapıların aksine iç kapıların, nem ve rutubetten dolayı çabuk bozulduğundan demirden gelişmiş güzel kapılar olarak uygulandıklarını görmekteyiz. Çoğu bölümler arasında geçiş de ise kapı yerine peştamalların kullanıldığını görülmektedir.

Hamamlarda örtü sistemi olarak kubbenin kullanıldığını ve kubbenin de oluklu kiremit ve bakır ile kaplandığını görmekteyiz. Kubbelere, genel olarak dört veya sekiz köşe üzerine oturmaktadır ve kubbelere geçişte tromp ve pandantif gibi geçiş elemanları kullanılmaktadır [8]. Bazı hamam yapılarında Kastamonu Arapazarı Hamamında olduğu gibi soyunmalık bölümündeki kubbenin üzerinde aydınlık feneri yer almaktadır.

2.5.2.5. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Aydınlatma Tekniği

Hamam yapıları içe dönük yapılar olduğundan ve mahremiyet gerektirdiğinden doğal aydınlatılması diğer sivil mimari yapılarda olduğu gibi duvar yüzeylerindeki pencerelerden değil yapının üst örtüsüne yerleştirilen ışıklıklardan sağlanmaktadır. Sabahın erken saatlerinde ve akşam karanlıktaki aydınlatma ise duvarlarda bulunan nişlere yerleştirilen mum, kandil gibi aydınlatma elemanları ile sağlanırdı. Hamam aydınlatma sistemlerinden en dikkat çeken detaylarından biri de soyunma mahallindeki aydınlık feneridir. Bu fenerler, Kastamonu Vakıf Hamamında olduğu gibi, ahşap tavanlı soyunmalık mekânında ortadaki şadırvanın tam üzerine gelecek şekilde ahşaptan yapılmışlardır. Bu fenerler genellikle her yüzünde ahşap kayıtlarla bölünmüş camlı pencere olarak uygulanırdı [27]. Soyunmalık mekânı tonoz ile örtülmüş hamamlardaki doğal aydınlatma ise, tonozun sırtında veya tonozun

oturduğun duvarın yzeyinde kuzuk mazgal pencereler açılarak sağlanmıştır. Kastamonu İsmail Bey Hamamı buna örnek olarak gösterilebilir. Hamamlarda soyunmalık dışındaki diğer bölümlerdeki aydınlatma ise kubbe veya tonozlarda açılan dairesel biçimli boşluklar ile sağlanmaktadır. Bu boşluklar dışarıdan fil gözü denilen cam fanuslarla kapatılmıştır [10].

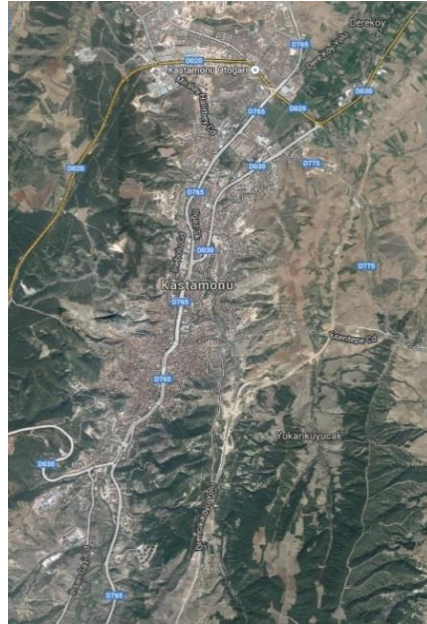
2.5.2.6. Osmanlı Dönemi Hamamlarının Isıtma Tekniği

Hamamın i mekânlarının ve suyunun ısıtılması klhandan ocağa odun atılarak yapılır. Isınan hava su deposunun altında ocağın üzerinde bulunan bakır kazanı ısıtarak suyun ısıtılması sağlanır. Ocakta yanan ateşin dumanı, hamamın döşemesinin altında yer alan cehennemlik denen boşluklardan geçerek tüm mekânların zeminlerinin ısınmasını sağlar. Ayrıca alt zeminde oluşan dumanı dışarı tahliye etmek için duvar ilerine yerleştirilmiş ‘tteklik’ denilen bacalar yapılmıştır. Knklerden yapılan bu tteklikler sayesinde hem duman dışarı atılarak yapı havalandırılır, hem de duvarların ısınmasına sağlanır.

BÖLÜM 3

KASTAMONU'DA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE MEKÂNLARI

Kastamonu, Kuzey Batı Anadolu'nun tarihi ulaşım yollarının dışında kalmış, deniz seviyesinden 790 m yükseklikte Ilgaz Dağı'nın Kuzeyinde, Kastamonu Çayı'nın açtığı Karaçomak Vadisinde kurulmuş tarihi bir şehirdir (Şekil 3.1). Kastamonu'nun geçmişi, şehir merkezinde bulunan kaya mezarından ve İsmail Bey Külliyesinin bulunduğu alandaki Şehinşah Kayası denilen kayalıkta bulunan kaya mezarlarından anlaşılacağı üzere M.Ö.7yy'a kadar dayanmaktadır [27]. Kastamonu'ya yerleşen ilk kavim, Ilgaz Dağları ile Karadeniz arasındaki alanı işgal etmek isteyen Mısırlılar, Suriyeliler ve Hititliler ile mücadele ederek milli varlıklarını kabul ettirmiş Gas Türkleridir. Şehrin ismi birçok rivayete göre farklılık gösterdiğinden kesin bir hüküm vermek pek mümkün değildir. Bir görüşe göre 'Kastamonu' ismi bu kavmin adı olan 'Gas' ve önemli şehir anlamına gelen 'Tumania' kelimesinin birleşmesinden meydana geldiği söylenmektedir [31].

Şekil 3.1. Kastamonu hava fotoğrafı [31].

Kastamonu, uzun yıllar ‘Paflogonya’ denilen bölge içerisinde kaldıktan sonra, Malazgirt savaşından sonra (1071) Türklerin egemenliğine geçmeye başlamıştır [1]. Kastamonu, Türklerin eline ilk olarak 1075 yılında geçmiştir fakat uzun yıllar Danişmentliler ile Bizanslılar arasında sürekli el değiştirdikten sonra 1143 tarihinde Selçuklulara geçmiştir [27].

Selçuklular Anadolu’yu fethettikten bir süre sonra Anadolu’ya gelmeye başlıyorlar. İlk gelen kabilenin başında Hüsametdin Çoban Bey bulunuyor ve bu Komutan Kastamonu ve civarını Bizanslıların elinden alarak Kuzey Anadolu’daki Türk Beylerinin lideri olduktan sonra 610/1212 tarihleri arasında Kastamonu’da Çobanoğulları Beyliği kurmuştur [33]. Çobanoğulları Beyliği 14.yy’ın başlarına kadar Kastamonu’da egemenliğini sürdürmüş, Anadolu Selçuklu İmparatorluğunun dağılmasından sonra Candaroğulların’dan Şemsettin Candar’ın oğlu Süleyman Paşa 1309 yılında şehri ele geçirmiştir [34-35]. 1383 yılında ikiye bölünen Beylik 1392 yılında Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır [33]. Kastamonu ili bu tarihten Kurtuluş savaşına kadar Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarında önemli bir merkez olarak yer almıştır.

Kastamonu şehrinin sahip olduğu bu geçmiş, yıkanma kültürüne ve mekânlarına da yansımıştır. Kastamonu’da Selçuklular döneminde başlayıp Beylikler ve Osmanlı dönemine kadar devam eden dönem içerisinde 13 adet hamam yapılmış ve aktif olarak kullanılmıştır. Selçuklu Dönemi öncesine ait bir hamama rastlanmamıştır.

3.1. KASTAMONU’DA YIKANMA KÜLTÜRÜ

Kastamonu’da yıkanma kültürü, günümüzde eski cazibesini ve önemini yitirmiş durumdadır. Hamamlar eskiye oranla nerede ise hiç kullanılmamaktadır. Eskiden 13 hamamın hizmet verdiği Kastamonu ilinde şuan aktif olarak çalışan beş adet hamam bulunmaktadır.

Eski yıllara baktığımızda, 1950’li yıllarda kadınların büyük bir çoğunluğunun on beş günde bir mutlaka hamam gittiği bilinirdi. Hamama saat sabah 9’da gidilip akşama kadar yıkanılırdı. Hamama gidilirken iki adet bohça hazırlanıp içerisine, en az üç

adet havlu, lif, kese, iki adet sabun, iki adet hamam tası, takunya ve nalın konulurdu. Baş en az üç kez yıkandıktan sonra, iki veya üç kez kese yapılırdı ve en son olarak sabunla ve lifle yıkanılarak yıkanmanın tamamlandığı bilinmektedir. Zenginler daha çok halvetlerde yıkanılırdı ve halvetlerin kapısında çiçekli demir korkuluk konulurdu. Ekonomik durumu düşük olan kimseler ise ana sıcaklık mekânında birbirlerini keseleyerek yıkanılırdı ve eskiden Roma hamamlarında olduğu gibi zenginler gelmeden hamamcı hamamı özel olarak temizleyip hazırladığı anlaşılmaktadır [34].

Özel gün hamam geleneklerinden en çok gelin hamamına özen gösterilirdi ve kayınvalide tarafından gelecek misafirler için hamam kapatılarak hazırlanırdı. Gelin, süslü takunyaları ve ipek peştamal ile soyunmalık mekânında elinde mumlarla arkadaşlarıyla beraber havuzun etrafında ilahiler eşliğinde dolaşırdı. Daha sonra sıcaklık bölümünde, iyi bir evlilik yapmış her anlamda düzgün bir kişi tarafından yıkanılırdı [34]. Hamam gidilirken, ekşili pilav, patates salatası, pastırmalı ekmek, turşu, ayran ve gazoz götürülüp yenilip içildiği öğrenilmektedir. Gelin hamamında ve normal günlerde sepetçioğlu, tiridine bandım gibi türküler söylenip tepsi ile tef çalınırdı. Ramazan aylarında gece hamamları yapılırdı ve haber verildiği zaman bazı gecelerde eşle birlikte hamama gidilebilirdi. Eskiden bazı hamamlarda cinayetlerde yaşanabiliyormuş. Kastamonu'da bir kızın, annesinin kötü yola düştüğü öğrenince onu hamamda yıkanırken öldürdüğü bilinmektedir [35].

Hamam ritüeline baktığımızda, hamama girdikten sonra soyunma odalarına geçilirdi ve hamamcı tarafından peştamal ve terlik verilirdi. Yıkanma hamamının en sıcak bölümünde başlardı. 30 dakikalık bir bekleme sonucunda keselenme başlar. Kese işlemi bittikten sonra biraz soğukluk bölgesine geçilerek vücut dinlendirilir. Daha sonra tekrar en sıcak halvete girilerek beklenir ve sonra ikinci keselenme işlemi gerçekleşirdi. Buradan daha ılık bir halvete oradan da soğukluğa geçilir, vücut burada dinlendirilir aynı zamanda bir şeyler yenilip içilirdi. Dinlendikten sonra gene en sıcak halvete geçilir ve tekrar keselenme işlemi yapılırdı. Keselenme işlemleri tamamlandıktan sonra saç ve vücut 2-3 kez yıkanılır ve temiz bir havlu istenip kurulanılırdı. Kurulanma işleminden sonra vücut soyunmalık bölümünde yarım saat kadar dinlenilirdi [35].

3.2. KASTAMONU'DA YIKANMA MEKÂNLARI

Kastamonu'da yıkanma mekânlarını, halk hamamları, konakların bahçelerinde yer alan hamamlar, evlerin içerisinde bulunan banyolar ve odalarda bulunan gusülhane dolapları olarak gruplayabiliriz.

3.2.1. Kastamonu Halk Hamamları

Kastamonu merkezde bulunan hamamların büyük çoğunluğunun restorasyonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmış durumdadır. Özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan yapıların plan tipolojileri farklılık göstermektedir. On üç adet hamamın iki tanesi çifte hamam olup diğerleri tek hamamdır. Isıtma sistemleri Osmanlı Dönemi hamam mimarisinde olduğu gibi zeminden dumanla ısıtmadır. Kastamonu'da yeraltında sıcak su bulunmadığından, hamamlarda su ısıtılarak kullanılmaktadır. Hamamların dış duvarlarının yapı malzemesi moloz taş duvar, iç mekânlarda zemin kaplamaları ise taş veya mermerdir.

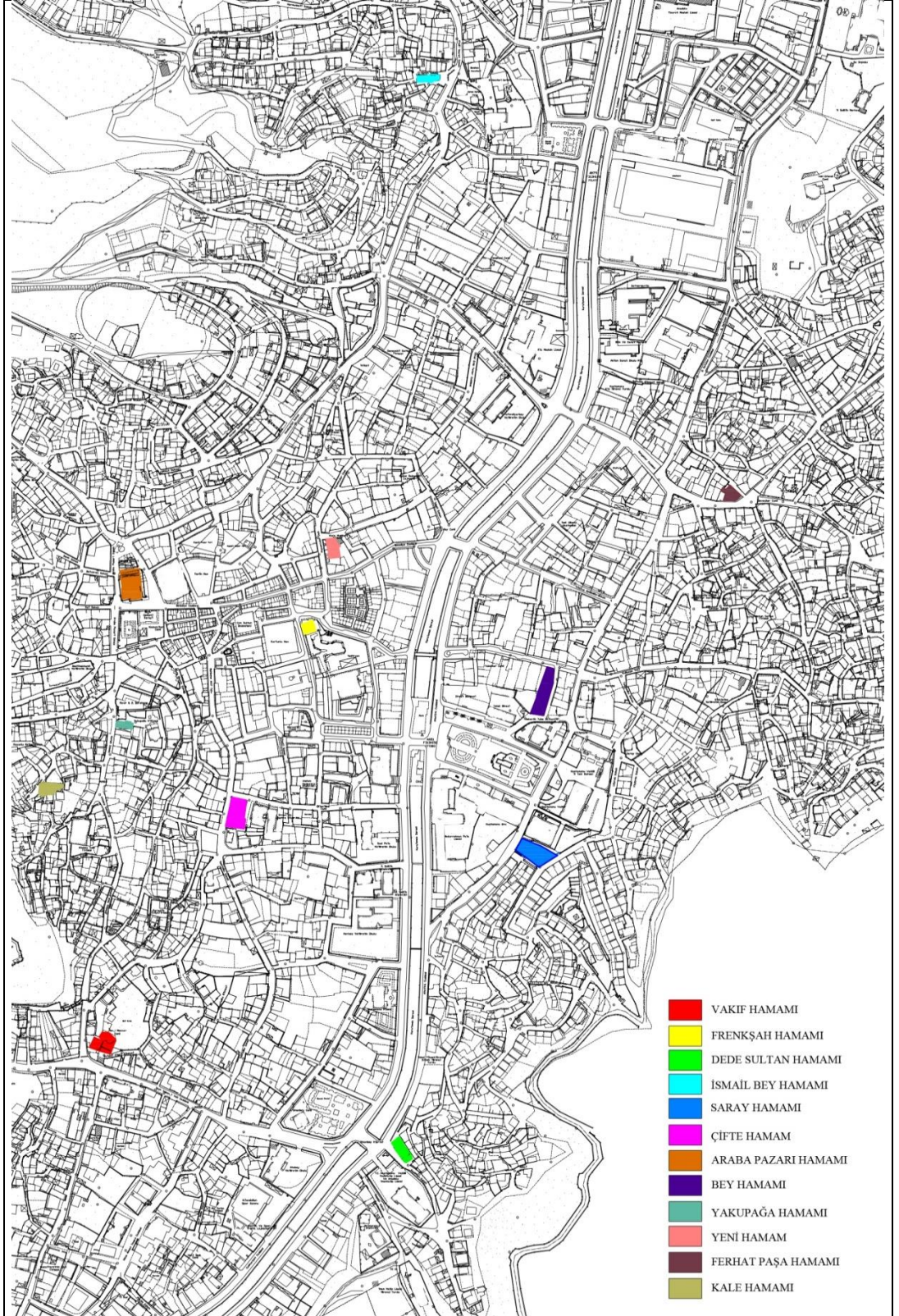
Kastamonu hamamlarının kent içerisindeki yerleşimine baktığımızda yoğunluğun şehir merkezinde ve Külliyelerin yakınında planlandığı görülmektedir. Daha çok mahalle hamamı konumunda olan hamamlar ise Dede Sultan Hamamı ve Ferhad Paşa Hamamıdır. Hamamların şehir içindeki dağılımı Şekil 3.2.'de gösterilmektedir.

3.2.1.1. Çobanoğulları Dönemi Hamamları

Kastamonu'da Çobanoğulları dönemine (1260-1300) ait önemli yapılar bulunmaktadır. Bu yapılardan bazıları Vakıf Hamamı, Frenkşah Hamamı, Yılanlı Külliyesi, Atabeygazi Cami ve Türbesi ve Aşıklı Sultan Türbesi'dir.

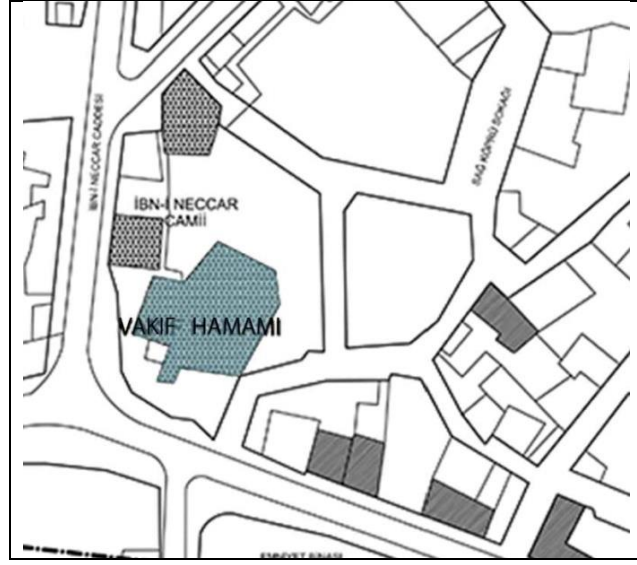
Vakıf Hamamı

Kastamonu'da bulunan, bir Çobanoğulları dönemi yapısı olan Vakıf Hamamının Emir Hüsameddin Çoban Bey tarafından camii ve medreseye gelir elde etmek için yaptırdığı bilinmektedir [33].

Şekil 3.2. Kastamonu hamamlarının şehir merkezindeki konumları [9].

H.672 / M.1273-4 yılında yapıldığı bilinen Vakıf Hamamının bu tarihten 1600'lü yıllara kadar aktif bir şekilde kullanıldığını ve 1700'lü yıllarda bir tamirat geçirdiğini çeşitli kaynaklardan anlamaktayız [1-8-35-36]. Hamam, Kastamonu ilinin Kuruçay Caddesi ile İbn-i Neccar Caddesinin kesiştiği köşede 250 ada 8 nolu parselde yer almaktadır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Vakıf Hamamı vaziyet planı [35].

Yapı doğu cephesinden İbn-i Neccar Camisine, güneybatı cephede ise mevcut binalara bitişik durumdadır. Civarda yaşayan insanların söylediğine göre, 50-60 yıl önce Kuruçay nehrinin yola dönüştürülmesi sırasında 3-4 m doldurulduğundan Hamam yapısı şuan mevcut yoldan 4-5 m aşağıda kalmıştır.

2003 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyonu tamamlanan yapıya, güney cephesinden giriş sağlanmaktadır. Bahçe kotundan 150 cm alt kotta bulunan soyunmalık mahalline taş basamaklı merdivenlerden girilmektedir. Girişin sağ bölümüne restorasyon uygulamasında wc yapılmıştır. Yaklaşık 12 m x 12 m ebatlarında olan soyunmalık mahallinin tam ortasında süs havuzu bulunmaktadır. Eski kaynaklarda yer alan yapıya ait fotoğraflara göre, yapının ilk uygulandığı zamanlarda soyunmalığın üzerinde ahşap dikmeler üzerinde yükselen camlı çatı feneri bulunmaktadır (Şekil 3.4a).

Restorasyon uygulaması sırasında da yapının bu özgün detayı göz önünde bulundurularak soyunmalık mekânından 30 cm x 30 cm abatlarında ahşap dikme ile yükselen fener yapılmıştır. Giriş katında ve bu kattan ahşap merdivenlerle çıkılan asma katta, ahşap bölmelerle soyunmalık yapılmıştır (Şekil 3.4b). Zemin kaplamasında kullanılan taşların ise sıcak su ile temizlenerek korunduğu görülmüştür.

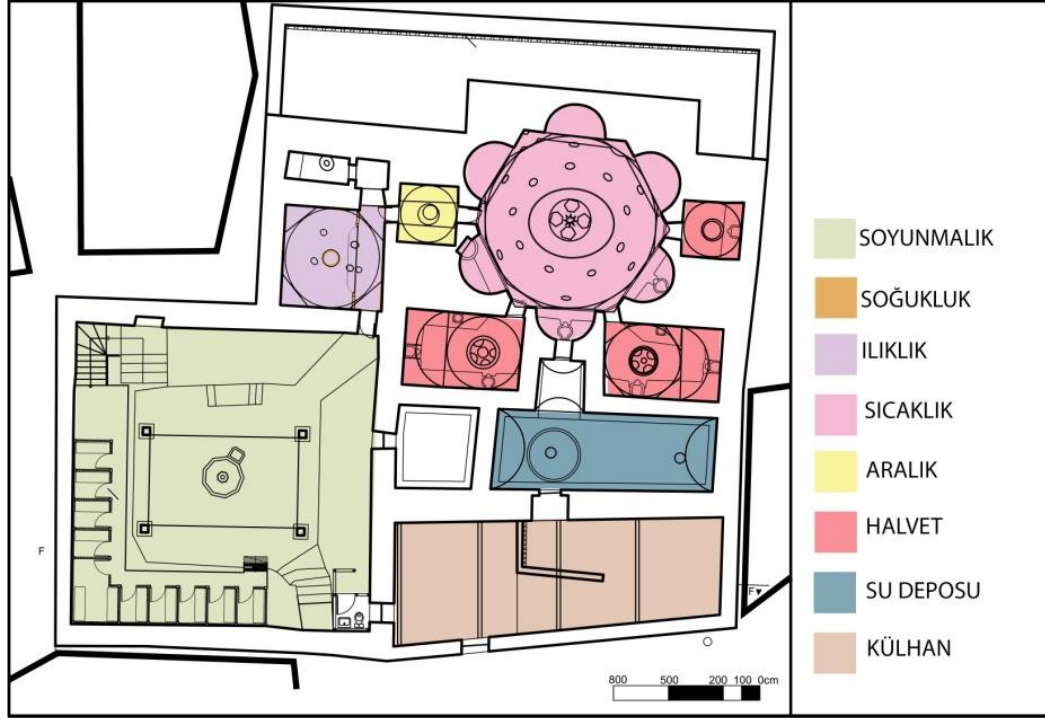

Şekil 3.4. Vakıf Hamamı a) aydınlık feneri, b) soyunmalık kabinleri [9].

Soyunmalık mekânının kuzey duvarından bir kapı ile 400x400 cm ebatlarındaki aralık bölümüne geçilmektedir. Soyunmalık mekân kotundan yaklaşık 50-60 cm yükseklikte dinlenmek için beton seki bulunmaktadır. Mekân, pandantiflerle taşıtılan, üzerinde aydınlatma gözleri bulunan kubbe ile örtülüdür. Bu mekândan kuzey yönünde devam edince 12 m x 8 m ebatlarındaki soğukluk bölümüne, doğu yönüne gidince de ılıklik bölümüne geçilmektedir. Soğukluk bölümüne hafif bölücülerle 4 adet tuvalet yapılmıştır. Yapının bu bölümü restitüsyon çalışmalarında ortaya çıkarılarak yeniden inşa edildiğinden zemin ve duvar kaplamaları günümüze ait taş kaplama malzemeleri kullanılmıştır.

Aralık bölümünden sonra hamamın ana mekânı olan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Yapı sahip olduğu sıcaklık plan tipine göre Eyice'nin 'altıgen sıcaklıklı' tip olarak belirlediği grupta yer alabilir. Altıgen bir plana sahip olan sıcaklık mekânında altıgenin kenarlarına konumlandırılmış beş adet eyvan ve bazı köşelerinde üç adet halvet bulunmaktadır (Şekil 3.5). Mekânın ortasında yaklaşık

350 cm x 287 cm abalarında hafif elips şeklinde göbek taşı yer almaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3.5. Vakıf Hamamı plan krokisi [37].

Yıkılmak için yerden yaklaşık 15 cm yüksekliğinde taş sekiler bulunmaktadır. Tüm mekanlarda, kirli suyun genel gidere taşınmasına yardımcı olan su kanalları bulunmaktadır (Şekil 3.7). Sıcaklık mekânının ve halvetlerin çatı örtüsü pendentifler üzerinde taşınan kubbedir ve kubbelerin üzerinde aydınlatma için fil gözleri bulunmaktadır.

Şekil 3.6. Sıcaklık mekânındaki göbek taşı [9].

Şekil 3.7. Kapı eşikleri ve kirli su kanalları [9].

Yapı ön cephe haricinde diğer cephelerinden komşu yapılara bitişik konumda olduğundan dolayı görülememektedir. Soyunmalık mekânının üzerindeki aydınlık feneri ile dikkat çeken ön cephe duvarları horasan derzli moloz taş duvardır (Şekil 3.8). 2003 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılan yapıya hamam işlevi verilmiş, ancak su giderlerinde yaşanan sıkıntılardan dolayı şuan hamam olarak işlev verememekte olup teşhir merkezi olarak kullanılmaktadır.

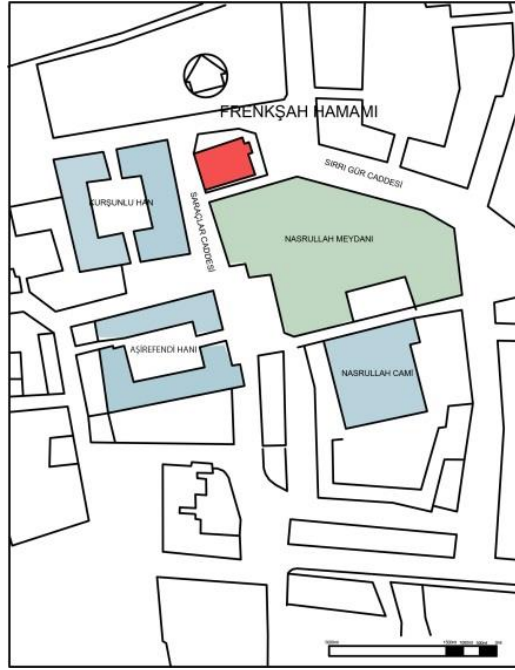

Şekil 3.8. Vakıf Hamamı ön cephesi [9].

Frenkşah Hamamı

On İkinci yüzyıl sonu, on üçüncü yüzyıl başı Selçuklu dönemi yapısı olan Frenkşah Hamamı şehrin en eski ve en önemli yapılarından biridir. Kastamonu il merkezinde

ticari ve sosyal hayatın en yoğun olduğu bölgede Sırrı Gür Caddesi ile Saraçlar caddesinin kesiştiği köşede yer almaktadır. Yapının, güneyinde Nasrullah Camii batısında Kurşunlu Hanı ve Aşir Efendi Hanı bulunmaktadır (Şekil 3.9).

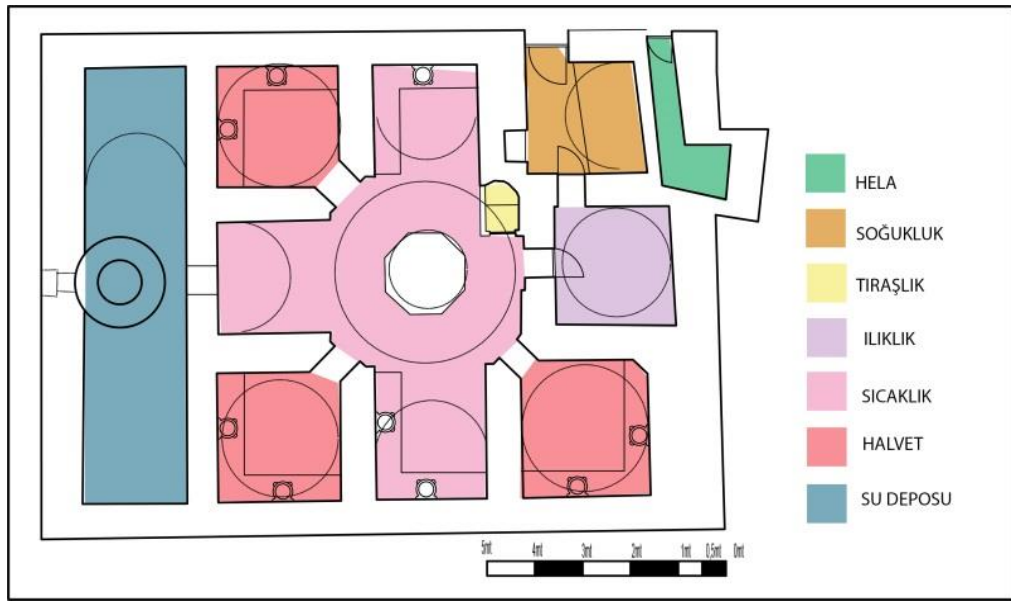

Şekil 3.9. Frenkşah Hamamı vaziyet planı [36].

H.661 / M.1267-3 yılında Emin Cemalettin Frenkşah tarafından çifte hamam olarak yaptırılmıştır [1]. Gökoğlu hamamının H.1130 / M.1717-8 yılında geçirdiği yangının ardından ve H.1170/M.1756-7 tarihinde olmak üzere iki kez restore edildiğini söylenmektedir. Bazı kaynaklara göre de H.1205 / M.1790-1 yılından önce bir kez daha yangın geçirerek dönemin 'ser mimarı' olan Abdülbaki Bey öncülüğünde restore edilmiştir [1]. Şehrin arazi yapısından dolayı yol kotundan birkaç metre aşağıda olan hamam, yıllarca toprak altında beklemiş ve 1950 yılında kubbe çukurları toprakla doldurularak arsa haline getirilmiştir. 1965 yılında etrafı açılarak restorasyonu yapılmıştır [33].

Hamam Eyice'nin 'haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli' tip olarak tanımladığı plan özelliklerine sahiptir (Şekil 3.10). Vakfiyesine göre çifte hamam olarak planlandığı bilinen hamamın bugün sadece erkekler bölümü bulunmaktadır. Bazı sözlü kaynaklara göre kadınlar bölümünün, batı cephesinde bulunan su tankına bitişik ve

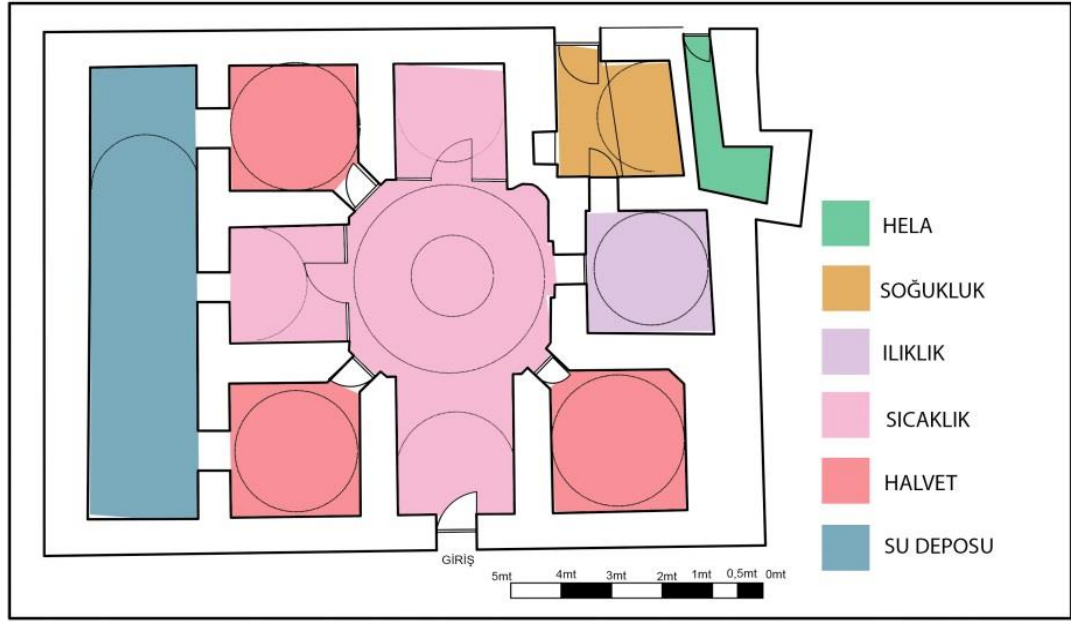
Kurşunlu Han ile yapı arasındaki mevcut yolun altında planlandığı söylenmektedir. Yapının planını incelediğimiz zaman hamamın çifte hamam olarak planlanmadığı da anlaşılabilir. Çifte hamamlarda sıcak su deposu genellikle her iki kısmın sıcaklık duvarına bitişik olarak planlanmalı ya da sadece erkekler kısmının sıcaklığı boyunca devam etmektedir. Frenkşah hamamında böyle bir durum söz konusu değildir. Bu durumda hamam gerçekten çifte hamam olarak planlandıysa ya kadınlar kısmı ile su deposunun ilişkisi düşünülmeden planlanmış ya da geçirdiği tadilatlardan dolayı özgün plan tipini kaybettiği düşünülmektedir [28].

Şekil 3.10. Frenkşah Hamamı restitüsyon projesi kat planı [36].

Yapının restitüsyonuna bakıldığında, yapıya giriş tek bir yerden soğukluk bölümünden sağlanmaktaydı. Bu girişin yanı sıra yapıya sonradan ilave edildiği düşünülen tuvalet içinde ayrıca bir giriş de bulunmaktadır. Frenkşah hamamında olduğu gibi tuvaletin yapıdan ayırık planlanması ve ayrı bir kapı ile girilmesi hamam tipolojisinde sık rastlanan bir örnek değildir. Hamamın özgün döşeme kaplamalarının taş olduğu düşünülmektedir. Yapının bugünkü fonksiyonundan dolayı kurnaları korunamamış durumdadır. Sıcaklık bölümünde olduğu bilinen göbek taşının da, 1965 yılında yapılan restorasyon uygulaması sırasında bile yerinde bulunmadığını anlaşılmaktadır. 15.01.1991 tarihinde Ankara Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca onaylanan restorasyon projesinin plan krokisi Şekil 3.11’de verilmektedir. Yapının restorasyonunda alınan en önemli karar, güney cephesinde ortada yer alan halvet

iptal edilerek Nasrullah Meydanına bakan bölümden yapıya giriş verilmiştir. Daha önce geçirdiği restorasyon uygulamaları sırasında yapının mekan elemanları korunamamıştır. 1991 yılında hazırlanan restorasyon projesine göre yapı el sanatları ürünlerinin satıldığı bir dükkan olarak düşünülmüştür. Restitüsyon projesinde sıcaklık bölümündeki göbek taşı korunamamış ancak aynı yerinde bir oturma platformu planlanmıştır.

Şekil 3.11. Frenkşah Hamamı restorasyon projesi kat planı [36].

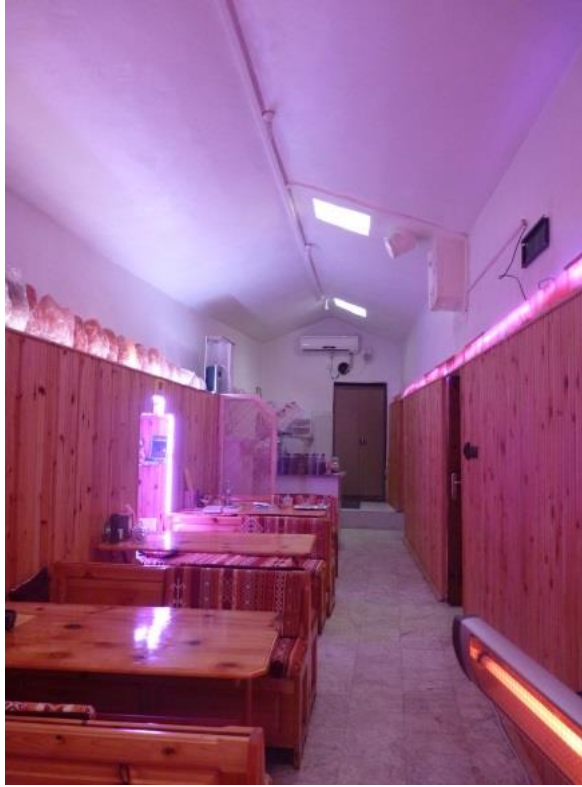
Sıcaklık bölümündeki göbek taşı yerinde mevcut değildir. Duvar kenarlarındaki sekiler ve kurnalar korunmamış ve duvar kenarlarına dükkân rafları yerleştirilmiş durumdadır (Şekil 3.12). Duvarlara alçı sıva uygulanmıştır. Özgün durumunda taş veya mermer olduğu tahmin edilen zemin kaplamaları seramik kaplama ile değiştirilmiş durumdadır. Mevcut durumunda yapının su deposu bölümü yeni işlevinde açılarak tuz odasına dönüştürülmüş ve bu mekânın kuzey cephesinden kapı açılmıştır (Şekil3.13).

Çatının restorasyonu ise 1991 yılında hazırlanan restorasyon raporuna göre, kubbe ve tonoz üstüne şap dökülerek yapıldıktan sonra gerekli yalıtımlar yapılacak ve son olarak da Türk Kiremidi serilmesi öngörülmüştür [39].

Şekil 3.12. Frenkşah Hamamı a) sıcaklık bölümü, b) halvet [9].

Yapının bugünkü durumuna baktığımızda çatılarının üzerindeki kiremit kaplamalarının kaldırıldığı görülmektedir. Bu tadilatın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ayrıca yapının önünde yapılmış olan giriş sundurmasının da onaylanmış bir restorasyon projesinde yer almadığı görülmektedir. Yapı şuan da bitkisel ürünlerin satıldığı satış merkezi olmuştur.

Şekil 3.13. Eski su deposu (tuz odası) [9].

Şekil 3.14. Frenkşah Hamamı ön cephesi [9].

Yapının ön cephesinde sonradan yapıldığı bilinen ahşap strüktürlü vitrin ve sundurma çatı bulunmaktadır (Şekil 3.14). Yapının duvar kuruluşu moloz taş duvardır. Mevcut taş duvarlara uygun olmayan çimento derz uygulaması yapıldığı görülmektedir. Yapının kuzey ve güney cephesindeki kapılar hariç her bölümü sağırdır. İç mekân için gerekli olan tüm aydınlatma çatılardaki ışıklıklardan sağlanmaktadır. Yapının tüm mekânları kubbe ile örtülmüş olup her birinin üzerinde çatı fenerleri ve fil gözü aydınlatmaları mevcuttur (Şekil 3.15).

Şekil 3.15. Frenkşah Hamamı a) çatı görünüşleri, b) sağ yan cephesi [9].

Kastamonu şehrinin tarihi meydanında bulunan Frenkşah Hamamı yıllardır aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak geçirdiği restorasyon uygulamaları sonucunda hamamın bazı özgün mekanlarını ve yapı malzemelerini kaybettiği görülmektedir.

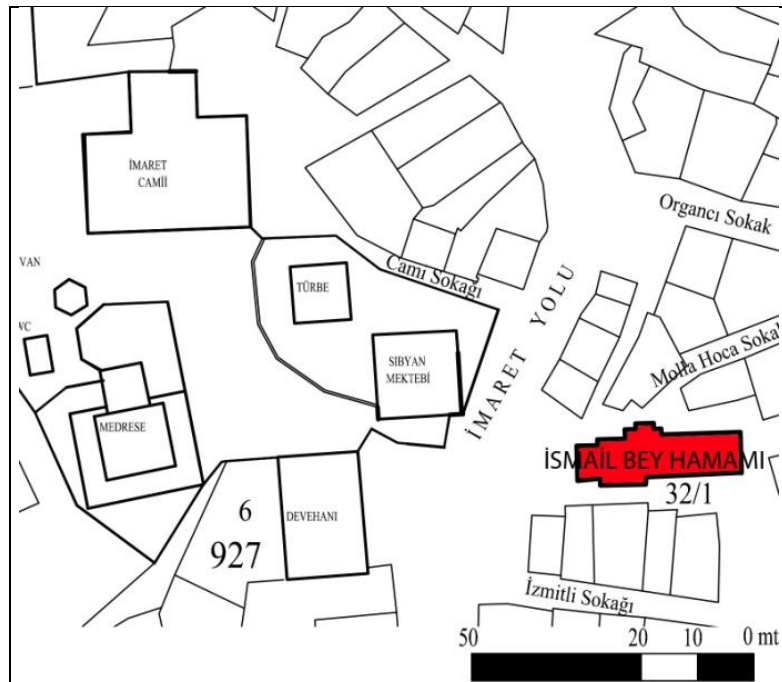
Tüm bunlara rağmen geçmişi Selçuklu İmparatorluğuna dayanan bu yapının hala ayakta olabilmesi ve kullanılabilir olması Kastamonu için büyük bir kazançtır.

3.2.1.2. Candaroğulları Dönemi Hamamları

Kastamonu'da Candaroğulları dönemine ait olan hamamlar, Bey Hamamı, Honsalar Hamamı, İsmail Bey Hamamı ve Kale Hamamı'dır.

İsmail Bey Hamamı

Kastamonu İsmail Bey Külliyesi kapsamında yapılan hamam, Beylikler Dönemi yapısı olup, Candaroğlu Beyliğinin son Hükümdarı olan Kemalettin İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır. Hamam, külliye inşaatında çalışan işçilerinin yıkanabilmesi için külliyenin içinde bulunana tüm yapılardan önce inşa edilmiştir. İsmail Bey Hamamının inşaat kitabesi bulunmadığından, diğer kitabesi olan yapıların vakfiyesinden anlaşılacağı üzere H.861 / M.1457 tarihinden önce var olduğu belirtilmektedir [1-32]. Hamam, İsmail Bey Mahallesi Aşağı İmaret Yolu üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.16).

Şekil 3.16. İsmail Bey Hamamı vaziyet planı [36].

Eğimli bir arazide yer alan hamam külliyyeden kopuk olarak tasarlanmıştır. Hamamın girişi, doğu cephesinde yer alan sonradan yapıldığı düşünölen iki katlı yarı kagir yapıdan sağlanmaktadır. Giriş olarak kullanılan bu bölümün iki adet kapısı bulunmaktadır. Kapılardan biri ile hamama girilirken diğer kapı ile hamamcı evine girilmektedir. Giriş bölümü, hamamcının müşterilerini karşıladığı, havlu verdiği hamam ücretini tahsil ettiği mekân olarak kullanılmaktadır. Civarda yaşayan yaşlı insanlardan alınan sözlü kayıtlara göre bu bölüm yaklaşık 90 yıldır bulunmaktadır. Ancak hamam planlamasına baktığımızda hamamın ilk inşaatı sırasında bu giriş bölümünün olmadığı tahmin edilmektedir.

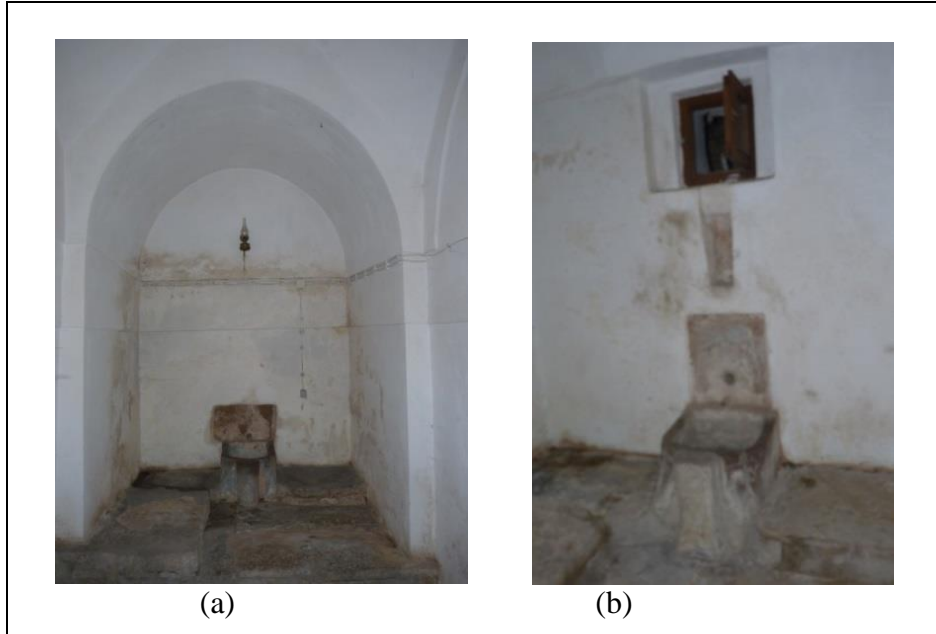
Giriş bölümünden sonra iki basamakla (yaklaşık 35cm) çıkılarak, ahşap bir kapıdan girilen ‘soyunmalık’ bölümüne geçilmektedir. Kare plana sahip olan soyunmalık mekânının çatısı bağdadi kubbe olarak planlanmıştır (şekil 3.17). Mekânın orta aksında bulunan yaklaşık 4.20 m çapındaki bağdadi kubbenin kenarların da 1 m genişliğinde ahşap tavan kaplaması yapılmıştır. Soyunmalık mekânı alaturka kiremit kaplamalı kırma çatı ile örtölmüştür. Bu mekânın güneybatı köşesinde dışa doğru çıkıntı yapan beşik tonoz ile örtölmüş bir mekân yer almaktadır. Soyunmalığın doğu duvarında mazgal pencere ve güney duvarında dışarı açılan dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Hamam ilk yapıldığı zamanlarda soyunmalığın duvarlarında yerden 1,2 m - 1,5 m yüksekliğinde ahşap oturma yerlerinin olduğu söylenmektedir. Daha sonra bu bölüm kaldırılıp ön tarafa kapalı giriş bölümü yapılmıştır.

şekil 3.17. Soyunmalık bölümü bağdadi kubbesi [9].

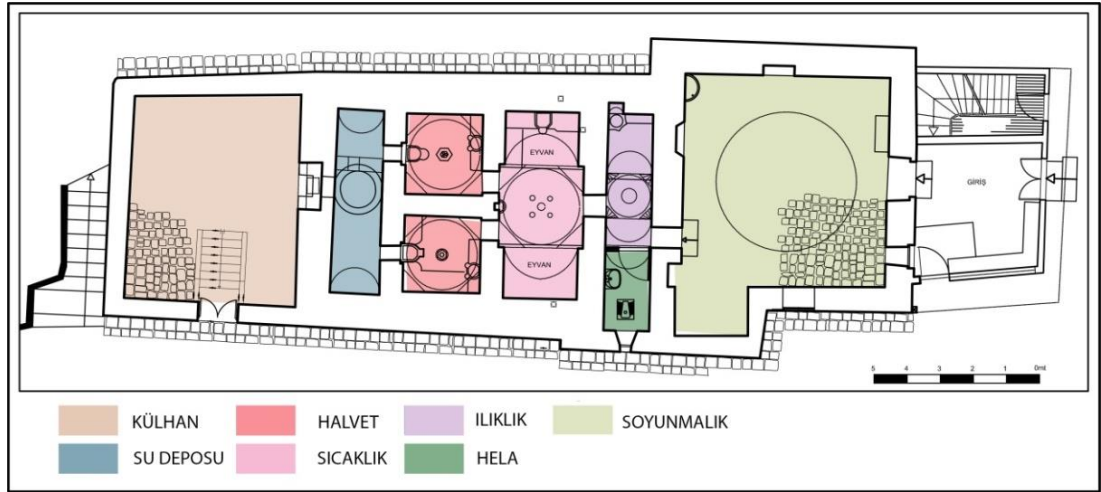
Soyunmalık mekânından tek basamakla ılık-ılık-aralık mekânına geçilmektedir. Kuzey ve güney doğrultusunda yerleştirilen mekân dikdörtgen formunda olup üç bölüme ayrılmıştır. Kuzey ve güney duvarına bitişik bölümler yerden yükseltilerek istenildiğinde yıkanmak için istenildiğinde hazırlık ve dinlenmek için kullanılabilir bir bölüm haline getirilmiştir. Bu bölümlerin üst örtüsü tonozdur. Orta bölüm ise kare plan tipine sahip olup tromplarla geçiş sağlanan kubbe ile örtülmüştür. Mekânın aydınlatılması ise kubbelerin üzerindeki fil gözleri ile sağlanmaktadır.

Ilık-ılık-aralık mekânından asıl yıkanma bölümü olan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Bu geçiş, soyunmalıktan ılıklığa geçiş açıklığının, biraz kuzeye kaydırılarak yapılan kemerli açıklıktan sağlanmaktadır. Bu aks şaşırtmasının, ısı kaybını engellemek amacıyla ve asıl mekânın soyunmalıktan görünmemesi için yapıldığı anlaşılmaktadır. Dikdörtgen plan tipine sahip sıcaklık bölümü, ılıklıta olduğu gibi üç bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm kare planlı olup kubbe ile örtülmüştür, yan bölümler ise tonoz ile örtülmüştür. Tonozlu örtüye sahip olan bölümler zemin seviyesinden yüksek planlanmıştır. Sıcaklık mekânının aydınlatılması kubbeye bulunan 5 adet fil gözleri ile sağlanmaktadır.

Şekil 3.18. İsmail Bey Hamamı a) eyvan, b) halvet müdahale penceresi [9].

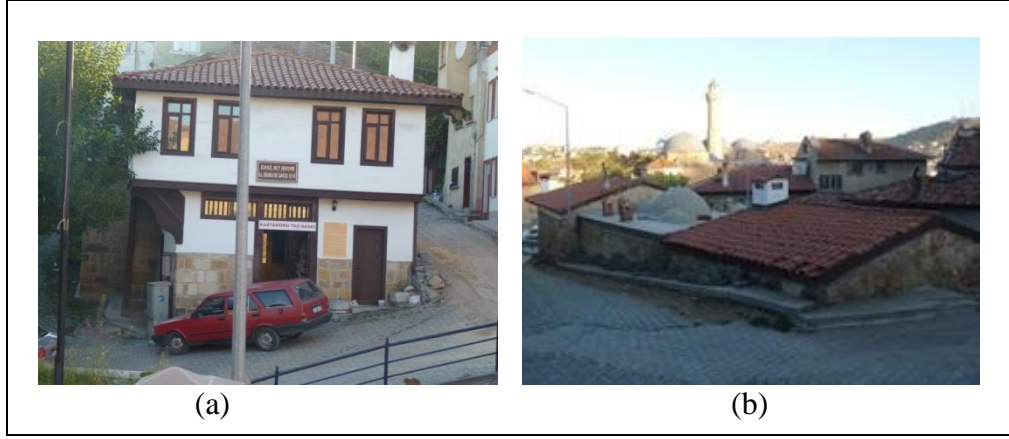
Soyunmalık duvarının batı duvarına bitişik olarak iki adet halvet planlanmıştır (Şekil 3.18a). Kemerli açıklıklardan geçilen halvetlerin doğu ve batı duvarlarında kurnalar ve bu kurnaların üzerine oturduğu sekiler yer almaktadır. Kare plan tipine sahip olan halvetlerin üst örtüsü kubbedir. Kubbeye geçiş elemanı her mekânda olduğu gibi pandantiftir. Su deposuna bitişik konumda yer alan halvetlerin batı duvarında su deposuna müdahale için pencere boşlukları bırakılmıştır (Şekil 3.18b). Halvetlere bitişik olarak su deposu ve külhan bulunmaktadır. İsmail Bey Hamamı, Eyice'nin hamam tipolojisi sınıfında 'ortası kubbeli, enine sıcaklığı, çift halvetli' plan tipinin özelliklerini taşımaktadır (Şekil 3.19).

Şekil 3.19. İsmail Bey Hamamı plan krokisi [36].

Yapıya ön cephesinden bakıldığında hamamcı evinden dolayı ahşap konak görünümündedir (Şekil 3.20a). Yapının batı cephesinin zemin katında iki adet ahşap kapı ve birinci katta hamamcı evine ait dört adet pencere bulunmaktadır. Arsa yapısından dolayı yapının arka cephesinin neredeyse tamamı toprak altında kalmaktadır (Şekil 3.20b).

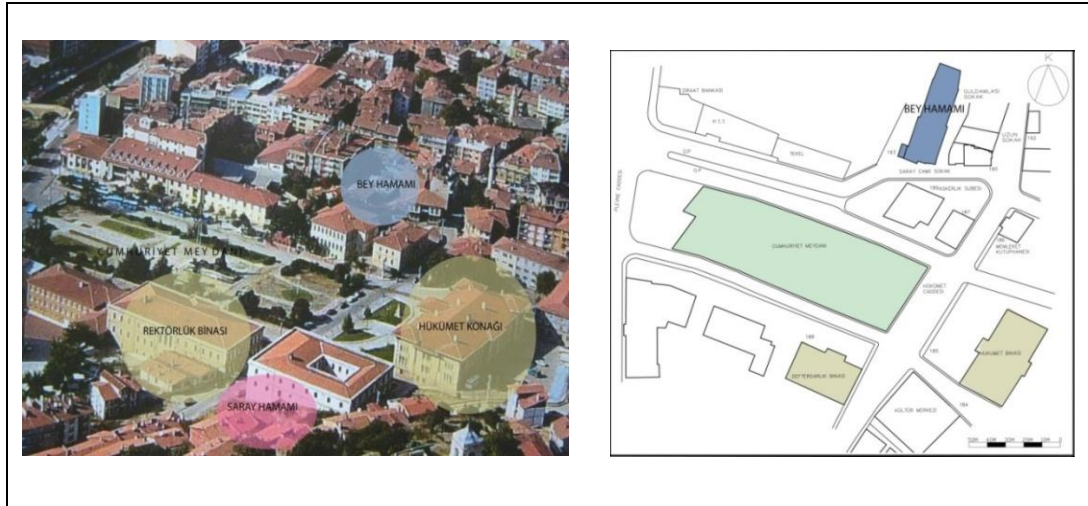
Bundan otuz yıl öncesine kadar hamam olarak kullanılan yapı, 2008 yılında geçirdiği restorasyon sonucunda 'el sanatları üretim ve satış ofisi' olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3. 20. İsmail Bey Hamamın a) ön cephesi, b) arka cephesi [9].

Bey Hamamı

Bey Hamamı, Cebrail Mahallesi, Saray Camisi Sokak üzerinde, Askerlik Şubesinin kuzeyinden yer almaktadır (Şekil 3.21). Candaroğulları hükümdarlarından İsfendiyar Bey tarafından yaptırıldığı ve İsfendiyar Camisine vakfedildiği bilinmektedir [33]. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekte olup, H.111 /M.1700-H.1203 / M.1788-9 yıllarında kapsamlı bir onarımla yenilendiği ve hamamın suyunun H.1172 / M. 1758-9 yıllarında şifalı olduğuna inanılan Kavacık Köyü'nden geldiği bilinmektedir [34].

Şekil 3.21. Bey Hamamı yerleşim planı [36].

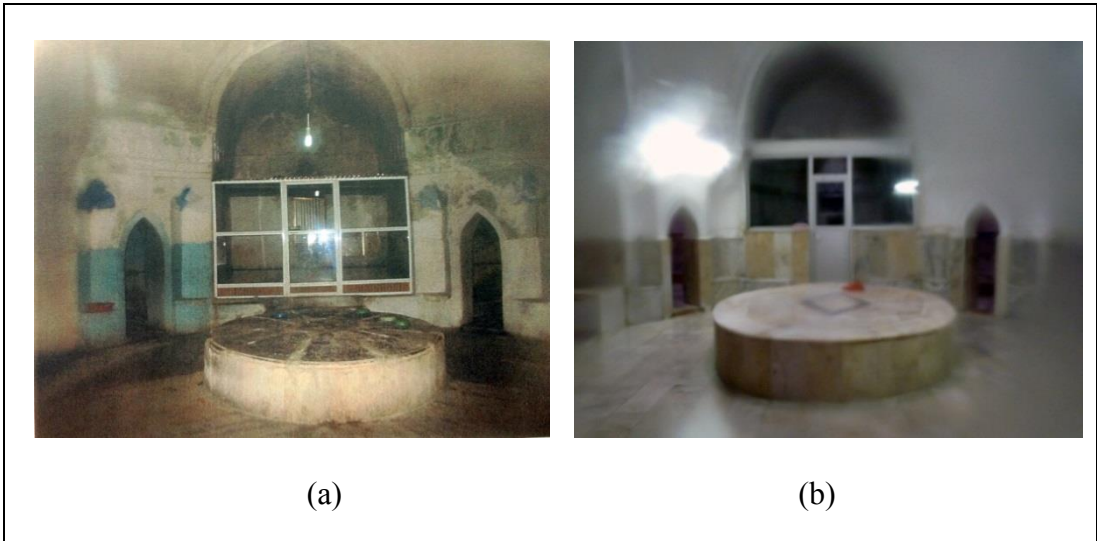
Yapının son restorasyonu 2012 yılında yapılmıştır. Yaklaşık 14,4 m x 41,3 m boyutların da dikdörtgen formdaki hamama, güney cephesinden girilmektedir. Hamam girişinin sol tarafında yapıya bitişik geleneksel yapıda bir konut, sağ tarafında ise işyeri olarak kullanılan odalar bulunmaktadır. Giriş bölümün üst katında eskiden hamamcı evi olarak kullanılan iki odası olan bir bölüm bulunmaktadır. Hamamın soyunmalık bölümü giriş bölümünden yaklaşık 1,50m aşağıdadır ve bu mekâna kapıdan girildikten sonra on adet basamakla inilmektedir. 11,5 m x13,5 m ölçülerinde kareye yakın bir formda olan soyunmalık bölümü zemin ve asma kattan oluşmaktadır. Ahşap karkastan yapılmış olan soyunmalık bölümünün duvarlarına bitişik, yaklaşık 2,3 m x 1,2 m ebatlarında olan soyunma kabinleri yapılmıştır (Şekil 3.22a). Soyunmalığın asma katın üzerinde mekân ölçüleri boyunca devam eden kule bulunmaktadır. Bu kuledeki pencereler sayesinde mekân oldukça iyi aydınlatılmaktadır. Hamamın en gösterişli mekânı olan soyunmalık mekânın ortasında süs havuzu yer almaktadır (Şekil 3.22b) .

Şekil 3.22. Bey Hamamı a) asma katı, b) süs havuzu [9].

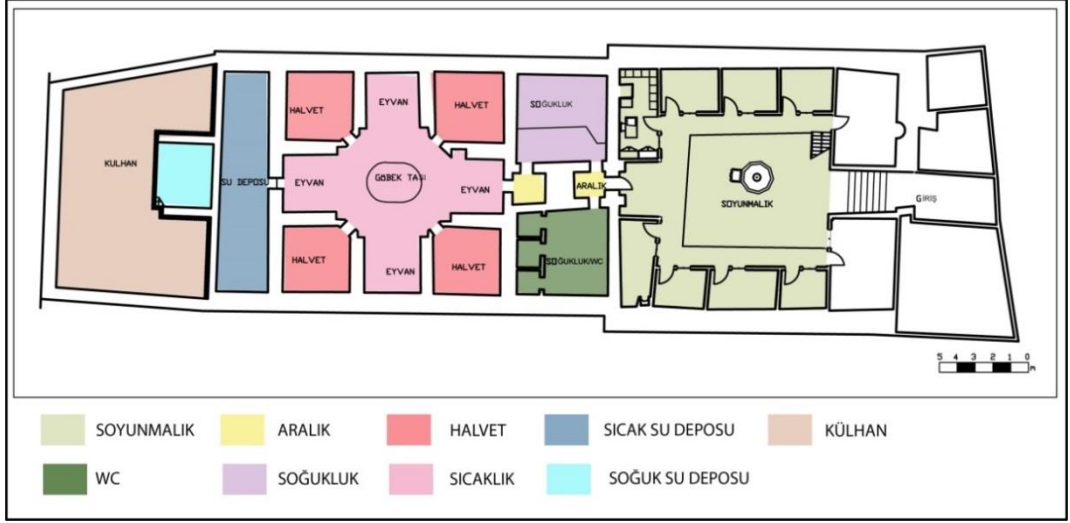
Soyunmalık mekânının kuzey duvarından sivri kemerli bir kapı ile ılıklik (soğukluk) ve aralık bölümlerine girilmektedir. Aralık mekânının solunda (batı yönünde) tuvaletlerin bulunduğu, ılıklik bölümünün sağında (doğu yönünde) ise sıcaklığa geçişi sağlayan ikinci bir aralık mekânı bulunmaktadır. Ilıklik mekânının üzeri türk üçgenleri ile çevrili kubbe ile örtülü olup, üzerlerinde dört adet fil gözü aydınlatma elemanı yer almaktadır. Ilıklik bölümünde yıkanmak için bir bölüm ayrılmamış olup

sadece dinlenmek amaçlı kullanılmaktadır. Ilıklık bölümünden sonra hamamın plan şemasını oluşturan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık mekânında üç eyvan ve dört halvet bulunmaktadır. Restorasyon sonrasında su deposuna bitişik olan eyvan, alüminyum doğrama ile kapatılmış ve sauna olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.23). Mekânın merkezinde üzeri mermer kaplanmış elips formunda göbek taşı bulunmaktadır. Köşelerdeki halvetlere kemerli kapılarla geçilmekte ve kapıların iki kenarında yaklaşık 1,80 m yüksekliğinde nişler oluşturulmuştur. Bütün eyvanların üst örtüsü tonoz, halvetlerin örtüsü ise Türk üçgeni ile süslenmiş kubbedir. Hemen hemen birbiri ile aynı ölçüde olduğu görünen halvetler yaklaşık 14 m² olup her birinde iki adet kurna bulunmaktadır. Özgün zemin kaplaması taş olan sıcaklık mekânının zeminleri, yapının restorasyonu sırasında mermer kaplanmıştır. Duvarlarına da yerden yaklaşık 1,50 m yüksekliğe kadar mermer kaplanma uygulanmıştır. Sıcaklık mekânın örtüsü oldukça gösterişli bir kubbedir. Kare mekândan kubbeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır.

Şekil 3.23. Bey Hamamı sıcaklığı a) restorasyon öncesi, b) restorasyon sonrası [36].

Hamamın, Eyice'nin 'haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli' tip olarak tanımladığı plan özelliklerine sahip olduğu söylenebilir (Şekil 3.24).

Şekil 3.24. Bey Hamamı planı [36].

Yapının cephelerine baktığımızda, giriş cephesinin tamamen ahşap karkastan yapıldığını görmekteyiz. Güney cephesinde yapıya bitişik girişin sol tarafında geleneksel yapıda ahşap bir konut, sağ tarafında ise hala dükkân olarak kullanılan tek katlı bir yapı bulunmaktadır (Şekil 3.25.). Ön cepheye bakan hamamcı evinin pencereleri 85 cm x 175 cm ebatlarında ahşap giyotin pencerelerdir.

Şekil 3.25. Bey Hamamı girişi a) restorasyon öncesi, b) restorasyon sonrası [9-36].

Sağ yan cephede dış duvarlar, horasan derzli moloz taş duvardır (Şekil 2.26.). Cephenin kuzey yönünde uzanan arka bölümlerinde ise taş duvarların yanı sıra, soğukluk, halvet ve sıcaklık mekânlarına ait kurşun kaplanmış kubbeler görülmektedir. Tamamen içe dönük olan bu cephede pencere bulunmamaktadır. Yapının arka cephesinde ise komşu binaya bitişik durumdadır. Sol yan cephede sağ yan cepheden farklı olarak soyunmalık bölüme ait iki adet pencere bulunmaktadır.

Şekil 3.26. Bey Hamamı sağ yan cephesi [9].

Bey Hamamı yapıldığı günden bu güne kadar kullanılabildiği her dönemde hamam olarak kullanılmıştır. Yapıda fonksiyon değişikliği yapılmadığından hamamda günümüze gelen pek çok özgün detayları bulunmaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan Ali Kerim Özdikmenli tarafından hazırlanan yapı raporuna göre, beylikler dönemine ait olan bu yapının en çok değişen bölümünün soyunmalık bölümü olduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklardan ve benzer özellikteki diğer yapılara bakıldığında sıcaklık bölümünün de kâgir ve kubbeli olması gerekirdi. Ancak bu yapının bu bölümünün korunamadığı görülmüştür. Sauna olarak kullanılan eyvan bölümündeki bölücü duvar haricinde plan şeması özgündür.

Kale Hamamı

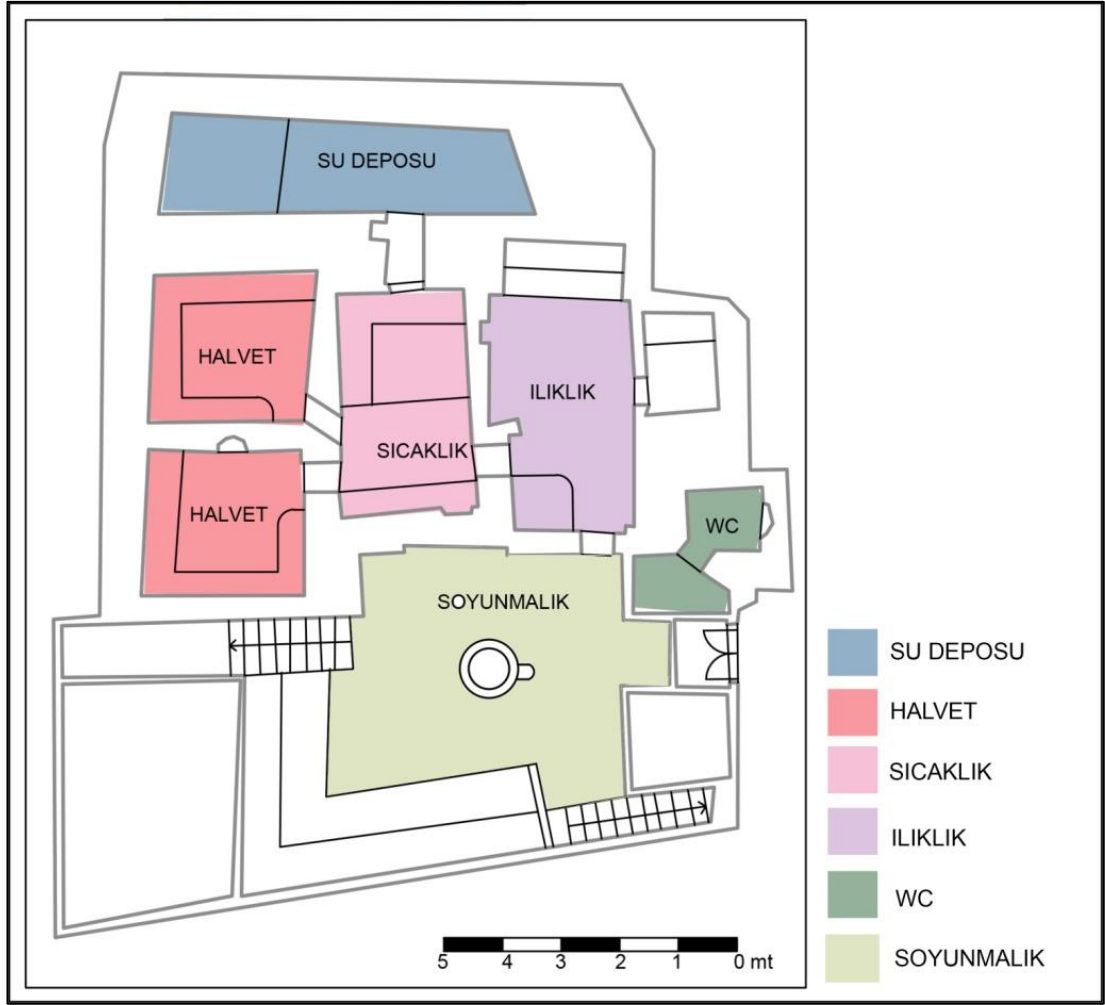
Atabey Mahallesi'nde ve kalenin doğusunda Kalehamamı Sokağı'nı da yer alan hamamın, Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir [31].

Günümüzde kullanılmayan yapının mülkiyeti, özel bir şahsa ait olduğundan çalışma sırasında yapının içerisine girmek mümkün olamamıştır. Ancak 2010 yılında yapılan hamam çalışmalarında yapının içerisine girilebilmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Kale Hamamı bir konağın bahçesinde yer almaktadır. Dışarıdan bakıldığından hamam yapısından çok konuta benzeyen hamamın varlığını civarda yaşayan halk bile bilmemektedir. Konağın bahçesinde bulunan hamam önceleri sadece ev halkına hizmet verirken yapılan çeşitli onarımlar sonucunda büyütülerek halka açılmıştır. Diğer hamamlardan farklı olan bu yapıya giriş, konutun bahçesinden geçildikten sonra sağlanmaktadır. Birkaç basamak inildikten sonra ortasında süs havuzu bulunan 6,3 m x 15,5 m ebatlarındaki soyunmalık mekânına girilmektedir (Şekil 3.27a). Mekânın üst kotunda ahşap soyunmalık birimleri bulunmaktadır. Kullanılmadığından dolayı oldukça kötü durumda olan mekânın örtüsü ahşap olup çatı feneri bulunmaktadır (Şekil 3.27b).

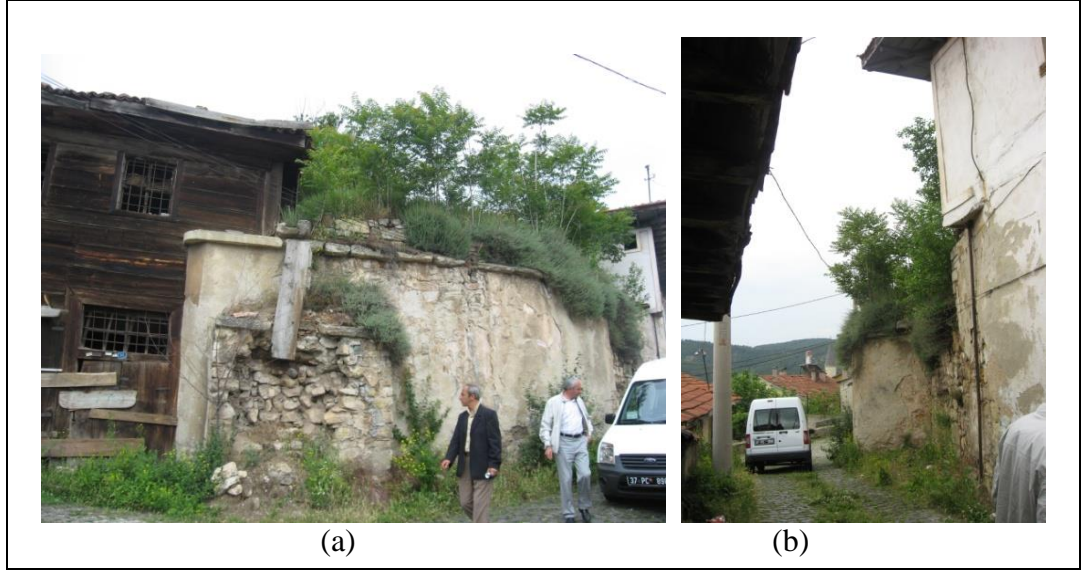
Şekil 3.27. Kale Hamamı a) soyunmalık mekânı süs havuzu, b) çatı feneri [9].

Girişin hemen sağında, soyunmalık mekânından girilen hela bulunmaktadır. Soyunmalıktan sonra 3 m x 6 m boyutlarındaki ılıklik yer almaktadır. Ilıklık mekânından sonra yapının en önemli bölümü olan sıcaklık bölümü bulunmaktadır. Kubbe ile örtülü mekândan geçilen iki adet halvet bulunmaktadır. Kale Hamamı Eyice'nin ' ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve iki halvetli' plan tipine sahiptir (Şekil 3.28).

Şekil 3.28. Kale Hamamı plan krokisi [36].

Yapıya dışarıdan baktığımızda bir hamam binası olduğu anlaşılmamaktadır (Şekil 3.29a). Oldukça kötü durumda olduğu anlaşılan hamamın, tüm yapı malzemeleri aşınmış ve zarar görmüş durumdadır (Şekil 3.29b). Acil olarak restorasyonunun yapılması gerektiği aşikârdır.

Şekil 3.29. Kale Hamamı'nın a) görünüşü, b) giriş kapısı [9].

Honsalar Hamamı

Gökdere Mahallesi, Honsalar Caminin kuzeybatısında olduğu tahmin edilen hamamın yeri şuan boş durumdadır [1]. Yapının 'İsfendiyar Beyin veziri Honsalar Ali' tarafından yaptırıldığını söylemektedir [37]. Demircioğlu ise, 'Şaban Veli zamanında yaşamış olan Şeyh Muhiddin'in Honsalar Hamamının yanında yaşadığını not etmiştir'. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, yapının 16. yy 'da mevcut olduğunu anlaşılmaktadır [1].

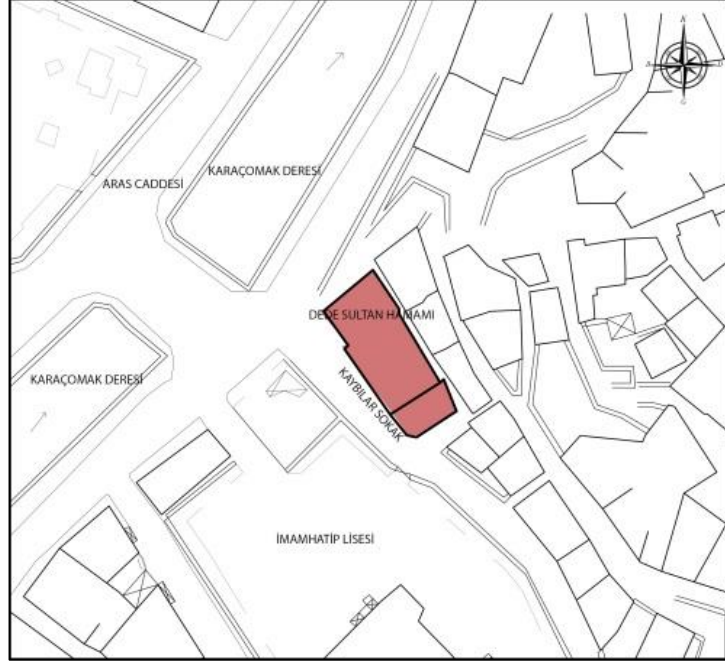
3.2.1.3. Osmanlı Dönemi Hamamları

Kastamonu'da Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait yedi adet hamam bulunmaktadır. Bu hamamlar; Dede Sultan Hamamı, Saray Hamamı, Çifte Hamam, Arabapazarı Hamamı, Ferhatpaşa Hamamı, Yeni Hamam, Yakupağa Hamamı'dır.

Dede Sultan Hamamı

Hamam, Kastamonu merkez İsfendiyar Mahallesinin Tabaklar mevkiinde, Atatürk Caddesi ve Kaybılar Sokağın kesiştiği köşede yer almaktadır (Şekil 3.30). 1514

yılında Celaleddin Dede Sultan tarafından yaptırılıp Mevlevihane'ye vakfedilmiştir [31]. Şehir merkezine yürüme mesafesinde bulunan hamam kullanılır durumdadır.

Şekil 3.30. Dede Sultan Hamamı vaziyet krokisi [38].

Yapı soyunmalık, wc, tıraşlık, sauna, ılıkılık, sıcaklık, su deposu, külhan ve hazire olmak üzere 9 ayrı bölümden oluşmaktadır. Dikdörtgen bir plan tipine sahip olan hamamın girişi kuzeybatı cephesinden Atatürk Caddesi üzerinden sağlanmaktadır. Yapı, güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde konutlara neredeyse bitişik durumdadır.

10,10 m x 7,70 m boyutlarına sahip dikdörtgen biçimindeki soyunmalık mahaline giriş, sonradan yapıldığı anlaşılan rüzgârlık bölümünden yapılmaktadır. Mermer zemin kaplamasına sahip olan mekânın ortasında süs havuzu bulunmaktadır (Şekil 3.31a). Bu mekân asma kat kotundan dört adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Büyük bir bölümü ahşap kaplama olan tavanın ortasında, dışarıdan görünmeyen ahşap çatı arasında kalan çatı fenerli kubbe bulunmaktadır. Alt kat kotunda altı adet, asma kat kotunda ise yedi adet ahşap bölmelerden yapılmış soyunma kabinleri bulunmaktadır (Şekil 3.31b). Bu mekânın güneybatı duvarında sonradan yapıldığı anlaşılan bir wc

bulunmaktadır. Soyunmalık mekânının güneydoğu duvarından, şuan tıraşlık ve sauna olarak kullanılan bölüme geçilmektedir.

Şekil 3.31. Dede Sultan Hamamı a) süs havuzu, b) soyunma kabinleri [9].

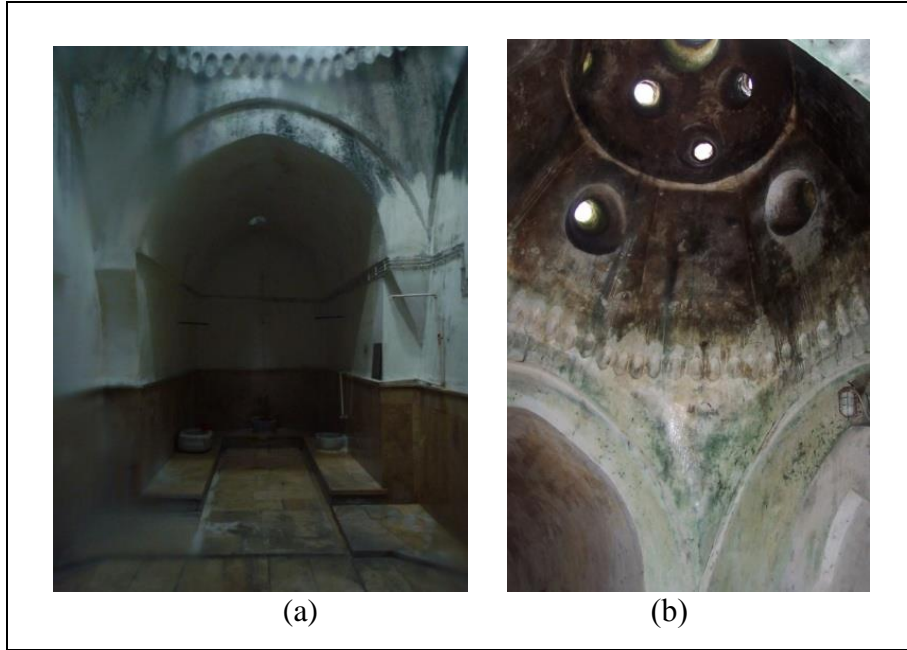
Benzer hamam tiplerine baktığımızda aslında bu mekânın sol bölümünün wc ve tıraşlık sağ bölümünün ise ılık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şekil3.32.). Günümüz hamam yapılarında sıkça kullanılan saunanın, ihtiyaç sebebiyle hamam işletmecileri tarafından yapıldığı görülmüştür. Dikdörtgen bir plan yapısına sahip olan tıraşlık mekânının duvarları yerden belli bir yüksekliğine kadar mermer kaplanmış, üst koduna ise sıva ve kireç badana yapılmıştır. Tıraşlık mahalinde iki adet bölünmüş ön yüzleri perde ile kapatılmış odacıklar vardır ve mekânın üzeri 5 adet fil gözü aydınlatma boşluklarını içeren kubbe ile örtülüdür. Sauna ve tıraşlık bölümün ortasındaki geçiş bölümün üzeri ise beyzi (hafif oval) kubbe ile örtülmüştür.

Ilıktan sonra hamamın asıl bölümü olan sıcaklık mekânına geçilmektedir. Sıcaklık bölümü, dar kenarı yaklaşık 2,5 m uzun kenarı 10,75 m olan dikdörtgen bir forma sahiptir. Mekânı birbirine simetrik olarak planlanmış sağ ve sol bölüm olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz.

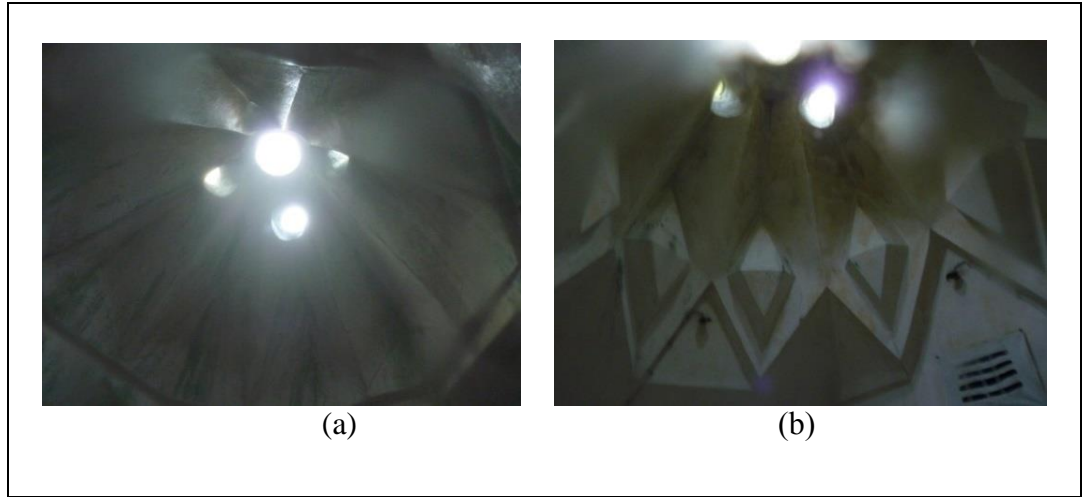
Şekil 3.32. Dede Sultan Hamamı tıraşlık bölümü [9].

Her iki bölümde de mermer seki üzerinde üç adet kurna bulunmaktadır ve bu mekânların üzeri tonoz ile örtülmüştür (Şekil 3.33a). Tıraşlık bölümünde olduğu gibi bu bölümün duvarlarında belli bir yüksekliğe kadar mermer kaplanmıştır. Mekân, pandantifler üzerinde taşınan ve üzerinde 12 adet fil gözü olan kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.33b).

Şekil 3.33. Dede Sultan Hamamı a) sıcaklık bölümü, b) sıcaklık bölümü tavanı [9].

Sıcaklık mekânında geçilen 2 adet yaklaşık 4,45 m x 3,50 m ebatlarında dikdörtgen formda halvetler bulunmaktadır. Hamamın en sıcak bölümü olan bu mekânlara ihtiyaç sebebiyle göbek taşları yapılmıştır. Bu göbek taşları, sağ tarafta ki halvetin ortasına, sol tarafındaki halvetin sağ duvarına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Yerden yaklaşık 60-70 cm yüksekliğinde betonarmeden yapılan göbek taşlarının üzeri mermer kaplanmıştır. Her iki mekânda da su deposuna müdahale edebilmek için müdahale penceresi bulunmaktadır. Bu mekânlardan başlayan soyunmalığa kadar tüm mekânlarda devam eden yaklaşık 9 cm genişliğinde pis su kanalı bulunmaktadır. Sağ taraftaki halvet, üzerinde 5 adet aydınlatma boşluğu bulunan prizmatik kubbe örtüsüne sahiptir (Şekil 3.34a). Sol taraftaki halvet ise gene 5 adet aydınlatma boşluğuna sahip baklava desenini andıran prizmatik kubbe örtüsü ile örtülmüştür (Şekil 3.34b). Oldukça yoğun taş işçiliği içeren bu mekân örtüleri, geçmişimize ait önemli yapı detaylarıdır.

Şekil 3.34. Dede Sultan Hamamı a) sağ halvet, b) sol halvet [9].

Sıcaklık mekânından sonra güneydoğu duvarı boyunca dikdörtgen formda su deposu bulunmaktadır. Yaklaşık 2,14 m x 10,75 m boyutlarında olan su deposunun çatısı tonozdur. Su deposundan sonra yapının ısınma merkezi olan külhan ve Dede Sultanı anmak için sembolik olarak yapılan hazire bulunmaktadır (Şekil 3.35). Külhan ve hazire bölümünün çatısı soyunmalık bölümünde olduğu gibi ahşap oturtma çatıdır. Hamamın, Eyice'nin 'enine sıcaklıklı çift halvetli tip' olarak tanımladığı plan özelliklerine sahip olduğunu söyleyebiliriz (Şekil 3.36). Yapının kuzeybatı cephesine

bakıldığında, giriş için rüzgârlık bölümü eklendiği görülmektedir. Yapının nem ve rutubetten etkilendiği dış cepheden bile görülmektedir. Ön cephede, moloz taş duvarların üzerine sıva ve kireç badana uygulanmıştır. Alaturka kiremitle örtülmüş olan soyunmalık bölümün çatısının orta noktasında camları kırılmış olan çatı feneri bulunmaktadır.

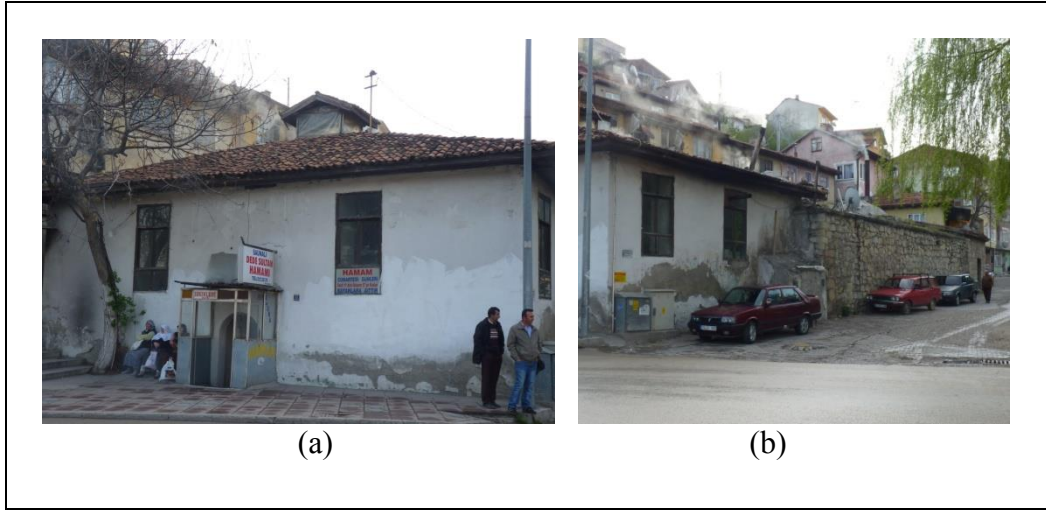
Şekil 3.35. Dede Sultan Hamamı a) küllhan bölümü, b) hazire bölümü [9].

Şekil 3.36. Dede Sultan Hamamı kat plan krokisi [38].

Yapının ön cephesi ahşap karkas bina görünümündedir ve soyunmalık mekânın aydınlatılması için iki adet pencere yapılmıştır (Şekil 3.37a). Alaturka kiremit ile

kaplı olan çatının üzerinden çatı feneri yükselmektedir. Güneybatı cephesinde ise soyunmalık bölümü haricindeki mekânların duvarları moloz taş duvardır (Şekil 3.37b). Yapı yakın zamanda kapsamlı bir restorasyon uygulaması geçirmediği için bazı bölümlerde uygun olmayan müdahalelere maruz kalmıştır. Güneybatı, güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde moloz taş duvarların arasına gri çimento ile derz uygulaması yapıldığı görülmektedir.

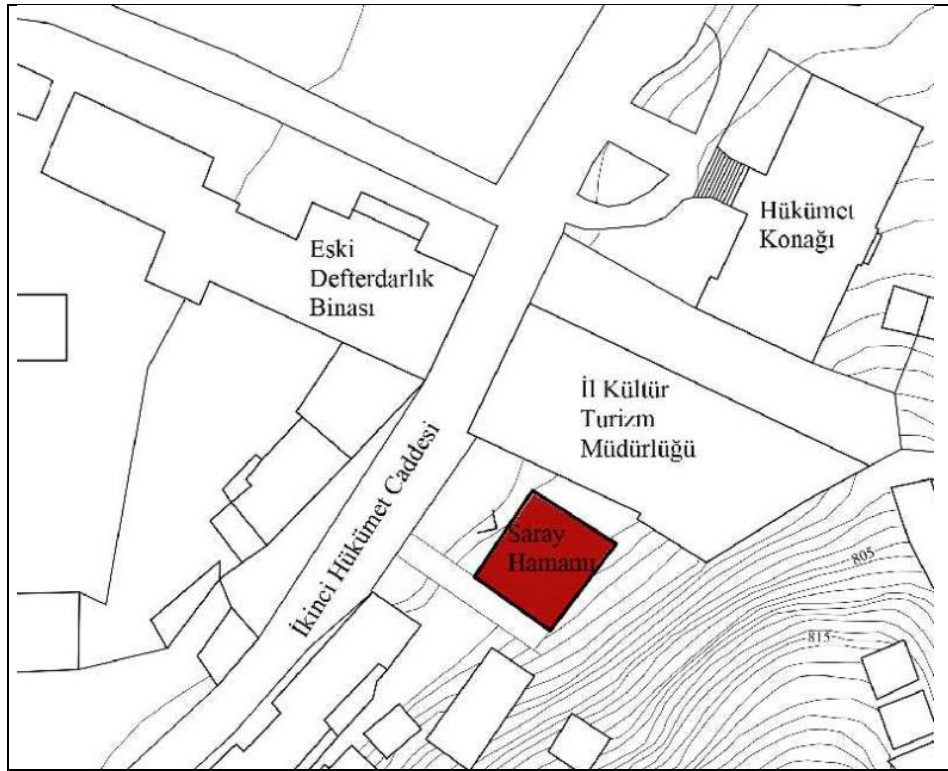
Şekil 3.37. Dede Sultan Hamamı a) ön cephesi, b) sağ yan cephesi [9].

Yapının genel durumuna bakıldığında, hamam olarak hizmet veren yapının nem ve rutubetten etkilendiği görülmektedir. Yapıda oluşan nem ve su probleminde dolayı hamam sağlıklı bir şekilde kullanılamamaktadır. Haftanın altı günü erkekler açık olan bu hamam sadece cumartesi günleri bayanlara açıktır. Hamam işletmeci tarafından her gün sabah 6'da ısıtılmaya başlayan hamam akşam dokuz ve ona kadar hizmet vermektedir.

Saray Hamamı

Kastamonu Saray Hamamı, 186-196 ada 1-2 parsel, Cebrail Mahallesi İkinci Hükümet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Çeşitli dönem etkilerini geçirmiş yapı 17. yy. sonu, 18. yy. başlarında tarihlenen bir Osmanlı Dönemi Hamam yapısıdır. Saray hamamının, Saray Cami'yi yaptıran Muharrem Efendi tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir [31]. Yapı, Kastamonu'nun en önemli meydanı olan Cumhuriyet

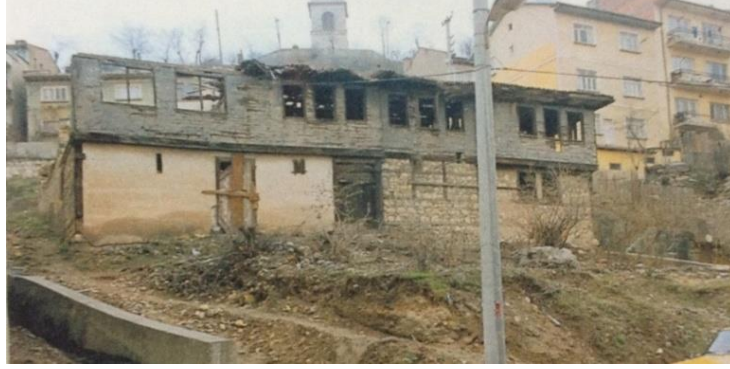
meydanının yakınında ve Eski Defterdarlık Binası'na (şimdiki Rektörlük Binası'nın), İl Kültür Müdürlüğü Binasına komşusu konumundadır (Şekil 3.38.). Uzun zamandır yapının yıkanma mekânlarının bulunduğu kısım toprak altında kalmış durumdaydı. Ahşap karkastan inşa edilmiş olan hamamcı evi ise yıkık ve haraptı. Kastamonu için önemli bir yerde bulunan Saray Hamamının 2011 yılında Kastamonu İl Özel İdaresi tarafından restorasyonu yapılmaya başlanmıştır. Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından teşhir ve sergi salonu olarak kullanılması düşünülen yapının restorasyonu tamamlanmak üzeredir.

Şekil 3.38. Saray Hamamı vaziyet planı [36].

Yapı için ilk çalışmalar 1994 yılında projeler hazırlatılarak başlanmıştır. Ancak bazı aksilikler sonucunda uygulama yapılamamıştır. Bunun üzerine 2006 yılında Kastamonu İl Özel İdaresi tarafından projeler güncelleştirilerek restorasyon hazırlıklarına başlanmıştır. Yapının büyük bir bölümünün toprak altında kalması, proje hazırlama sürecinin uzamasına sebep olmuştur (Şekil 3.39-3.40). Rölöve çalışmaları esnasında zemin kotlarına ulaşamadığından dolayı Kastamonu Müze Müdürlüğü tarafından kazı ve sondaj çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar

neticesinde doğru kotlara ulaşılarak projeler hazırlanmış ve ihale süreci başlatılmıştır.

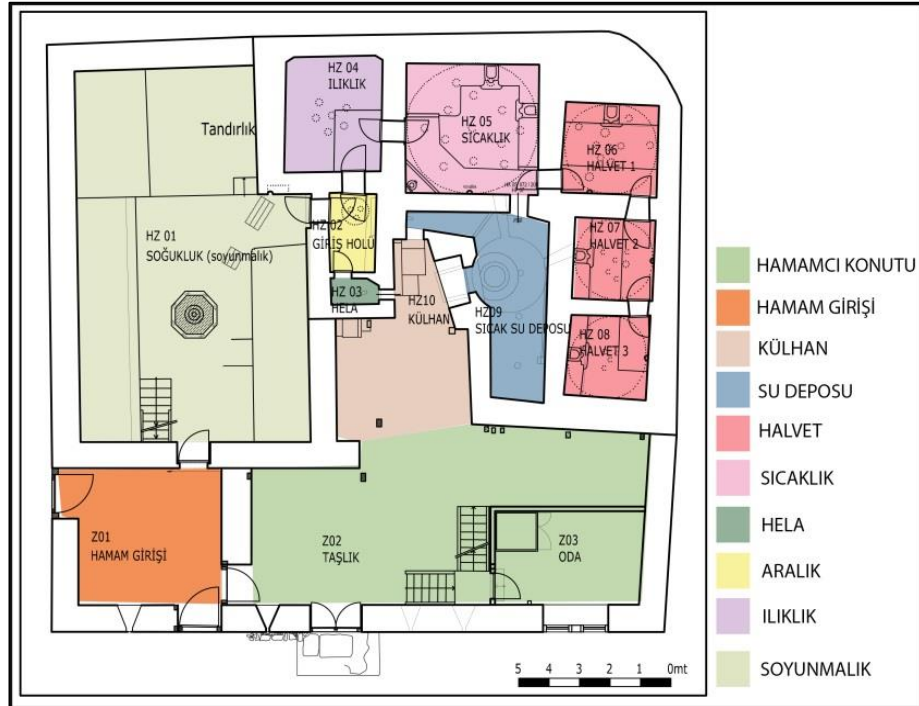
Şekil 3.39. 1995 yılında yapının ön cephesi [40].

Şekil 3.40. 2006 yılında yıkanma bölümleri [40].

Yapının ön cephesinde, ahşap karkastan yapılmış hamamcı konutu bulunmaktadır. Kastamonu'nun tek örneği olan Saray Hamamının, sahip olduğu plan şemasında dolayı bir saraya ait olduğu düşünülmektedir. Eski fotoğraflardan anlaşılacağı üzere ve aynı dönem yapıları incelendiğinde hamamcı konağının Saray hamamına daha sonraki yıllarda ek olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Hamamdan farklı olarak ahşap karkastan yapılan konak, yapının en alt kotuna iki kat olarak inşa edilmiştir. Tüm bu veriler göz önünde bulundurularak, restorasyon projesi, yapının restitüsyon projesine uygun olarak hazırlanmış ve uygulamada buna göre yapılmıştır (Şekil 3.41-3.42). Kuzeybatı cephesi boyunca uzanan hamamcı konağının girişi ön cepheden iki noktadan sağlanmaktadır. Birinci giriş direk konağın taşlık bölümüne olup, ikinci giriş hamam girişi ve konak girişi olarak kullanılabilir ve her ikisi de

kuzeybatı cephesinden sağlanmaktadır. Konağın zemin katındaki duvarlar horasan harçlı moloz taş duvarlardır. Tavan kaplamaları ahşap olup zeminler taş kaplamadır. Taşlık mekânından ahşap bir merdivenle asma kata ve bir üst kata çıkılmaktadır. 4,9 m x 3,4 m ebatlarındaki asma katta bulunan odanın altında, eskiden depo olarak kullanılan ve yeni işlevinde kazan dairesi olarak kullanılması önerilen bir mekân bulunmaktadır. Merdivenle üst kata çıktığımızda dinlenme salonu olarak kullanılması planlanan sofaya çıkılmaktadır. Türk evlerinde olduğu gibi konutun tüm aydınlatılması yaklaşık 75 cm x 140 cm'lik ahşap giyotin pencerelerle sağlanmıştır. Yeni işlevinde Kültür Müdürlüğü'nün Lokali olarak kullanılacak olan hamamcı evine, yeni fonksiyonun ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bazı müdahaleler yapıldığı görülmüştür. Sofanın sağında bulunan odanın güneydoğu duvarına bir wc yerleştirilmiştir. Bu duvarda var olduğu düşünülen ocak aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır. Sofanın tam karşısında tuvalet, mutfak ve danışmanın yer alacağı bir mekân tasarlanmıştır. Sofanın sol tarafında ise yukarıdan soyunmalık bölümüne bakan iki adet oda bulunmaktadır. En soldaki odaya yanındaki odadan giriş yapılabilmektedir. Her iki odanın da duvarlarına ahşap karkas sistem üzerine sıva ve boya uygulanmıştır.

Şekil 3.41. Zemin kat restitüsyon krokisi [40].

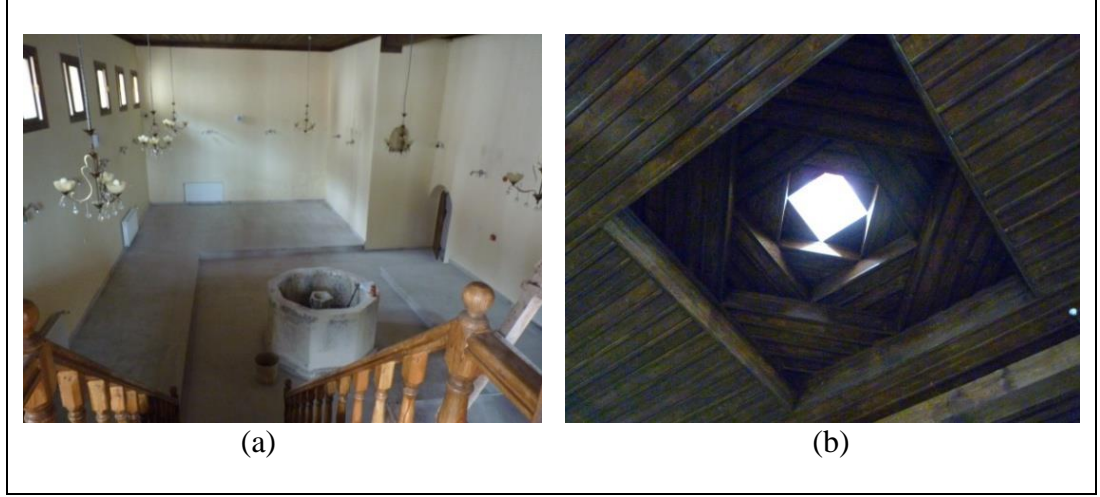

Şekil 3.42. Birinci kat restitüsyon krokisi [40].

Yapının hamam bölümü ise, hamam girişi soyunmalık, giriş holü, ılıkılık, sıcaklık, halvet 1, halvet 2, halvet3, su deposu ve külhan bölümünden oluşmaktadır. Restorasyonda uygulamasında da mekân boyutları değiştirilmeden özgün haline uygun olarak restore edildiği görülmüştür. Ayrıca Frenkşah hamamında olduğu gibi hamam elemanlarının kaldırılmadığı aksine taş hamam kurnaları, mermer sekiler, taş kandillikler gibi mimari elamanların korunduğu görülmüştür.

Kuzeybatı ve kuzeydoğu cephelerinden hamam giriş bölümüne girilmektedir. Buradan da hamamcı konutuna ve soyunmalık mekânına geçilmektedir. Soyunmalık bölümü ortasında süs havuzu olan 8 m x 7,5 m Boyutlarında bir kare, 5,95 m x 4,10 m ebatlarında bir dikdörtgen mekândan oluşmaktadır (Şekil 3.43a). Mekânın duvarları özgün halindeki gibi horasan harçlı, ahşap hatıllı moloz taş duvardır. Soyunmalığın kat yüksekliği yaklaşık 4,80 m yüksekliğindedir. Soyunmalık bölümü yerden 3m yükseklikte bulunan 75 cm x 105 cm boyutlarında 7 adet ahşap pencere ile aydınlatılmaktadır. Restitüsyon projesine göre mekânın çatısının ahşap kirişli

kırlangiç taşıtmalı ve ortası fenerli bir çatı olduğu düşünülüyordu (Şekil 3.43b) [34]. Ancak restorasyon sırasında çatının bu sistemle taşıtılmadığı ahşap kırma çatı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3.43. Saray Hamamı soyunmalık mekânı a) süs havuzu, b) çatısı [9].

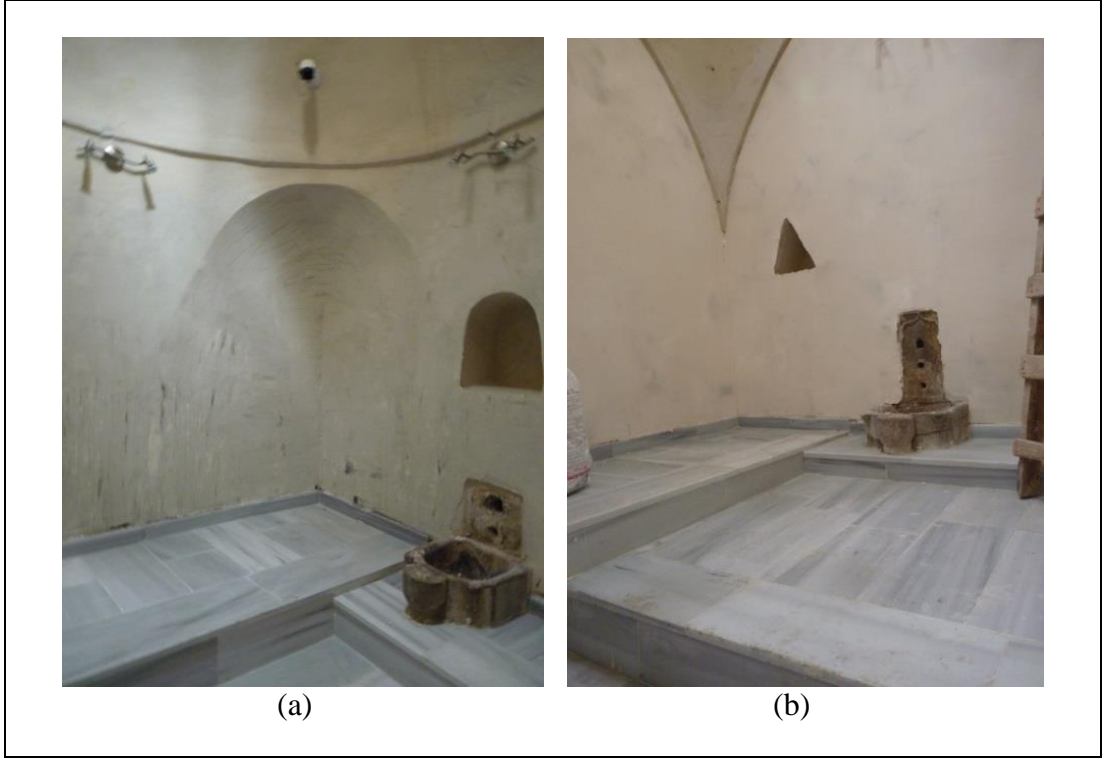
Soyunmalık mekânından sivri kemerle giriş holüne geçilmektedir. 1,55 m x 2,55 m ebatlarında dikdörtgen formlu, üzeri ışıklı tonozla örtülü bir mekândır. Bu mekânın kuzeydoğu duvarından ılıklığa, güneybatı duvarından helaya geçilmektedir. Ilıklık mekânı yeni işlevinde sergileme odası olarak kullanılmaktadır. 3.20 m x 3.75 m ebatlarında kareye yakın dikdörtgen formadaki mekânın üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Mekânın aydınlatılması için, aynalı tonozun üzerinde altı adet filgözü bulunmaktadır. Moloz taş duvarlar sıvanıp boyanmış durumdadır. Bu mekânın güneydoğu duvarından sıcaklığa geçilmektedir. Hamamın en önemli mekânlarından biri olan sıcaklık 4,39 m x 4,24 m boyutunda kare formunda bir mekândır. Mekân üzerinde 12 adet fil gözüne sahip kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.44). Kubbeye geçiş elemanı pandantiftir. Restorasyon sırasında mekândaki taş kurnaların ve su haznelerin korunduğu görülmüştür.

Güneybatı duvarında taş kandillik bulunmaktadır. Restorasyon uygulaması sırasında zeminler gri renkli mermer ile kaplanırken, moloz taş duvarlara horasan harcı sıva üzerine alçı sıva ve boya uygulanmıştır.

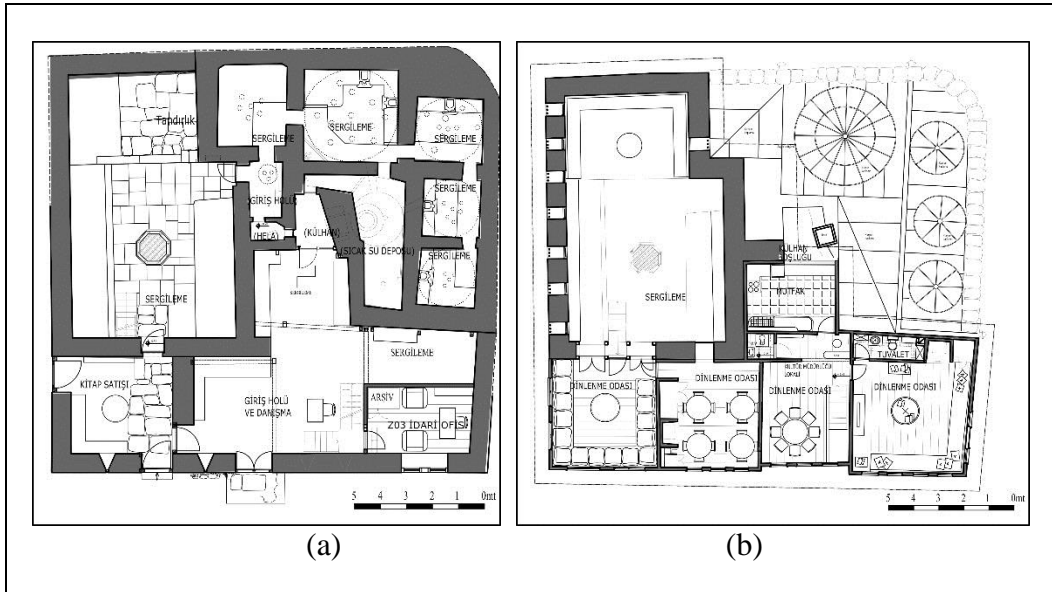
Şekil 3.44. Saray Hamamı sıcaklık mekânı tavanı [9].

Hamamın sıcaklık mekânından başka yıkanmak için birbiri içinden geçilen üç adet halveti bulunmaktadır. Birinci halvete, sıcaklığın güneydoğu duvarından sivri kemerli bir açıklıktan geçilmektedir. 2,93 m x 3,15 m boyutlarında kareye yakın bir formdadır. Mekânın örtüsü sıcaklıkta olduğu gibi pandantifler üzerinde taşınan kubbedir. 2. halvete birinci halvetin güneybatı duvarından, 3. halvete de 2. Halvetin güneydoğu duvarından geçilmektedir. Her iki halvette yaklaşık aynı boyutlara sahip kare formu mekânlardır. Her iki halvetin de çatı örtüleri kubbedir. Ancak 2. Halvetin kubbeye geçiş elemanı pandantifken (Şekil 3.45a). 3. Halvetin kubbeye geçiş elemanı tromptur (Şekil 3.45b). Hamamın su deposu sıcaklık ve üç halvete bitişik konumda yer almaktadır. Külhan bölümüne ise hamamcı konağının taşlık bölümünden ulaşılmaktadır. Hamamın yeni işlevi gereği külhan bölümünün aktif olarak kullanılmamasından dolayı o bölüm bölücü ahşap duvar ile bölünerek kapatılmıştır. Su deposu mekânına da herhangi bir işlev verilmemiş temizlenerek bırakılmıştır.

Şekil 3.45. Saray Hamamı a) 3. halvet tromp geçişi, b) 2. halvet pandantif geçişi [9].

Hamam Eyice'nin 'Soğukluk- Sıcaklık ve Halvet Eş Odalar Halinde Olan Tıp' olarak tanımladığı plan özelliklerine sahip olduğu söylenebilir (Şekil 3.46).

Şekil 3.46. Saray Hamamı a) zemin kat planı, b) birinci kat planı [40].

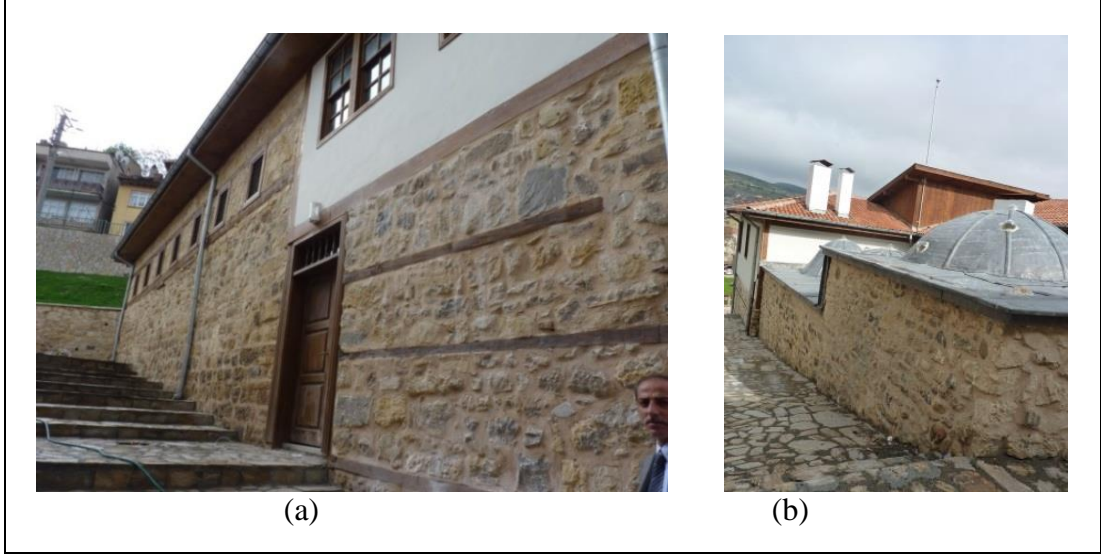
Hamamın cephelerine baktığımızda ise yapının ön cephesinde yer alan hamamcı konutunun eski haline uygun olarak yeniden ayağa kaldırıldığını görmekteyiz (Şekil 3.47). Kuzeybatı yönünde bulunan ön cephenin zemin katında moloz taş duvar, üst katında ise ahşap karkas duvar bulunmaktadır. Üst katta hamamcı konağına ait 12 adet giyotin pencere bulunmaktadır. Zemin katta ise asma kattaki odayı aydınlatan iki adet pencere ve biri cümle kapısı olmak üzere iki adet kapı bulunmaktadır. Eğimli bir arazide yer alan yapının çevre düzenlemesi de arazi eğimine uyularak yapılmaya çalışılmıştır. Bahçe duvarlarında da binanın duvarlarında olduğu gibi, horasan derzli kaba yontu taş duvardan yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3.47. Saray Hamamı ön cephesi [9].

Yapı kuzeydoğu cephesinde ise gittikçe yükselen bir kota oturmaktadır. Bu cephede hamam giriş mekânına girilen bir adet kapı bulunmaktadır. Yaklaşık 19 m uzunluğunda olan bu cephenin 5,5 m'si ahşap bölüm olan hamamcı konağına ait iken geri kalan büyük bir bölümü hamamın soyunmalık bölümüne aittir (Şekil 3.48a). Tamamen moloz taştan yapılmış olan bu duvarlarda pencerelerin altına ve üstüne atılmış ahşap hatıl bulunmaktadır. Yapının arka cephesi tamamen sağır olup büyük bir bölümü kaldırım kotundan aşağıda yer almaktadır. Güneydoğu yönüne oturan bu

cephede sıcaklık, ılıklik ve soyunmalık mekânları bulunmaktadır. Duvarları moloz taştan yapılmış olan bu cephenin etrafında dolaşırken kubbelere dokunulabilmektedir (Şekil 3.48b). Restorasyonu sırasında kurşun kaplanmış olan bu kubbelerin üzerinde filgözü aydınlatmalar aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır.

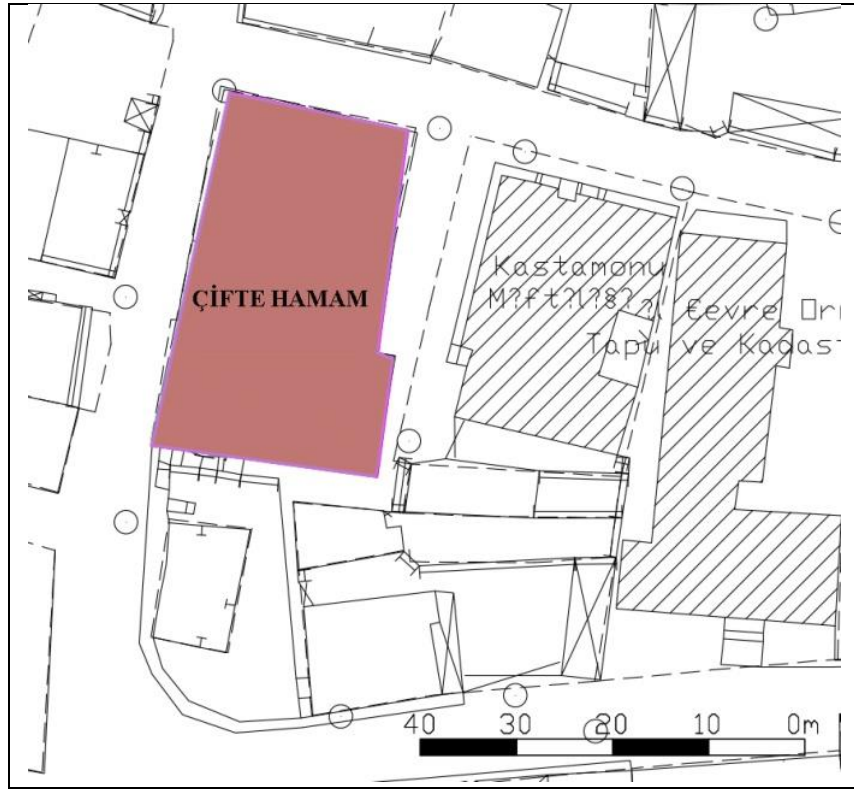
Şekil 3.48. Saray Hamamı a) sol yan cephesi, b) sağ yan cephesi [9].

Özgün durumuna uygun olarak restore edilmeye çalışılan hamamın genellikle mekân özelliklerinin korunmaya çalışıldığı görülmüştür. Bazı yapı malzemelerinde ise günümüz yapılarında kullanılan modern inşaat malzemelerinin kullanılmıştır. Ülkemizde restorasyon uygulamalarında yaşanan sıkıntılardan biri olan sıva sorunun bu yapının restorasyonu sırasında da yaşandığı izlenmiştir. Horasan sıvanın sağlıklı bir şekilde uygulanmadığı yerlerde alçı ile beraber yapıştırıcı katkılı sıvalar uygulandığı tespit edilmiştir. Yaşanan tüm bu zorluklara ve sıkıntılara rağmen yapının tekrar ağaya kaldırılmış olması ve yaşatılıyor olması sevindiricidir.

Çifte Hamam (Halimi Çelebi) Hamamı

Hamam, İnönü Caddesi Hepkebirler Mahallesi Çiftehamam Sokağı üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.49). 1514 yılında Yavuz Sultan Selimin Hocası Kastamonulu Halimi Çelebi tarafından yaptırılmıştır [27].

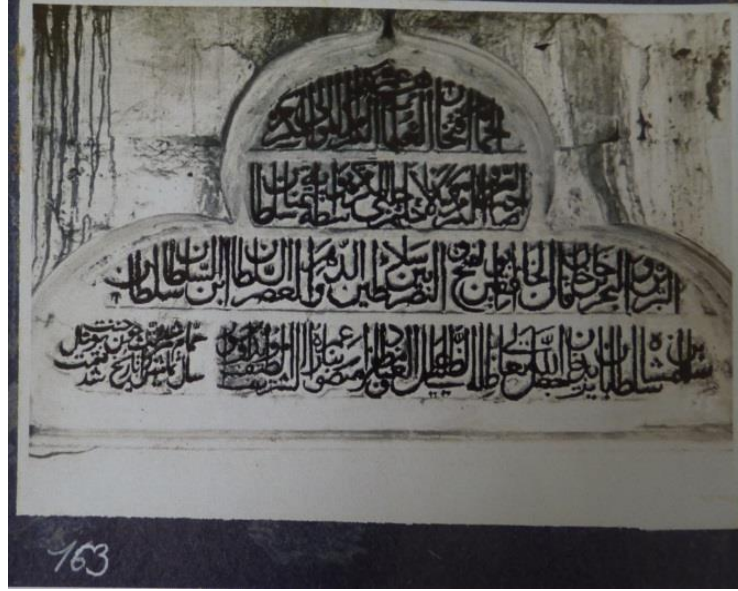
1930'lu yıllardan itibaren kullanılmayan yapı, 1955 yılında özel mülkiyete geçtikten sonra külhanı yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır [34]. Uzun yıllar harap durumda kalan hamamın günümüze kadar sadece soyunmalık bölümü ulaşabilmiştir. Yapı aslına uygun olarak ve bazı bölümlerine çağdaş ek yapılarak, 2012-2013 yılları arasında Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyonu tamamlanarak hizmete açılmıştır.

Şekil 3.49. Çifte Hamam vaziyeti [38].

Yapının kitabesi şöyledir, ‘*Sahibul izz-i vel kerem Mevlana Hanım Çelebi el mükerrem. Bivasitat-i inayeti’s Sultan-ül berreyñ ve hakan-ül Bahreyñ, hakan-ül hafikin, ebulfeth-i vennasr-ı beyne Selatin-üd dehr-i vel asr-es-teala zillahüz- zalili alel ibad. Muzafferen ve mansuren zide ömrü- hüş-şerif-ül latif-el müeyyed-ü mamuren. “Hamam şüd Müretteb çün ber misal-i cennet Sal-i temamişra tarih şüd mütemmet’*

Kitabede, yaptıran kişi olan Halime Çelebiden ve o dönemin padişahı olan Yavuz Sultan Selim'den övgüyle bahsettiği anlaşılmaktadır ayrıca kitabenin sonunda 'hamam cennet gibi güzel yapıldı' denmektedir [1] (Şekil 3.50).

Şekil 3.50. Yapının kitabesi [38].

Çifte Hamam 21 m x 34 m ebatlarında, yaklaşık 720 m²'lik alana sahip dikdörtgen formda bir yapıdır. Kadınlar ve erkekler bölümü olmak üzere iki eşit sayılabilecek bölümden oluşmaktadır. Yapıya giriş bölümü olan soyunmalık bölümleri kuzey yönünde konumlandırılmıştır. Kat yüksekliği yaklaşık 12 m'yi bulan soyunmalık mekânları hamamın en gösterişli mekânlarıdır. Kadınlar bölümü soyunmalık mekânının örtüsü 8,5 m çapında bir kubbe ile örtülmüşken, erkekler bölümü soyunmalık mekânı 10 m çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Simetrik görünmesine rağmen erkekler bölümünün kadınlar bölümüne göre çok azda olsa büyük olarak inşa edildiği görülmektedir. Hamamın diğer mekânları ise ısı kaybını engellemek için daha küçük ölçekte planlanmıştır.

Hamamın soyunmalık mekânı giriş kapılarının bulunduğu kot, Çifthehamam Sokağı kotundan yaklaşık 3 m aşağıdadır. Erkekler bölümü soyunmalığı 10 m x 10,5 m boyutlarında kare planlı bir mekândır. Kubbenin sahip olduğu 12 m yükseklik sayesinde soyunmalık mekânı geniş bir hacme sahip olmuştur. Kubbeye geçiş elemanı tromptur. Mekâna giriş kuzey cephesinden, taç kapı özelliğine sahip

gösterişli bir kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 3.51a). Söveleri kesme taştan yapılmış olan bu giriş kapısı, bir baş kemer ve bunun altında yer alan iç kemerden yapılmış olup, yonca yaprağı biçiminde üç dilimli kavise sahip olan baş kemerin üzerinde yapının kitabesi yer almaktadır [1].

Şekil 3.51. Çifte Hamam a) erkekler bölümü kapısı, b) kadınlar bölümü kapısı [9].

Kadınlar bölümü giriş kapısı ise erkekler bölümü kapısı kadar gösterişli olmayıp gösterişli olmayan bir kapıdır (Şekil 3.51b). Her iki bölümünde soyunmalık mekân zemin kotu, giriş kapılarının bulunduğu kottan daha aşağıdadır. Kadınlar bölümü yaklaşık 1,4 m erkekler bölümü ise 1 m aşağıdadır. Bu yüzden giriş kapısından girildikten sonra merdivenle inilmektedir. Her iki bölümünde soyunmalık mekânlarının ortasında süs havuzu bulunduğu bilinmektedir. Ancak kadınlar bölümündeki süs havuz restorasyon sırasında yeniden yapılmamıştır. Restorasyon projesinde kadınlar bölümünün soyunmalık mekânı toplantı salonu olarak kullanılması düşünüldüğünden dolayı süs havuzunun yeniden yapılması önerilmemiştir. Erkekler bölümünde ise soyunmalık mekânı giriş salonu ve sergi bölümü olarak kullanılması düşünüldüğünden süs havuzu bir engel teşkil etmemiş ve yıkılmış durumda olan süs havuzu aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır (Şekil

3.52). Erkekler bölümü soyunmalık mekânın batı duvarında iki, doğu duvarında ise bir adet niş bulunmaktadır. Kadınlar bölümü soyunmalık mekânı ise 9 m x 10,3 m boyutlarında kubbe ile örtülü bir mekândır. Yerden yaklaşık 11,3 m yüksekliğinde olan kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır. Mekânın güney duvarında bir adet, kuzey duvarında iki adet, doğu duvarında da üç adet olmak üzere toplam altı adet niş bulunmaktadır.

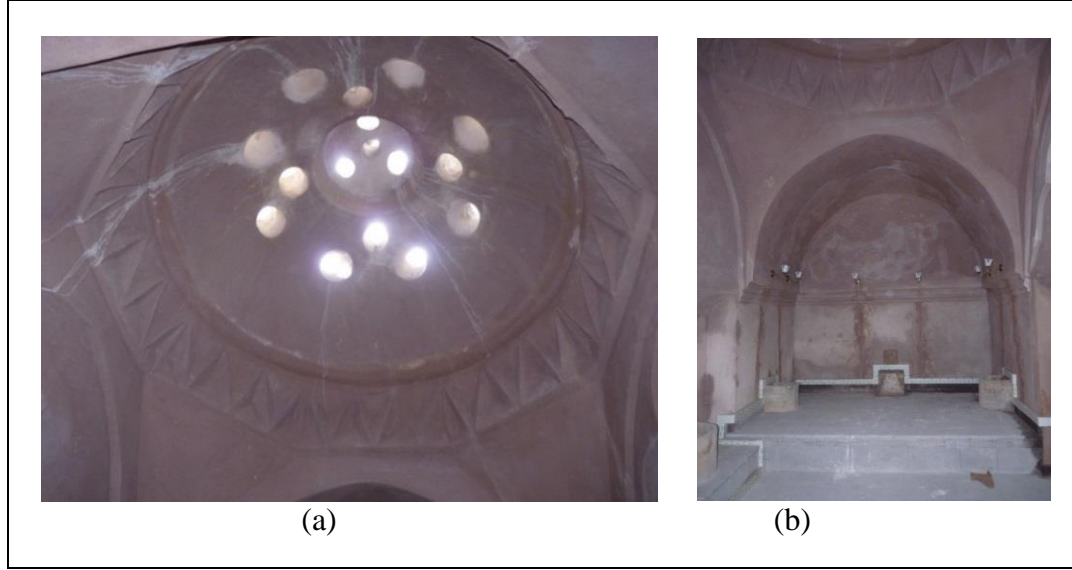

Şekil 3.52. Erkekler bölümü soyunmalık mekânı [9].

Erkekler bölümünde, soyunmalığın güney duvarından kemerli bir kapı ile ılıklik mekânına geçilmektedir. 3,77 m x 3,79 m boyutlarındaki kare formdaki bu mekân kubbe ile örtülüdür. Rölöve çalışmaları sırasında bu mekânın solunda kadınlar bölümünde olduğu gibi bir tuvalet olabileceği düşünülmüş ve restorasyon projesinde buraya tuvalet yapılması önerilmiştir. Ancak uygulama sırasında herhangi bir tuvalet izine rastlanmadığından bu bölüme ek bir tuvalet yapılmamıştır. Ilıklığın doğu duvarından 3,80 m x 3,2 m boyutlarındaki diğer ılıkliğe geçilmektedir. Bu mekânda kurnalar bulunduğundan, mekânın yıkanmak amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ilıklık mekânından hamamın en önemli mekânı olan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. 8,66 m x 3,75 m boyutlarındaki dikdörtgen formdaki erkekler bölümü

sıcaklığı, pandantifler ve Türk üçgenleriyle bezeli kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.53a). Kubbe üzerinde çatı feneri ve fil gözü aydınlatmalar bulunmaktadır. Mekânın sağında ve solunda tonozla örtülmüş eyvanlar bulunmaktadır (Şekil 3.53b).

Şekil 3.53. Çifte Hamam a) sıcaklık mekânı tavanı, b) sıcaklık mekânı [9].

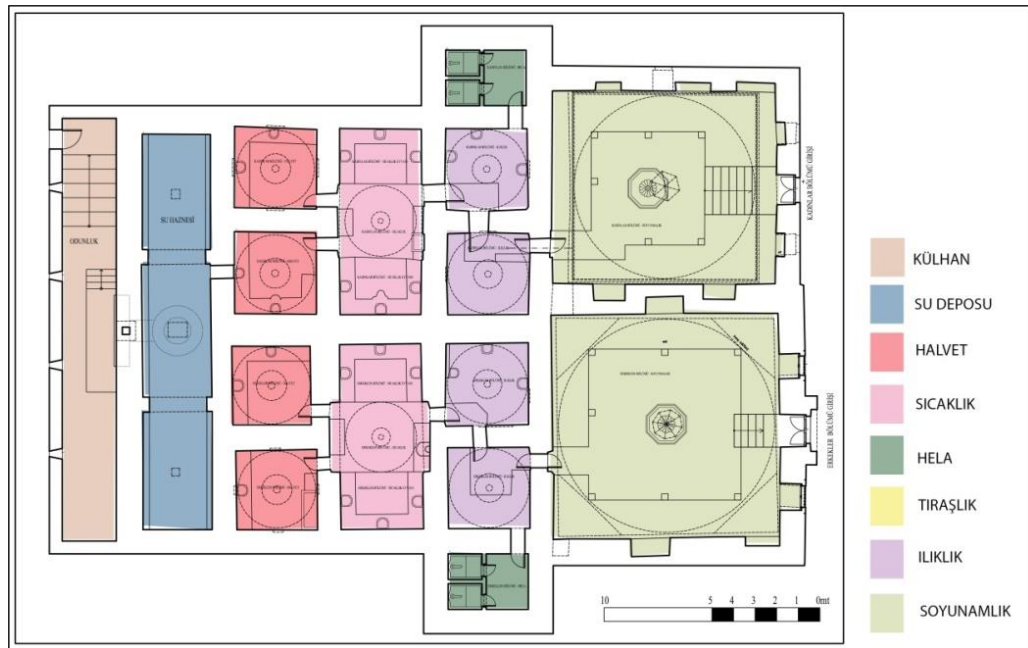
Soyunmalık ana mekânının güney duvarından iki adet halvete geçilmektedir. Her iki halvette neredeyse birbirine eş ölçülerde olup (3,65 m x 3,80 m) kare formdadır. Kubbe ile örtülü olan bu mekânların kuzey duvarları su deposuna komşu konumdadır. Kadınlar bölümüne baktığımızda ise erkekler bölümünün plan tekrarı şeklinde olduğu görmekteyiz. Küçük birkaç süsleme detayı haricinde soyunmalık mekânın kadınlar bölümünde biraz daha küçük uygulanmış olduğunu görmekteyiz. Ayrıca kadınlar bölümü sol ılıkliğinden, projede tuvalet olarak önerilen mekâna geçilmektedir. Restorasyon uygulaması sırasında tuvalet olarak önerilen bu mekân çok küçük olduğundan dolayı tuvalet yapılamamış boş bırakılmıştır. Tuvalet ise, şimdi ikinci bir giriş olarak kullanılan su deposu bölümüne yapılmıştır. Eskiden hamamın su deposu olarak kullanılan bölümü restorasyon sonrası yapının en canlı kısmı olmuştur (Şekil 3.54). 2005 yılında tamamen yıkık durumda olduğu bilinen su deposunun duvarları betonarme olarak yapıldıktan sonra üzeri doğal taş ile kaplanmıştır. Yapının kuzey duvarına gelen bu bölümden de yeni bir giriş verilmiştir. Bu giriş kapısı ile kafeterya bölümüne girilmektedir. Cadde ile aynı kotta bulunan kafeteryanın giriş mekânından çelik taşıyıcı ile yapılan asma kata çıkılmakta ve iki

köşede bulunan dönel merdivenlerle aşağıya hamam mekânlarına inilmektedir. Giriş katın ve asma katın zemin döşemelerinde cam tuğla kullanılmıştır. Çelik taşıyıcı olan bu mekânın duvarlarında cam uygulanmıştır.

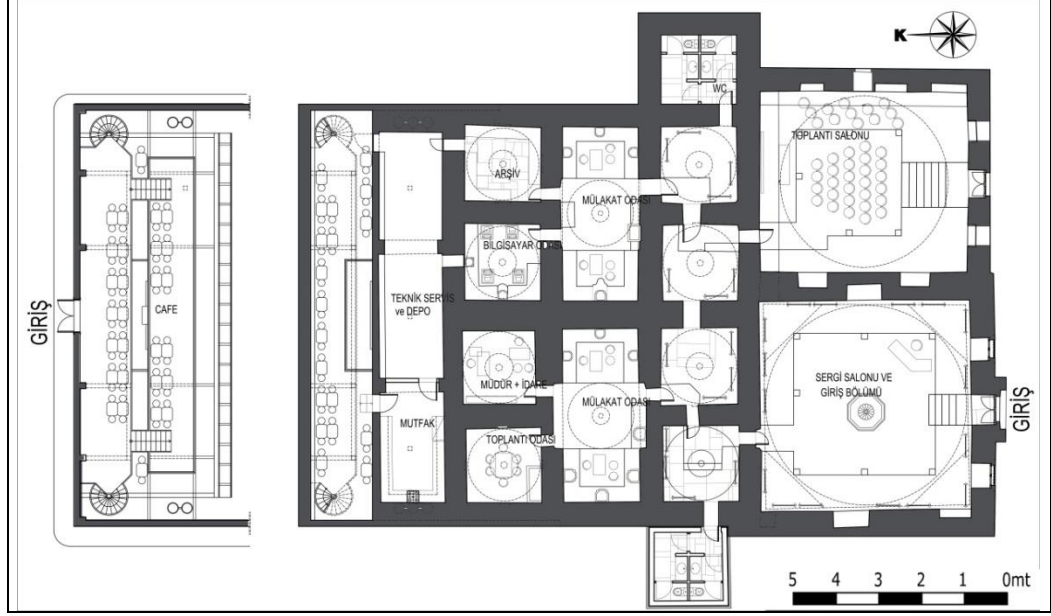
Şekil 3.54. Yeni yapılan kafeterya bölümü [9].

Restorasyon projesinde, birbirinden bağımsız olan erkekler bölümü ve kadınlar bölümü ılıklik mekânlarından geçiş verilerek birbirine bağlanmıştır. İki bölüm arasında var olan kot farklılığı bu geçiş sırasında açıkça görülmektedir.

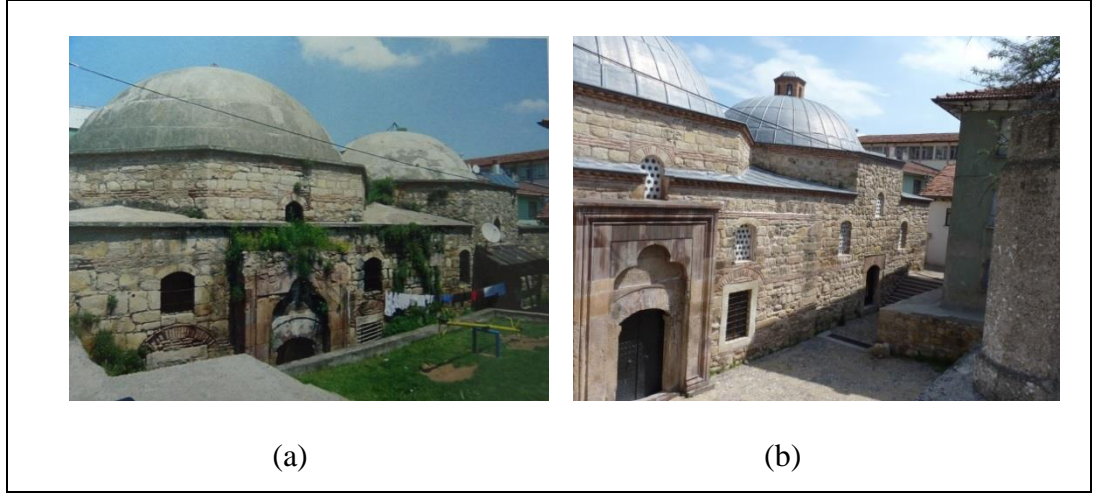
Şekil 3.55. Çifte Hamam restitüsyon plan krokisi [38].

Çifte hamam. Eyice'nin 'ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli tip' olarak tanımladığı plan özelliklerine sahip olduğu söylenebilir (Şekil 3.55-3.56).

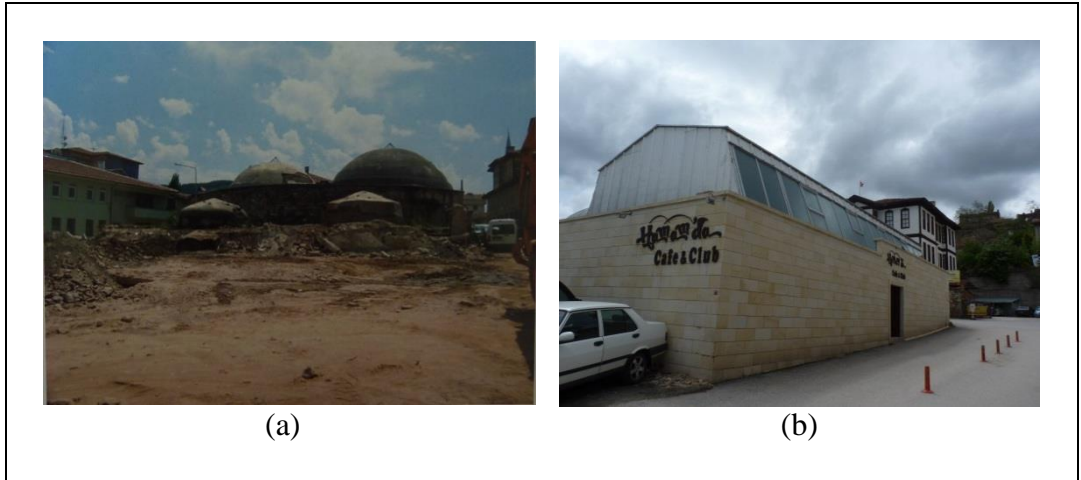
Şekil 3.56. Çifte Hamam restorasyon plan krokisi [38].

Hamamın cephe kuruluşlarına baktığımızda, güney cephesinin en ihtişamlı cephe olduğu hemen göze çarpıyor (Şekil 3.57). Tuğla bantlı taş duvar almaşık örgüsü ve yarım küreler ile tamamlanan soyunmalık kütleleri yapıyı anıtsallaştırmış durumdadır. Erkekler bölümünün giriş kapısının iki yanından kesme taş söveli düz atkılı pencereler bulunmaktadır. Her ikisinin de üzerinde birer tepe penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerin kemerleri iki parça taştan oluşturulmuş olup kapının üzerinde yer alan pencereden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Cümle kapısının üzerinde, giriş aksında yer alan pencerenin ise tuğla+taş almaşık kemeri ile yapı inşa edilirken yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadınlar bölümünün giriş kapısı ise erkekler bölümü giriş kapısına göre oldukça basit yapıldığı ve sadece tepe pencerelerinin bulunduğu görülmektedir. Bu tepe pencerelerinin özgünlüğünü kaybettiği, sadece taş söveden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3.57. Çifte Hamam güney cephesi, a) 2005 yılında b) 2014 yılında [9-38].

Yapının restorasyon uygulaması sonrasında ilgi çeken diğer bir cephesi kuzey cephesidir (Şekil 3.58). Su deposu bölümü olan bu cepheye çelik taşıyıcılı alüminyum çatı kaplamalı yeni ek yapıldığı görülmektedir. Kafeterya olarak hizmet veren bu mekânda farklı yapı malzemeleri kullanılmıştır. Yeni yapılan betonarme perde duvarın üzeri Kayseri taşı ile kaplanmıştır. Asma katın cephelerinde ise alüminyum doğramalı elektrikle çalışın cam kullanılmıştır.

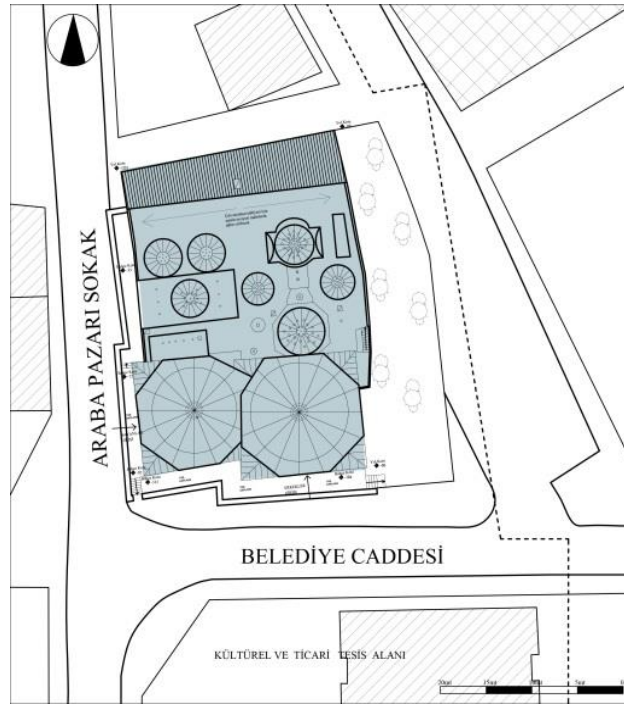

Şekil 3.58. Çifte Hamam kuzey cephesi a) 2005 yılında, b) 2014 yılında [9-38].

Restorasyon projesi, yapının ‘Kastamonu Toplum İstihdam ve Eğitim Merkezi’ olarak kullanılmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Ancak kiralayan firma tarafından cafe & bar olarak kullanılmaktadır.

Arabapazarı Hamamı

Akmescit Mahallesi'nde, Arabazarı Caddesi ile Belediye Caddesi'nin kesiştiği alanda yer almaktadır ve Nasrullah Camisi'nin vakfiyesinden anlaşılacağı üzere 1506 yılı civarında Nasrullah El-Kadı tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Şekil 3.59) [1]. Kastamonu Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında restorasyonu tamamlanan ve bir çifte hamam olan Arabapazarı Hamamı günümüzde aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Yaklaşık 24 m x 35 m ebatlarında dikdörtgen formda olan hamam 839 m² oturum alanına sahiptir. Erkekler bölümü kadınlar bölümüne göre daha büyük planlanan hamamın girişleri de farklı cephelerdendir. Çifte hamam plan kurgusuna uygun olarak erkekler girişi ana caddeden, kadınlar girişi ise görünmeyen kuytu bir cepheden sağlanmıştır.

Şekil 3.59. Arabapazarı Hamamı vaziyet planı [38].

Yapının güney cephesinden taç kapıyı andıran gösterişli bir kapıdan erkekler bölümünün soyunmalık mekânına girilmektedir. Yaklaşık 10,5 m x 10,5 m ölçülerinde 110 m²'lik alana sahip kare formda olan mekânın ortasında oldukça gösterişli taş bir süs havuzu bulunmaktadır (Şekil 3.60). Mekânın örtüsü, üzerinde aydınlık feneri bulunan yaklaşık 10 m çapındaki kubbedir. Kare mekânda kubbeye

geçiş tromplarla sağlanmıştır. Restorasyon sırasında mermer kaplı zeminler ve ahşap soyunmalık kabinleri yenilenmiştir.

Şekil 3.60. Arabapazarı Hamamı erkekler bölümü soyunmalık mekânı [9].

Soyunmalık mekânının kuzey duvarından bir eyvanla genişletilmiş ılık bölüme geçilmektedir. İlık bölümünde bulunan, restorasyon öncesi halvet olan bölüm sauna olarak kullanılmaktadır. Özgününde eyvan olan bölümün ise yaklaşık 150 cm duvar örülerek içine su doldurulup havuz olarak kullanıldığı görülmüştür. İlık mekânından sonra hamamın plan tipolojisini oluşturan sıcaklık mekânına geçilmektedir. Sıcaklık bölümünün köşelerinde halvetler bulunmaktadır. Mekânının ortasında sekizgen formda göbek taşı bulunmaktadır (Şekil 3.61). Restorasyon sırasında tüm zeminler ve duvarlar yerden yaklaşık 120 cm yüksekliğe kadar mermer kaplanmıştır. Bazı özgün taş kurnalar korunmuş bazıları ise mermer kurnalarla yenilenmiştir. Sıcaklık mekânının orta bölümü kubbe ile eyvanları ise tonoz ile örtülmüştür. Kubbenin üzerinde değişik boyutlarda yaklaşık otuz adet fil gözü aydınlatma elemanı bulunmaktadır. Sıcaklığın sol köşesindeki halvetin zemin kaplamasının yenilenmediği temizlenerek korunduğu görülmüştür.

Şekil 3.61. Arabapazarı Hamamı erkekler bölümü sıcaklık mekânı göbek taşı [9].

Erkekler bölümüne göre daha küçük ve gösterişsiz planlanan kadınlar bölümünün girişi, yapının batı cephesinden yol kotunun yaklaşık 1 m altından sağlanmaktadır. Aradaki bu büyüklük farkının sebepleri, hamamın inşa edildiği dönemlerde kadınların erkeklere göre hamamı daha az kullanması ve o dönemde baskın olan erkek egemenliğidir. Kadınlar bölümünün girişinin daha göz önünde olmayan bir yerde planlanması ise mahremiyetten kaynaklanmaktadır. Erkekler bölümüne göre daha gösterişsiz ve küçük bir kapıdan girilen soyunmalık mekânı yaklaşık 9,5 m x 9,5 m boyutlarında kare bir mekândır. Kubbe ile örtülen mekânın ortasında erkekler bölümünde olduğu gibi taş bir süs havuz bulunmaktadır. Soyunmalık mekânının aydınlatılması için erkekler bölümünde olduğu gibi tavanda çatı feneri ve giriş kapısının üzerinde 85 cm x 130 cm ebatlarında alçı içlik pencere bulunmaktadır. Zemin kaplaması mermer olan mekânın duvarlarına bitişik ahşap soyunma kabinleri yer almaktadır (Şekil 3.62). Kubbenin başladığı bölümde prizmatik motifler bulunmaktadır.

Şekil 3.62. Arabapazarı Hamamı kadınlar bölümü soyunmalık mekânı [9].

Soyunmalığın kuzey duvarından dikdörtgen formda aynalı tonoz örtü sistemine sahip ılık mekânına geçilmektedir. Genellikle dinlenmek ve hazırlık amaçlı kullanılmakta olan ılık mekânında tıraşlık ve wc bölümlerine açılan iki adet kapı bulunmaktadır. Ayrıca batı duvarında yer alan kurnadan anlaşılacağı üzere bu mekân yıkanma amaçlıda kullanılabilir. Ilıktan sonra, dikdörtgen formda ortası kubbeli sıcak mekânına geçilmektedir. Kurnaların bulunduğu duvarlardaki nişlerde oldukça özenli işlenmiş motifler bulunmaktadır (Şekil 3.63.). Sıcaklık bölümünün kuzey duvarından iki adet kapı ile halvetlere geçilmektedir. Hemen hemen aynı ölçüde olan halvetler 4,0 m x 3,8 m ebatlarında kare formda ve yaklaşık 15,2 m² alana sahiptirler. Kubbe ile örtülen mekânların aydınlatılması kubbe üzerindeki fil gözleri ile sağlanmaktadır.

Arabapazarı Hamamı kadınlar bölümünün, Eyice'nin 'ortası kubbeli, enine sıcak ve çift halvetli' tip, erkekler bölümünün ise 'haçvari dört eyvanlı köşe hücreli' tip olarak tanımladığı plan özelliklerine sahip olduğunu söylenebilir (Şekil 3.64).

Şekil 3.63. Arabapazarı Hamamı duvardaki nişler [9].

Şekil 3.64. Arabapazarı Hamamı plan krokisi [38].

Yapının güney cephesinde bayanlar ve erkekler bölümünün soyunmalık mekânları yer almaktadır ve erkekler bölümünün girişi bu cepheden sağlanmaktadır. Yapının duvarları almaşık teknikle yapılmış moloz taş duvardır (Şekil 3.65). Erkekler bölümü kadınlar bölümünden yaklaşık 75 cm daha yüksektir ve her ikisinin de kubbesinin üzerinde altıgen romda bir fener bulunmaktadır. Erkekler girişinin kapısı taç kapıyı andırır nitelikte kesme taştan yapılmıştır. Kubbelerin üzeri kurşun kaplanmıştır. Yapının sol yan cephesi (batı cephesi), kadınlar girişi kapısı ve odunluğa girilen kapı haricinde sağırdır. Sağ yan (doğu) cephesi moloz taş duvardır ve erkekler bölümü soyunmalığından açılan kapı hariç sağırdır. Yapının arka cephesi külhanın cephesidir ve bu cephede külhana açılan ahşap bir kapı vardır. Cephenin duvarlarında, çatının 50 cm altında ahşap hatıl uygulanmıştır.

Şekil 3.65. Arabapazarı Hamamı güney cephesi [9].

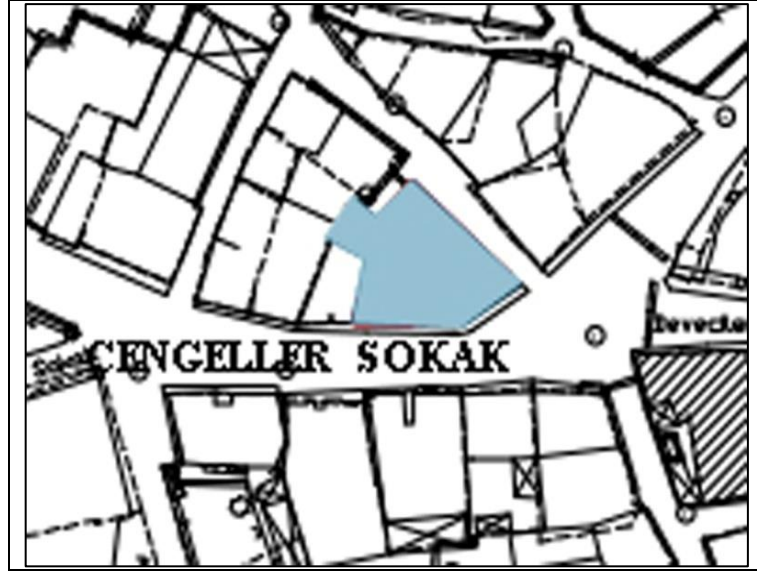
Moloz taş ve kesme taştan yapılan hamam, plan şeması ve yapı malzemeleri korunarak aslına uygun olarak restore edilmiştir. Erkekler bölümünün gözle görülür ölçüde, kadınlar bölümüne göre daha büyük ve daha gösterişli olarak yapıldığı görülmektedir.

Yakupağa (Hisarardı) Hamamı

Hisarardı Mahallesi (Musafakih) Yakupağa Caminin güneyinde bulunduğu bilinen bu hamam günümüze ulaşmamıştır [1-33]. 965/1557 Tarihli vakfiyeye göre Yakupağa Camii'ni yapan kişi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır [33]. Geçirdiği tamirat verilerine göre, duvarların 80 cm kalınlığında Kastamonu Şehrinin Örencik Köyünden çıkan 'Örencik Taşından' yapıldığını ve yapının bazı bölümlerinde sarıçam ağacından elde edilmiş ahşaplar kullanıldığını bilinmektedir [30]. Bilici tarafından 1990 yılında hazırlanan rölövesine göre, yapının 'haçvari dört eyvanlı, köşe halvetli' plan tipine uygun olduğu görülmektedir. [1].

Ferhatpaşa Hamamı

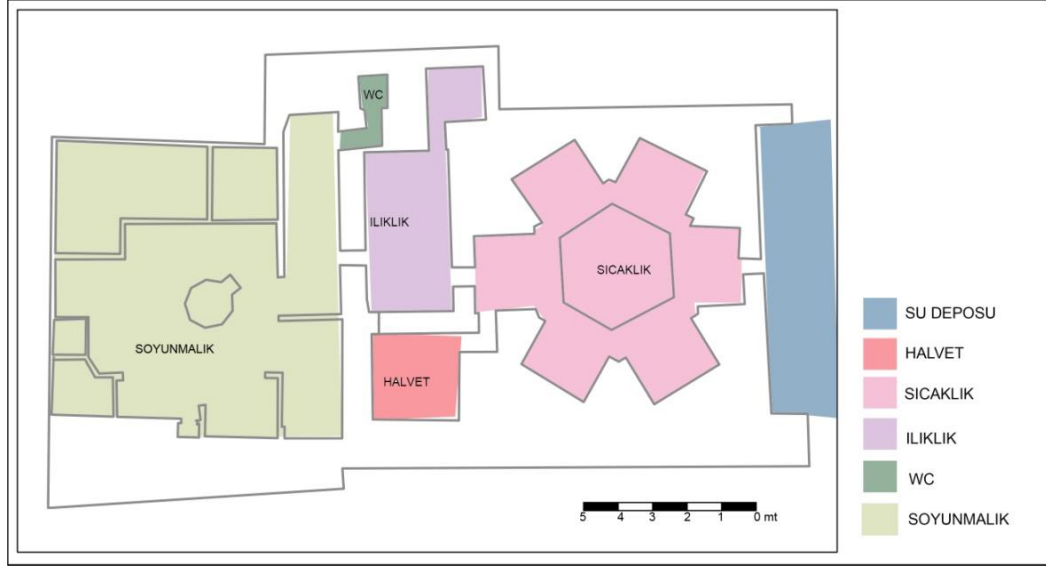
Aktekke Mahallesi, Çengeller Sokak üzerinde yer alan hamam, 1557-1564 yılları arasında Kastamonu Sancakbeyi Ferhatpaşa tarafından yaptırılıp vakfedilmiştir (Şekil 3.66) [31]. Hamam olarak işletilmeyen yapı, depo olarak kullanılmakta olup içerisine girilememiştir.

Şekil 3.66. Ferhatpaşa Hamamı vaziyet krokisi [9].

Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivinde yer alan Eyüpgiller tarafından hazırlanan bir proje raporunda Ferhatpaşa hamamının plan krokisi bulunmaktadır.

Bu krokiye göre hamamın Eyice'nin plan tipolojisine göre 'altıgen sıcaklıklı plan tipi' olduğu söylenebilir (Şekil 3.67). Yapılan sözlü görüşmeler sonucunda, Ferhatpaşa Hamamınının 1960-1980 yılları arasında en çok kullanılan hamam olduğu ve sıcaklık bölümünde çok büyük bir göbek taşının bulunduğu öğrenilmiştir [37].

Şekil 3.67. Ferhat Paşa hamamı plan krokisi [36].

Dikdörtgen formda olan hamamın soyunmalık bölümünün ahşap karkas yapıda olduğu görülmektedir (Şekil 3.68).

Şekil 3.68. Ferhat Paşa hamamı ön cephesi [9].

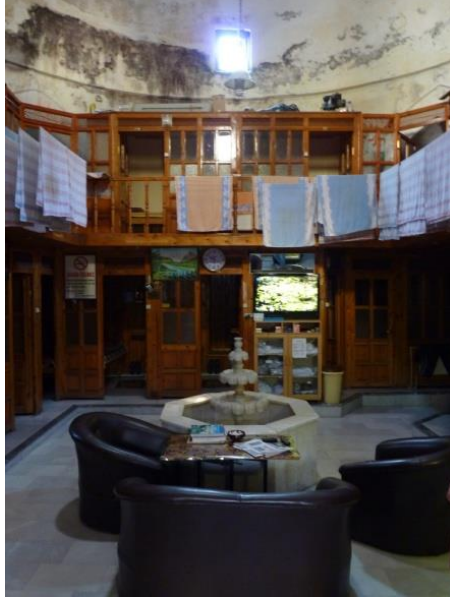
Yeni Hamam

Topçuoğlu Mahallesi, Yeni Hamam Sokakta yer alan hamam, günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.69). Tek hamam olarak planlanan yapı haftanın belli günleri bayanlara, belli günleri de erkeklere hizmet vermektedir. Ticaret bölgesinde kalmış olan hamam günümüz yapıları ile çevrelenmiş durumdadır. Tam olarak yapım yılı bilinmemekle birlikte Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı ve H.1207/M.1792-3 yıllarında var olduğu bilinmektedir [1].

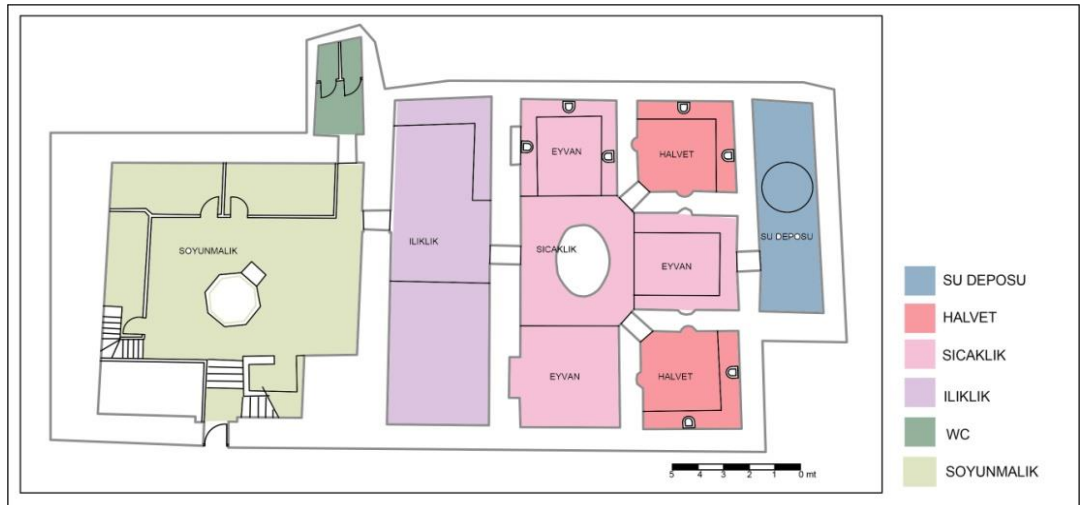
Şekil 3.69. Yeni Hamam vaziyet krokisi [9].

Binaya ilk giriş diğer hamamlarda olduğu gibi soyunmalık mekânından sağlanmaktadır. Soyunmalık mekânının merkezinde taş süs havuzu bulunmaktadır. Giriş katında ve asma katta ahşap soyunma birimleri bulunmaktadır (Şekil 3.70.). Mekânın üzeri merkezi bir kubbe ile örtülmüştür ve kubbenin üzerinde aydınlık feneri bulunmaktadır. Soyunmalık mekânından sonra ılık mekânına geçilmektedir. Hamamın işletmecisi tarafından ılık mekânının sağ bölümüne havuz yapılarak yapıya müdahale edilmiştir. Üç adet kubbe ile örtülmüş mekândan wc'ye ve sıcaklık mekânına geçilmektedir.

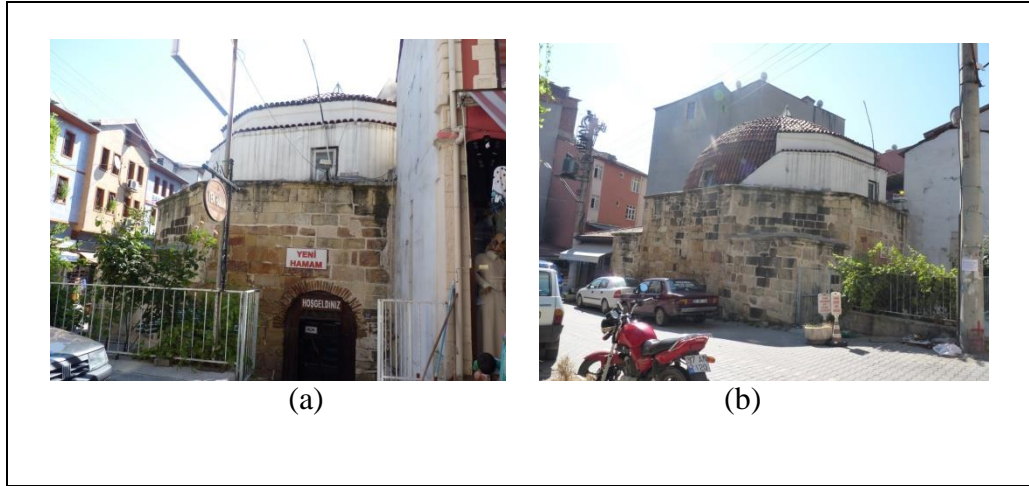
Şekil 3.70. Yeni Hamam soyunmalık mekânı [9].

Ilıklık mekânından sonra hamamın en önemli mekânı olan sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümünün tam merkezinde elips formunda göbek taşı bulunmaktadır. Mekânın üç köşesinde eyvan denilen yıkanma nişleri, iki köşesinde ise halvet bulunmaktadır. Bu mekânların tamamı kubbe ile örtülüdür. Sol köşede bulunan halvet, hamam işletmecisi tarafından sauna olarak düzenlenmiştir. Sıcaklığın arka duvarına bitişik su deposu bulunmaktadır. Hamam, Eyice'nin 'T planlı sıcaklık ve köşe halvetli tip' plan özelliklerine sahiptir (Şekil 3.71). Kastamonu'da ki hamamlar içerisinde bu plan tipine sahip tek hamamıdır.

Şekil 3.71. Yeni Hamam kat plan krokisi [36].

Yapının, ön cephesi ve sağ yan cephesinin bir bölümü hariç diğer cepheleri komşu binalara bitişik konumdadır. Kesme taştan yapılmış duvarların yüzeylerinde nem ve rutubetten dolayı küflenmelerin başladığı görülmüştür. Yapıya görünebilen cephelerinden baktığımızda, soyunmalık mekânının üzerindeki kubbenin yüksekliği dikkat çekmektedir. Oluklu kiremitle kapılı olan kubbenin üzerinde fil gözü aydınlatma elemanı, yan yüzeylerinde ise ahşap pencere bulunmaktadır.

Şekil 3.72. Yeni Hamam a) ön cephesi, b) sol yan cephesi [9].

3.2.2. Kastamonu Ev Hamamları

Sivil Mimarlık örnekleri açısından en zengin illerden biri olan Kastamonu İlinde konutlarda yıkanma mekânları çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan birincisi, daha çok ilçelerde ve köylerde bulunan geniş ailelere hizmet veren çiftliklerde konaklara ait bahçede bulunan hamamlardır. İkincisi günümüz konutlarında olduğu gibi eski konakların bir odasında bulunan banyolardır. Üçüncü yıkanma mekânı ise odaların içerisinde bulunan gusülhane denilen dolapların içerisinde yer alan yıkanma bölümleridir.

3.2.2.1. Bahçede Bulunan Ev Hamamları

Şadı Bey Konağı, Balabanağa Konağında olduğu gibi büyük bir hamamın plan özelliklerini taşıyan, hamam denilebilecek yapılardır.

Şadı Bey Konağı

Kastamonu Merkez Talipler Köyünde bulunan Şadi Bey çiftliğinde, çiftliğe ait konağa yakın olarak konumlandırılmış bir adet ev hamamı bulunmaktadır (Şekil 3.73). Yaklaşık 1830 yılında çiftlik ilk kurulmaya başlandığında şuan mevcut olmayan çiftliğin esas konağıyla beraber hamam 1831 yılında inşa edilmiştir. 1890 yılında ise, şuan otel olarak kullanılan ikinci konak yapılmıştır. İki konağın ortasında planlanan hamam, yapıldığı yıllarda her iki konağa da hizmet verdiği bilinmektedir. [41].

Çiftlik sahipleri ve çalışanları tarafından sırayla kullanılan hamamın en büyük özelliği, konağın telli oda denilen bir odasından hamama gizli bir geçişin olmasıdır. Konağın hamama bakan cephesinde yerden yaklaşık 1m yüksekte 60 cm x 120 cm yüksekliğinde bulunan kapıdan bir merdivenle yukarı çıkılıp telli odaya ulaşılmaktadır (Şekil 3.74). Zeminde bulunan, döşemeye gizlenmiş ahşap kapak kaldırılarak odaya girilmektedir. Dış cephede yer alan bu kapıdan, şimdi yerinde olmayan ahşap bir tünel (daraba) ile hamama gizlice geçilebilmekteymiş [41].

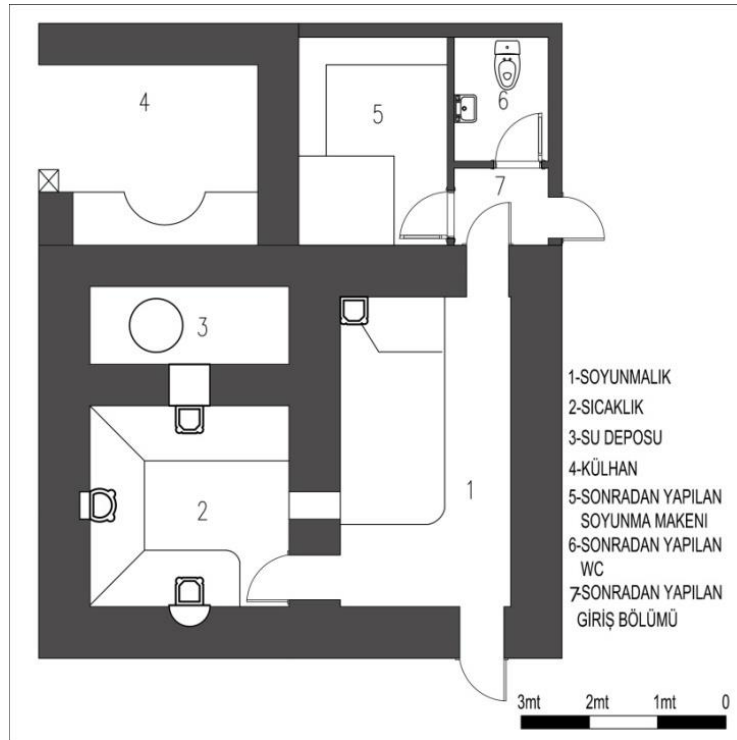

Şekil 3.73. Çiftlik yerleşimi [9].

Şekil 3.74. Konak hamam arasındaki bağlantı [9].

Şadi Bey çiftliğinde bulunan hamam özgün planında, soyunmalık, sıcaklık, su deposu ve külhanı içermektedir. Çiftlik sahipleri tarafından yapılan tadilat sonrasında hamamın ikinci girişine ve külhan bölümüne bitişik tuvalet ve yeni bir soyunma bölümü yapılmıştır (Şekil 3.75).

Şekil 3.75. Hamam plan krokisi [9].

Hamamın ön ve arka cepheden olmak üzere iki adet girişi bulunmaktadır. Bu girişlerden 4,5 m x 2,5 m ebatlarında dikdörtgen formlu soyunmalık ve hazırlık mekânına girilmektedir (Şekil 3.76.) . Üst örtüsü aynalı tonoz olup üzerinde dört adet fil gözü aydınlatma elemanı bulunmaktadır.

Şekil 3.76. Hamam soyunmalık mekânı [9].

Soyunmalık malinden sonra 2,9 m x 2,9 m ebatlarında kare formundaki sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Asıl yıkanma yeri olan bu alanda iki adet kurna bulunmaktadır. Sıcaklığın bir duvarında su deposuna müdahale penceresi bulunmaktadır (Şekil 3.77). Üst örtüsü kubbe olan mekânın aydınlatılması, soyunmalık mekânında olduğu gibi fil gözleri ile sağlanmaktadır.

Çiftlik sahipleri tarafından yapılan müdahale sırasında soyunmalık ve külhan duvarına bitişik tuvalet ve yeni bir soyunmalık mekânı tasarlanmıştır. Yapılan bu uygulama sonucunda özgününde soyunmalık ve hazırlık olarak kullanılan bölümün ılık olarak kullanılması ve bu mekânda da yıkanma eyleminin yapılabilmesi sağlanmıştır.

Şekil 3.77. Hamam sıcaklık mekânı [9].

Hamamın cephelerine bakıldığında duvarlarının moloz taş duvar olduğu görülmektedir. Özgün haliyle duran ön ve arka cephelerindeki taşlara derz uygulaması yapılmıştır (Şekil 3.78). Oluklu kiremit olan çatı örtüsünün ise basit onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3.78. Hamam ön cephesi [9].

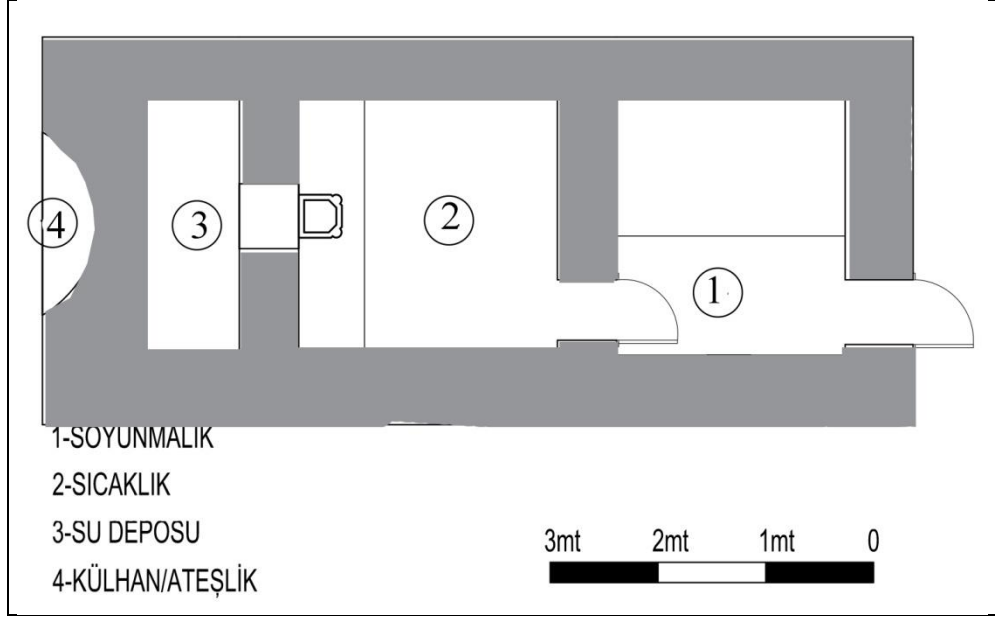
Balabanağa Konağı

Kastamonu Daday İlçesine bağlı Uzbanlar köyündeki Balabanağa Konağı yaklaşık 410 yıllıktır. Büyük bir çiftlik olan Balabanağa Çiftliği ilk kurulduğunda iki konak, hamam, ahır ve ambardan oluştuğu bilinmektedir [41]. Ancak konaklardan biri yıkılmış durumdadır. Eskiden misafirhane olarak hizmet veren konak kullanılır durumdadır (Şekil 3.79.). Yıkılan Konağın ve hamamın 1500 lü yıllarda, misafirhane olarak kullanılan konutun ise 1641 yılında yapıldığı bilinmektedir [42]. Bahçede yer alan hamam ise hem konağa hem de misafirhaneye hizmet verebilecek şekilde konumlanmış durumdadır.

Şekil 3.79. Balabanağa Konağı [9].

Bahçede yer alan hamam soyunmalık ve sıcaklık bölümünden oluşmaktadır (Şekil 3.80). 60 cm x 165 cm boyutlarında kemerli bir kapıdan 2,1 m x 2,4 m ebatlarında soyunmalık mekânına girilmektedir. Soyunmalığın sağ tarafında yerden yaklaşık 15 cm yüksekliğinde beton bir seki bulunmaktadır. Aynalı tonoz ile örtülü kubbede üç adet fil gözü aydınlatma elemanı bulunmaktadır. Soyunmalık mekânından kemerli bir kapı ile umumi hamamların sıcaklık bölümünün küçüğü gibi planlanan sıcaklık (yikanma) mekânına geçilmektedir. Bir adet taş kurnası bulunan mekân özgün hali ile ayaktadır (Şekil 3.81). Kubbe ile örtülü mekânın tavanında beş adet fil gözü aydınlatma bulunmaktadır. Yaklaşık 2,4 m x 2,4 m ebatlarında kare formulu mekânda üst örtü olan kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır.

Şekil 3.80. Balabanağa Çiftliği Hamamı plan krokisi [9].

Hamamın kullanıcıları tarafında yıkanma bölümünün arkasında su deposu olduğu söylenmektedir [42]. İç mekândan depo müdahale penceresi kapatıldığı için görülememiştir. Ancak alınan ölçülerden arka bölümdeki su deposunun varlığı anlaşılabilir. Su deposunun hemen önünde de ateş yakmak için ocak bölümü bulunmaktadır.

Şekil 3.81. Sıcaklık mekânı [9].

Yapın dış cephesine baktığımızda, moloz taş duvarın tuğla ile beraber almaşık teknik ile örüldüğü görülmektedir (Şekil 3.82). Konağın bahçesine bakan cephesi ön cephesi olup soyunmalık mekânına açılan kapı bu cephede bulunmaktadır. Yapının diğer cepheleri tamamen sağır olup sağ yan cepheden kubbenin yükselen duvarları görülmektedir. Arka cephede ise ateş yakılan bölüm ve su deposunun duvarı görülmektedir.

Şekil 3.82. Balabanağa Konağı Hamamı ön cephesi [9].

Hamam kullanılırken su deposuna suyu konaklardan künk borularla getirirlermiş. Künkler, bezir yağı, kireç, pamuk yağı ile ovulup birleştirilerek uzun bir hat oluşturulduğu görülmüştür. Çiftlikte bulunan her iki konakta yaklaşık 20-25 kişi yaşarmış ve hamam gece gündüz yakılarak konakta yaşayanların hizmetine sunulmuş [42].

Oğuz Balaban Konağı

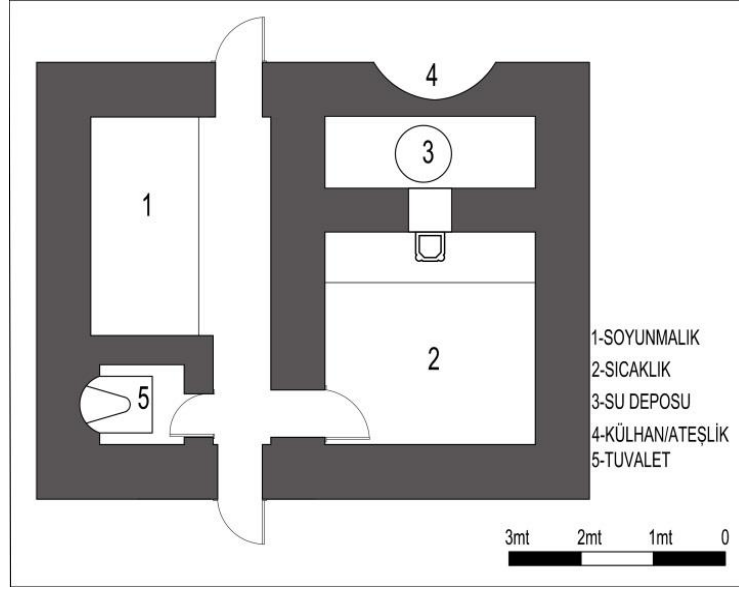
Konak, Kastamonu Daday İlçesi İnciğez köyünde yer almaktadır. Kınık boyunun Balaban aşiretinden gelen Balaban ailesinin evi büyük bir aşiretin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek büyüklükte yapılmıştır. Büyük bir arazi içerisine iki büyük konak

yapılmış fakat konaklardan biri ayakta olmasına rağmen diğer konak tamamen yok olmuştur. Konakların bulunduğu bahçeye, iki konak arasına her iki taraftan da kullanılabilen hamam inşa edilmiştir. Günümüze kadar sağlam olarak gelebilen konağın yaklaşık 1636 yılında inşa edildiği söylenmektedir [43]. Bahçede yer alan hamam her iki konağın kullanabileceği şekilde planlanmıştır (Şekil 3.83.)

Şekil 3.83. Oğuz Balabanağa Konağı hamam ön cephesi [9].

Soyunmalık, sıcaklık ve su deposu bölümünden oluşan hamam büyük halk hamamlarının küçültülmüş plan yapısına sahiptir (Şekil 3.84). Soyunmalık mekânının, ön ve arka cepheden olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. 3 m x 2,5 m boyutlarında dikdörtgen ebatlı soyunmalık mekânın sol bölümünde zemin kotundan yaklaşık 15 cm yukarda beton seki yapılmıştır (Şekil 3.85). Diğer ev hamamlarından farklı olarak soyunmalık mekânına açılan tuvalet mekânı bulunmaktadır. Soyunmalık girişinin hemen sağında yıkanma (sıcaklık) bölümü yer almaktadır. 2,9 m x 2,9 m ebatlarında kare formda olan mekânın üzeri kubbe ile örtülüdür.

Şekil 3.84. Oğuz Balaban Konağı hamamı plan krokisi [9].

Şekil 3.85. Soyunmalık bölümü [9].

Umumi hamamlarda olduğu gibi, sıcaklık mekânın arkasında su deposu ve ateşlik bulunmaktadır (Şekil 3.86). Su deposu, konaktan künklerle ve oluklarla taşınan su ile doldurularak kullanılacak şekilde planlanmıştır. Su deposunun arka duvarında suyun ısıtılması için ocak bölümü bulunmaktadır.

Şekil 3.86. Ocak bölümü [9].

Hamamın dış cephesine baktığımızda moloz taş duvarın, harman tuğlası kullanılarak almaşık teknikle örüldüğü görülmektedir. Üst örtü olarak sonrada yapıldığı tahmin edilen kırma çatı, dışarıdan bakıldığında tonoz örtünün algılanmasına engel olmaktadır. Yapı ait olduğu konakla birlikte özgünlüğü korumakta olup restorasyonunun yapılmasını beklemektedir.

3.2.2.2. Konak İçerisinde Bulunan Yıkanma Mekânları

Keskinler Konağı örneğinde olduğu gibi konakların içinde yer alan günümüzdeki banyo mekânları gibi oda şeklinde planlanmış yıkanma mekânlarıdır. Bu yıkanma mekânlarının bulunduğu konaklarda, Kastamonu'nun köklü ve geniş aileleri yaşadığı büyük konaklardır.

Keskinler Konağı

Konak, Kastamonu İlinin Merkez ilçesi, Hepkebirler Mahallesi 284 Ada, 61 Parselde yer almaktadır. Zamanının önde gelen ailelerinde olan Keskinler ailesine ait olan konak, haremlık-selamlık plan özelliklerine sahiptir (Şekil 3.87). Yapı; zemin kat, birinci kat, ikinci kat ve cihannüma katından oluşmaktadır. Oldukça büyük bir yerleşime sahip olan konak, sahip olduğu haremlikli-selamlıklı plan özellikleri

bakımından, kadınların ve erkeklerin birbirini görmeden yaşayabilmelerini mümkün kılmıştır.

Şekil 3.87. Keskinler Konağı plan krokisi [44].

Büyük ve özellikle bir konak olması bakımından yapının içerisinde hamam bulunmaktadır. Zemin kat ve birinci katta olmak üzere toplam iki adet yıkanma mekânı bulunmaktadır ve bu mekânlara oda içerisinde girilmektedir. Tek mekândan oluşan banyonun sonradan yapıldığı açıktır (Şekil 3.88). Ancak konak kullanıcıları bu hamamın uzun yıllardır var olduğunu söylemektedirler [44].

3.2.2.3. Dolap İçerisinde Bulunan Yıkanma Mekânları

Sivil mimarlık örneklerinde en çok rastlanan yıkanma mekânları odalarda bulunan gusülhane denilen dolapların içerisinde yer alan yıkanma bölümleridir.

Şekil 3.88. Keskinler Konağı a) hamam tavanı, b) hamam kurnası [9].

Yahya Yılmaz Evi

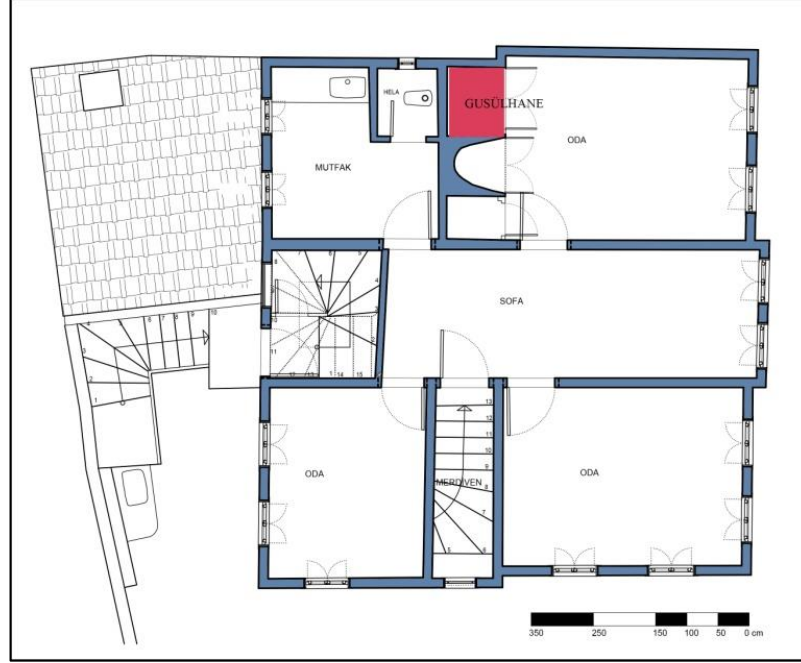
Konak, 229 envanter numarası ile tescilli olup, Kastamonu İli, İnebolu ilçesi, Boyran Mahallesi, 108 ada, 53 parselde yer almaktadır (Şekil 3.89).

Şekil 3.89. Yahya Yılmaz Evi hava fotoğrafı [45].

Eğimli bir alanda konumlanan yapı, bodrum kat, zemin kat, birinci kat, ikinci kat ve cihannüma katından oluşmaktadır. Taban oturum alanı yaklaşık 62 m² olup toplam kullanım alanı 267 m² dir (Şekil 3.90). Ön cepheden yapının tüm katları algılanırken arka cepheden eğim nedeniyle bodrum kat görülememektedir (Şekil 3.91). Yapım tekniği, taş temel üzeri ahşap karkas sistemdir. Yapının dış duvarlarında, yörede yaygın olarak kullanılan ahşap karkas sistem arası kerpiç dolgu ve üzeri ahşap

kaplama ile bağdadi çitası üzeri bağdadi sıva uygulaması farklı cephe ve katlarda bir arada kullanılmıştır.

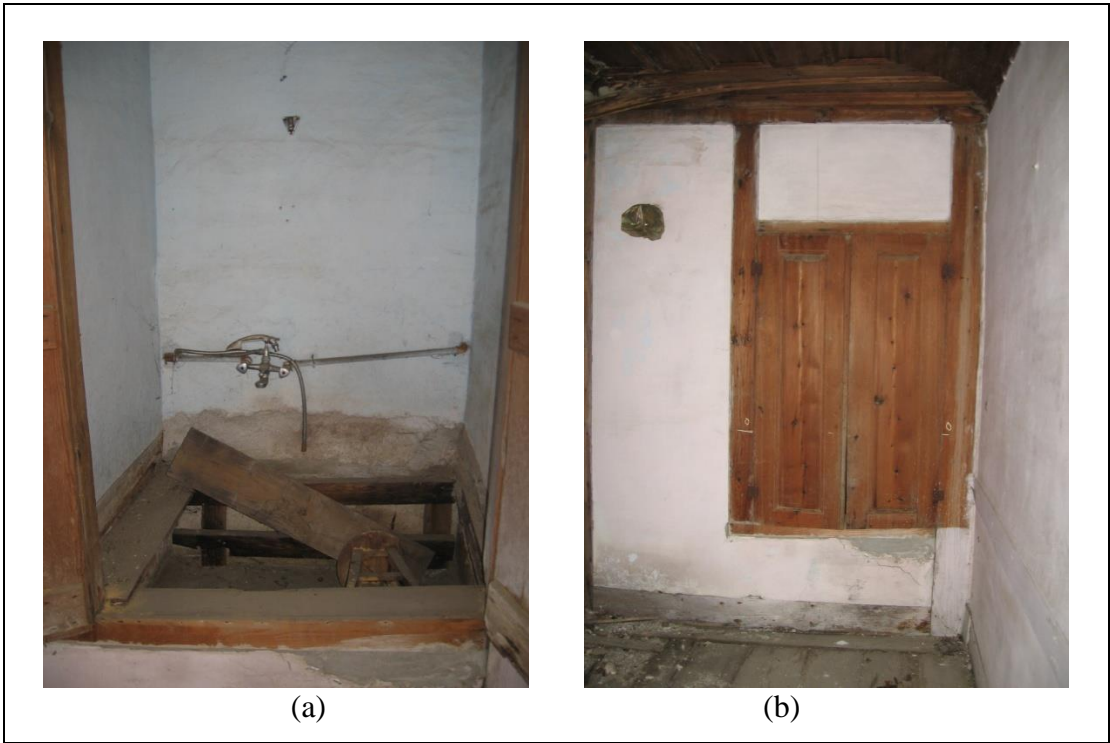
Şekil 3.90. Yahya Yılmaz Evi birinci kat plan krokisi [9].

Şekil 3.91. Yahya Yılmaz Evi ön görünüşü [45].

Gusülhane denilen ve içerisinde yıkanılan dolap, birinci katta yer almaktadır. Konağın en büyük odasında bulunan yıkanma mekânı, 94 cm x 114 cm ebatlarında

ve yıkanmak için yeterli ölçülerdedir. Gusülhanelerde yıkanma, genellikle suyu farklı bir yerde ısıtarak yapılırdı. Ancak günümüzde bu bölümlere bizim örneğimizde olduğu gibi basit bir tadilat ile sıcak ve soğuk su getirilebilmektedir (Şekil 3.92a). Gusülhanelerin zemin kaplamaları genellikle özgününde taş kaplamadır. Yapının restorasyon tekniklerine göre bu kaplamalar değişiklik gösterebilmektedir. Bazı yapılarda mermer uygulanırken, bazılarında seramik kaplama yapılmaktadır. Çok nadir olarak ahşap kaplama önerildiği görülmektedir. Gusülhaneler genellikle konağın en büyük odasında planlanmaktadır. Mekâna girildiğinde kapının arkasında bulunur ve hemen yanında çoğunlukla ocak ve yüklük dolabı yer alır. Bu yüklük dolabı ve gusülhane ahşap kapak ile kapatılarak dolap görüntüsü verilmektedir (Şekil 3.92b).

Şekil 3.92. Konaktaki a) gusülhanenin içeriden görünüşü, b) ahşap kapakları [45].

Gusülhaneye sahip konaklar için hazırlanan bir kısım restorasyon projelerinde gusülhanelerin korunak kullanılmasının sağlandığını görmekteyiz. Bazı restorasyon projelerinde ise yaşanan tesisat sıkıntılarında dolayı gusülhanelerin iptal edilip dolap olarak kullanıldığı izlenmiştir.

3.3. DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışması kapsamında Kastamonu şehir merkezinde 11 adet hamam ve 5 adet ev içi yıkanma mekânı incelenmiştir. Kastamonu şehrinde Beylikler döneminden günümüze kadar, Beylikler Dönemine ait 2 adet, Candaroğulları Dönemine ait 4 adet, Osmanlı Dönemine ait 7 adet olmak üzere toplam 13 adet hamam inşa edildiği görülmüştür. Bu hamamlardan Candaroğulları Dönemine ait Honsalar Hamamı ve Osmanlı Dönemine ait Hisarardı (Yakupağa) Hamamı günümüze kadar gelememiştir. Candaroğulları Dönemine ait olan Kale Hamamı terkedilmiş ve yıkılmak üzeredir. Yine aynı döneme ait Ferhad Paşa Hamamı özel mülkiyette olup depo olarak kullanılmaktadır. Kastamonu'daki hamamların birçoğu (Yeni Hamam, Dede Sultan Hamamı ve Ferhad Paşa Hamamı hariç) Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiş durumdadır. Restorasyonu tamamlanan hamamlardan; Bey Hamamı, Arabapazarı Hamamı, hamam olarak kullanılırken restorasyonu tamamlanan diğer hamamlar ticaret amaçlı kullanılmaktadır. Dede Sultan Hamamı ve Yeni Hamam uzun yıllar önce tadilat geçirmesine rağmen hala hamam olarak hizmet vermektedirler.

Restorasyon uygulamaları yapılan hamamlara baktığımızda, eski ve özel bir hamam olan Frenkşah Hamamının, geçirdiği uygulamalar sonucunda yapısal ve mekânsal bazı özelliklerini kaybettiği görülmüştür. Selçuklu Dönemi hamam yapılarının özelliklerini taşıyan Vakıf Hamamında doğru bir koruma tekniği kullanılmasına rağmen yapılan tesisat hatalarından dolayı yapının hamam olarak kullanılmadığı izlenmiştir. Bey Hamamı ve Arabapazarı Hamamında ise yapıların özgün malzemelerine yakın özellikte malzemeler kullanılarak uygulama yapılmış ve hamamın işletilmesi sağlanmıştır. Saray Hamamı uygulamasında, hamam olarak kullanılması düşünülmemesine rağmen hamama ait mekân elemanları korunarak, yapının özgün hali bozulmamıştır. Kastamonu'da tek örnek olan Kale hamamının da yıkılmak üzere olduğu ve onarımının yapılması gerektiği görülmüştür.

Kastamonu'daki halk hamamlarının sıcaklık plan şemasına göre tipolojisine göre baktığımızda genellikle 'enine sıcaklıklı, çift halvetli' tipin daha çok uygulandığını görüyoruz (Ek I.). Halvet sayılarına baktığımızda ise, çoğunlukla çift halvetli

olduğunu söyleyebiliriz (Ek II.). Aralık mekânlarına göre incelediğimizde ise Kastamonu hamamlarının çoğunun ‘aralık’ mekânlarının olmadığını tespit edilmiştir. (Ek III.).

Anadolu’da bulunan diğer hamamlarla Kastamonu’daki hamamlar kıyaslandığında benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Örneğin; İstanbul, Bursa ve Tire hamamlarında da Kastamonu hamamlarında olduğu gibi enine sıcaklıklı, çift halvetli plan tipinin daha çok uygulandığı ve hamamların birçoğunda Kastamonu’daki hamamlarda olduğu gibi aralık mekânı olmadığı görülmektedir [8-3-46]. Hamamları özgünlüğü yönünden kıyasladığımızda ise Kastamonu’daki hamamların büyük rant kaygılarından dolayı yanlış müdahaleler geçirmiş olan Bursa ve İstanbul hamamlarından daha şanslı olduğu ve özgünlüğünü büyük ölçüde koruduğu görülmüştür.

Kastamonu’da konutlarda bulunan yıkanma mekânları ise üç gruba ayrılarak incelendi (Ek IV.). Hamamları bahçede olan hamamlı evlerin hamamlarının korunmadığı ev sahipleri tarafından depo olarak kullanılarak yıkıma terk ettikleri görülmüştür. İnceleme yapılan Oğuz Balaban Konağı ve Balabanağa konaklarında bulunan ev hamamlarının herhangi bir tadilat geçirmediği ancak herhangi bir zararda verilmediği izlenmiştir. Şadi Bey Çiftliğine ait ev hamamının turistik amaçlı kullanılmasından dolayı tadilat geçirdiği görülmüştür. Bir odası hamam olan konakların ise Keskinler Konağında olduğu gibi, konak ilk yapıldığı zamanlarda hamamları bulunmayıp ihtiyaçtan dolayı sonradan yapıldığı bilinmektedir. Konaklara ait yıkanma mekânlarından en çok uygulanan kullanım gusülhanelerdir. Gusülhanelerinde artan ihtiyaçlara cevap verememesinden dolayı restorasyon uygulaması yapılan pek çok konakta başka amaçla kullanıldığı görülmüştür.

BÖLÜM 4

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Kastamonu'da Yıkanma Kültürünün Mekâna Yansıması' isimli tez çalışmasında, dünyada, Türkiye'de ve Kastamonu'da yok olmaya yüz tutmuş hamam kültürü ve hamam mekânları araştırılmıştır. Kastamonu örneği için şehir merkezinde bulunan 11 adet hamam ve 3 adet hamamlı ev gezilerek, plan krokileri çıkartıldı, fotoğrafları çekildi ve sözlü görüşmeler yapılarak şehrin sahip olduğu hamam kültürünün ve hamam mekânlarının belgelenmesi sağlanmıştır.

Geçmişte yaşamış tüm uygarlıklar, kültürleri doğrultusunda tasarladıkları mekânları sahip oldukları imkânlar ile en iyi şekilde inşa etmişlerdir. İlk dönemlerden günümüze kadar yıkanma işlevini gerçekleştirebilmek için yapılan hamam yapılarının, buldukları kentlerde önemli yapılar içerisinde yer aldıklarını görmekteyiz. Örneğin Roma Uygarlığının M.S. 3.yy'da yapmış olduğu ilk hamam yapısında uyguladıkları mekân dağılımları ve ısıtma sistemi ile dünyaya örnek olmuşlardır. Hamamların içerisinde planladıkları açık, kapalı mekânlar ile insanlara yıkanmanın haricinde sosyal aktivite de yapabilmelerine imkân sağlamışlardır.

Osmanlı Döneminde de Yunan ve Roma Uygarlığında olduğu gibi yıkanma kültürüne ve yıkanma mekânlarına önem verilmiştir. Hamamlar, belli dönemlerde kadının arkadaşlarıyla, akrabalarıyla görüşebildiği tek yer olmuştur. Hamama gitmek için ileri sürülen sebepler zamanla gelenekselleştirilmiş ve yıllar boyu uygulanır hale getirilmiştir. Hamam malzemeleri ve hamam gelenekleri gibi üzerinde özenle durulup devam ettirilen bazı adetlerin, hem hamam yapılarının önemli hale gelmesini, hem de hamamda yıkanmanın özel olmasını sağladığını görmekteyiz. Osmanlı Dönemi hamam yapılarının temelini Roma hamamlarının oluşturduğunu bilmekteyiz. Ancak İslam inancına göre akan suyun altında yıkanılması gerektiğine inanıldığından dolayı, bu inanca bağlı olarak Osmanlı dönemi hamam yapılarında

farklı uygulamalar da yapıldığı görülmektedir. Yıkanma işlevine cevap verebilecek şekilde planlanan yapıların ihtiyaca göre büyük, küçük, tek veya çifte hamam olarak yapıldığı izlenilmektedir.

Tarihi bir şehir olan Kastamonu örneğine baktığımızda, nüfusuna oranla oldukça fazla sayıda hamam inşa edilmiştir. Şehirde yıkanma kültürüne ve yıkanma mekânlarına önem verildiğini çok sayıda hamam inşa edilmesinden ve Etnografya Müzesinde bulunan Kastamonu'ya ait birçok sayıda hamam malzemeleri bulunmasından anlıyoruz. Farklı dönemlerde inşa edilen 13 adet hamamın ikisi çifte hamam olup, diğerleri tek hamamdır. Hamamların büyük bir kısmı şehir merkezinde, birkaç tanesi mahalle aralarında yer almaktadır.

Hamam kültürünü ve hamam yapılarını gelecek nesillere aktarabilmenin tek yolu, doğru bir koruma tekniği ile hamam yapılarının ve hamam kültürün korunmasıdır. Koruma uygulama örneklerine bakıldığında, tüm dönemlere ait hamam yapılarının temelini oluşturan en eski tarihli Roma hamamlarının, yapısal sorunların onarımını içeren uygulamalar haricinde hiçbir müdahale yapılmadan aynen korunduğu görülmüştür. Bu koruma tekniği ile yapıların inşa edildikleri dönemlere ait yapı malzemeleri ve mekânları kolaylıkla algılanmaktadır. Böylece, yapıya uygulanabilecek hatalı bir müdahaleden dolayı yapının yanlış anlaşılmasına engel olunabilmektedir. Ancak yapının kullanıma açılmamasından dolayı o yapı içerisinde yaşanamamasına ve yıkanma kültürünün sürdürülememesine sebep olmaktadır.

Kastamonu ilindeki hamamlarda kullanılan onarım tekniği ise, genellikle restitüsyon kararlarıyla özgün durumuna ve günümüz kullanım şartlarına uygun olarak yapının restorasyonunun yapılmasıdır. Arabapazarı hamamı, Bey hamamı, Yeni hamam ve Vakıf hamamında yapıların özgün durumları göz önünde bulundurularak, alınan restitüsyon kararlarına uygun olarak restorasyon uygulamaları yapılmıştır. Ancak bu örneklerde olduğu gibi yapının günümüz şartlarına uyum sağlayıp kullanıcı sayısının çoğaltılabilmesi için mekânların içerisine bazı yeni müdahalelerinde yapıldığı görülmektedir. Yapılara uygulanan bu tür koruma tekniği ile hamam mekânlarının özgün halini tanımak isteyen kişilerin yanlış bilgi sahibi olmasına sebep olunabilmektedir. Saray hamamı örneğinde ise yapıya yeni bir işlev verilerek

restorasyon uygulamasının yapılmasına rağmen yapının özgün kurnalarına, çeşmelerine ve mekânlarına müdahale edilmediği aynen korunduğu görülmüştür. Böyle bir koruma yöntemi ile yapıyı gören kişilerin yapıya ait mimari ve mekân elemanlarını doğru tanınmasına imkân verilmektedir. Çifte hamamda diğer hamamlardan farklı olarak çağdaş ek uygulaması yapılmıştır. Yapının uzun zamandır yıkık durumda olan su deposunun kafeterya olarak kullanılması önerilmiştir. Böyle bir müdahale ile yapı kullanıcıları için otantik ve farklı mekânlar yaratıldığı için yapının yoğun olarak kullanılması sağlanmıştır. Yapılan bu çağdaş 'ek', yapının en çok algılanan cephesinde uygulamak yerine, hamama ait mekânların ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde projelendirilmesi daha doğru olacaktır.

Kastamonu'da özel mülkiyette olan ev hamamlarında ise koruma uygulamalarının yapılmadığı, aksine ev sahiplerinin hamamları yıktıkları veya depo olarak kullanarak yıkıma mahkum ettikleri üzümlere görülmüştür. Konakların bir odasında yer alan yıkanma mekânlarının ise günümüz banyolarına benzetildiği, duvarlarına ve zeminlerine seramik kaplama yapıldığı; küvet, klozet gibi modern vitrifiye elemanları ile tefriş edildiği görülmektedir. Odaların içerisinde yer alan gusülhanelerde ise koruma uygulamalarının yaşatmaya yönelik olmadığı, genellikle çizilen restorasyon projelerinde, gusülhane dolapları aynı ölçülerinde korunarak dolap olarak kullanılmasının önerildiği izlenmiştir. Çok nadiren de olsa gusülhanelerin yıkanma mekânı olarak önerildiği projeler de bulunmaktadır.

Kastamonu'da bulunan hamam yapılarının en doğru koruma tekniği ile yaşatılması, şehrin sahip olduğu hamamların bir bütün olarak düşünülmesi ve sahip oldukları özelliklere göre restorasyon kararlarının alınması ile mümkündür. Örneğin, aynı plan tipolojisine sahip üç hamamın restorasyon önerileri hazırlanırken, günümüze kadar en az müdahale geçirmiş hamam için, mevcut durumuna hiçbir müdahale yapılmadan aynen koruma yöntemi seçilerek, gelecek kuşakların hamamların yapım sistemi hakkında doğru bilgi sahibi olması sağlanabilir. Özgünlüğünü az da olsa kaybetmiş olan hamam için uygulanabilecek koruma yöntemi ise yapı hakkında detaylı bir araştırma yaparak hazırlanmış restitüsyon projesine uygun olarak restorasyon uygulamasının yapılması olabilir. Bu yöntemle yapının hamam olarak kullanılması ile birlikte hamam kültürü de yaşatılmış olacaktır. Özgünlüğünü en çok kaybetmiş

hamam için, fonksiyon değişikliğini içeren ve çağdaş eklerin bulunduğu restorasyon uygulaması önerilebilir. Böyle bir kararla eski yapıların şehirdeki kullanım sıklığı ve kullanıcı sayısı arttırılmış olur ve atıl duran bir yapı yerine yaşayan bir yapı elde edilmiş olur.

Hamamların kullanılma oranlarının arttırılabilmesi için daha doğru restorasyon uygulamalarının yanında hamam işletmecilerinin de işlerini bilinçli ve düzgün bir şekilde yapması gerekmektedir. Evlerde bulunan modern banyolar sayesinde insanların hamam ihtiyacı kalmamıştır. Hamamların temiz olması her kesim insana hitap etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca hamamlara, evlerde yapılamayacak masaj ve cilt bakımı gibi aktivitelerin eklenmesi kullanılma oranının artmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Eyüpgiller, K. K., “Bir Kent Tarihi Kastamonu”, *Eren Yayıncılık*, İstanbul, 37, 65,78 (1999).
2. Şahin, M., “Antik çağda banyo kültürü”, Eski Hamam Eski Tas, *Tofaş Sanat Galeri Yayınları-1 ve Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul , 27, 29, 33, 36, 38 (2009).
3. Homeros, “Odysseia”, Çeviri Editörleri: A. Erhat ve A. Kadir, *Can Yayınları*, İstanbul, 40-45 (1996)
4. İnternet: Tuna, A., “Eski Çağda Ölü Kültürü ve Ölü Gömme Adetleri”, <http://akçaytuna.blogcu.com/eskiçağda-ölü-kültürü-ve-ölü-gömmadetleri/339278> (2014).
5. Mert, İ. H., “Antik Roma Uygarlığında yıkanma kültürü”, Eski Hamam Eski Tas, *Tofaş Sanat Galeri Yayınları-1 ve Yapı Kredi yayınları*, İstanbul, 45-46, 50 (2009).
6. Yegül, F., “Antik Çağ’da Hamamlar ve Yıkanma”, *Homer Kitapevi*, İstanbul, 20-23, 35 (2006).
7. Yegül, F., “Roma Dünyasında Yıkanma”, *Koç Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 23-28, 35, 218 (2010).
8. Şehitoğlu, E., “Bursa Hamamları”, *Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul, 3-5, 8, 13, 14, 18 (2006).
9. Tulga Sağlar, B. “Fotoğraf arşivi”, *Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi*, Kastamonu (2014).
10. Aru, K.A., “Türk Hamamları etüdü”, Doktora Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, 12-26, 32, 35, 46 (1949).
11. Eravşar, O., “Anadolu’da Bizans Hamamları”, Eski Hamam Eski Tas, *Tofaş Sanat Galeri Yayınları-1 ve Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 60-64 (2009).
12. Eravşar, O., “Anadolu’da Selçuklu Hamamları”, Eski Hamam Eski Tas, *Tofaş Sanat Galeri Yayınları-1 ve Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 69-83 (2009).
13. Yılmazkaya, O., “Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı”, *Çitlenbik Yayınları*, İstanbul, 26 (2002).
14. Çakmut, F., “ Hamam, Osmanlı’da Hamam Geleneği”, *Topkapı Sarayı Müzesi*, İstanbul, 32-34 (2006).

15. İnternet: Sorularla İslamiyet, “Sorularla İslamiyet”, <http://www.sorularlaislamiyet.com/soru/213968/ahir-zamanda-pestemalle-bile-olsa-hamama-girmek-haramdir-hadisine-gorehamam-ve-havuz-gibi-yerlere-girmek-haram-midi> (2014).
16. Türkyılmaz, D., “Türk Kültüründe Hamam geleneği ve Eskişehir Hamamları”, Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 20, 28, 30, 48 (2001).
17. Ertem, E., “Doğum Adetleri”, Gelenekler, *Türk Yayınları*, 29: 414-415 (1936).
18. Abdülaziz Bey, “Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri”, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, (1995).
19. Buluz, N., “Sivas’ta Hamam ve Hamam Adetleri”, *Türk Folklorü Yayınları*, Ankara, 3: 11-32 (1975).
20. Koçu, R. E., “İstanbul Tulumbacıları”, *Ana Yayın Evi*, İstanbul, 92-94 (1981).
21. Tufan, Ö., “Hamam Malzemeleri”, Hamam Osmanlı’da Yıkama Geleneği ve Berberlik Zanaatı, *Topkapı Sarayı Müzesi*, İstanbul, 52, 63 (2006).
22. Tansuğ, S., “Türk Hamamı”, *Türkiyemiz Yayınları*, 44: 9 (1984).
23. Tulga Sağlar, B., “Arşiv fotoğraflarının çekilmesi”, *Kastamonu Etnografya Müzesi Arşivi*, Kastamonu (2014).
24. Uluumay, E., “Hamam Kültürü Üzerine”, Osmanlı Eski Hamam Eski Tas, *Tofaş Sanat Galerisi Yayınları-1 ve Yapı Kredi yayınları*, İstanbul, 273 (2009).
25. İnternet: Forumdaş, “Sabunun Tarihçesi”, <http://www.forumdas.net/konu/sabunun-tarihcesi-61582/> (2014).
26. İnternet: Diyadinnet, “Sabunun İcadı Sabun Tarihi”, [www.diyadinnet.com/Yararlı Bilgiler-1083&Bilgi=Sabun İcad %C4%B1-Sabun-İcad %C4%B1-Sabun-Tarihi](http://www.diyadinnet.com/Yararlı-Bilgiler-1083&Bilgi=Sabun-İcad-%C4%B1-Sabun-İcad-%C4%B1-Sabun-Tarihi) (2014).
27. Kanbay, H. F., “Kastamonu Saray Hamamı restorasyon projesi”, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 25 (1996).
28. Önge, Y., “Anadolu’da 12-13. Yüzyıl Türk Hamamları”, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 22-23, 238 (1995).
29. Özköse, A., "The Bath Tradition in Anatolia", Islamic Urban Heritage, **Research, Preservation and Management Summer School, June 20-July 17, 2012, Islamic Architecture and Heritage Preservation Series; 2**, İrcıca, İstanbul, (2013).

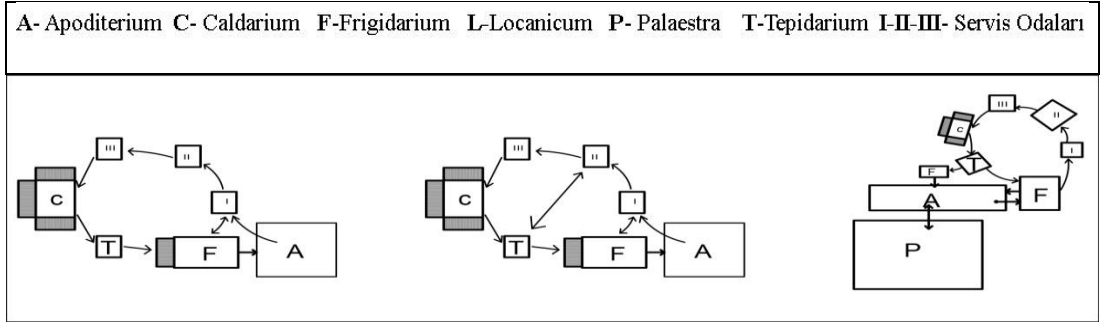
30. Özköse, A., “Çöplükten Tarih Çıkartmak –Eski Rum Hamamı Krandaros’un Yeniden Canlandırılması”, **To Read History From Debris –Revitalization of an Ancient Greek Bath ‘Krandaros**, Mimarlığın Sosyal Forumu-Social Forum of Architecture 2010, Ankara, (2010).
31. Çakmak, C., “Tire Hamamları”, **TC. Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara, 15-16, 23 (2002).
32. İnternet: Google, “GoogleMaps”, <https://www.google.com/maps/@41.379258,33.795955,11.08m/data=!3m1!1e3> (2014).
33. Çiftçi, F., “Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler”, **Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi**, Ankara, 8-9, 12, 282, 289 (2000).
34. Tulga Sağlar, B. “Nezahat Gürbüz ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2013).
35. Tulga Sağlar, B. “Sebahat Dürükoğlu ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2013).
36. Tulga Sağlar, B. “Çizimlerin revize edilmesi”, **Ankara Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi**, Ankara (2014).
37. Kankal, A., “Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (15-18. Yüzyıllar Arasında Şehir Hayatı)”, **Zafer Matbaası**, Ankara, 367, 368 (2004).
38. Tulga Sağlar, B., “Çizimlerin revize edilmesi”, **Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi**, Kastamonu (2014).
39. Özdikmenli, K., “Kastamonu Frenkşah Hamamı restorasyon raporu”, **Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi**, Ankara (1991).
40. Tulga Sağlar, B. “Fotoğraflarının çekilmesi”, **Kastamonu İl Özel İdaresi Arşivi**, Kastamonu (2014).
41. Tulga Sağlar, B. “Ahmet Esen ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2014).
42. Tulga Sağlar, B. “Fazıl Oğuz Balaban ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2014).
43. Tulga Sağlar, B. “Oğuz Balaban ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2010).
44. Tulga Sağlar, B. “Hilal Keskin ile sözlü görüşme”, **Binnur Tulga Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2009).
45. Sağlar, S. “Fotoğraf arşivi”, **Serhat Sağlar Kişisel Arşivi**, Kastamonu (2009).

46. Haskan, M. N., “İstanbul Hamamlar”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları*, İstanbul, (1995).

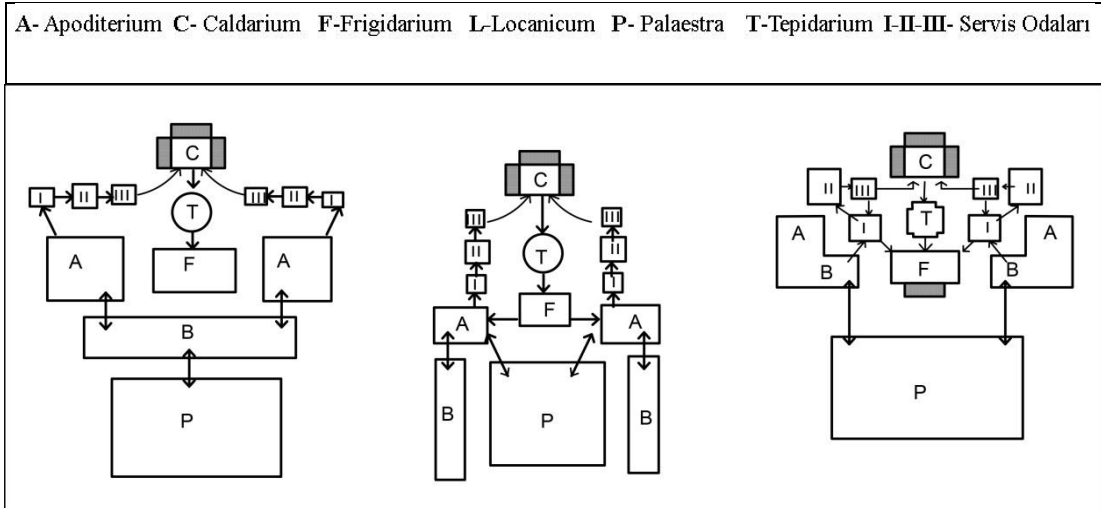
EK AÇIKLAMALAR A.

PLAN ŞEMALARI VE AÇIKLAMLARI

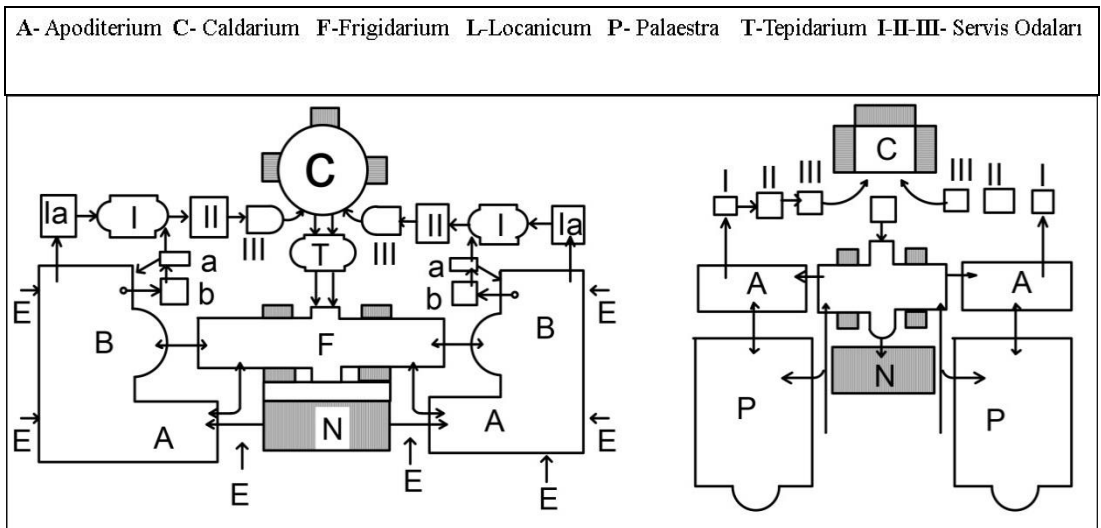
ROMA HAMAM MİMARİSİ TİPOLOJİLERİ

Şekil EK A.1. Halka tipi.

Şekil EK A.2. İmparatorluk küçük hamamları.

Şekil EK A.3. İmparatorluk büyük hamamları.

ÖZGEÇMİŞ

Binnur TULGA SAĞLAR 1980 yılında Eskişehir’de doğdu. İlk ve Orta öğrenimini aynı şehirde tamamladıktan sonra Eskişehir Cumhuriyet Lisesinden mezun oldu. 1998 yılında Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde lisans öğrenimine başlayıp 2002 yılında ‘birincilikle’ mezun oldu. 2003-2008 yılları arasında Eskişehir Büyükşehir Belediyesinde mimar olarak görev yaptıktan sonra 2008 yılında evlilik sebebiyle geldiği Kastamonu İlinde 2008-2010 yılları arasında ‘İl Özel İdaresi’nde mimar olarak görev yapmıştır. 2009 yılında Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programına başlamıştır. Halen, 2010 yılında göreve başlamış olduğu Kastamonu Üniversitesi Yapı İşleri Teknik Daire Başkanlığı’nda mimar olarak görevine devam eden Binnur TULGA SAĞLAR evli ve bir çocuk annesidir.

ADRES BİLGİLERİ

Adres : Beyçelebi Mahallesi Eski Ankara Caddesi

Konak Apt. No:22 K:3 D: 6

Merkez/Kastamonu

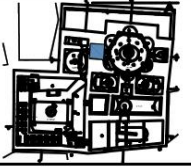

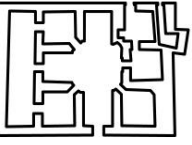

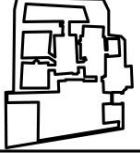
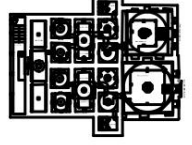

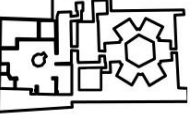
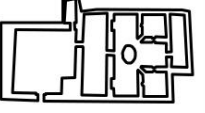
Tel : (505) 778 63 70

E-posta : tulga_binnur@yahoo.com

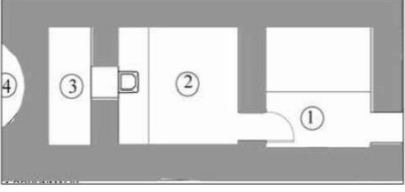
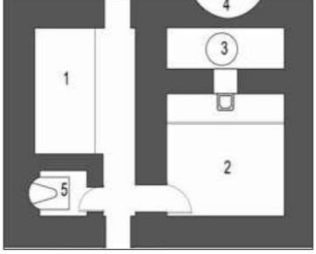

Ek I. Kastamonu Halk Hamamlarının, Sıcaklık Plan Şemasına Göre Tipolojisi [9].

	FRENKŞAH HAMAMI	VAKIF HAMAMI	BEY HAMAMI	İSMAIL BEY HAMAMI	KALE HAMAMI	ARABAPAZARI HAMAMI	ÇİFTE HAMAMI	DEDE SULTAN HAMAMI	FERHAD PAŞA HAMAMI	YENİ HAMAM	SARAY HAMAMI
HACVARI 4 EYVAN+ KÖŞE HALVETLİ TİP						ERKEKLER BOLUMU 					
ENİNE SICAKLIKLI+ İKİ HALVETLİ TİP						KADINLAR BOLUMU 					
ALTIGEN SICAKLIKLI TİP											
SOĞUKLUK, SICAKLIK VE HALVETİ EŞ ODALAR HALİNDE OLAN TİP											
T PLANLI SICAKLIKLI+ KÖŞE HALVETLİ TİP											

Ek III. Kastamonu Halk Hamamlarının, Aralık Mekânlarına Göre Tipolojisi [9].

	FRENKŞAH HAMAMI	VAKIF HAMAMI	BEY HAMAMI	İSMAIL BEY HAMAMI	KALE HAMAMI	ARABAPAZARI HAMAMI	ÇIFTE HAMAMI	DEDE SULTAN HAMAMI	FERHAD PAŞA HAMAMI	YENİ HAMAM	SARAY HAMAMI
ARALIK MEKÂNI OLAN											
ARALIK MEKANI OLMAYAN											

Ek IV. Kastamonu Konaklarında Bulunan Yıkanma Mekânları [9].

	ŞADİ BEY KONAĞI	BALABANAĞA KONAĞI	OĞUZ BALABAN EVİ	KESKİNLER KONAĞI	YAHYA YILMAZER EVİ
BAHÇESİNDE HAMAM OLAN EVLER					
KONAK İÇERSİNDE BULUNAN YIKANMA MEKANLARI					
DOLAP İÇERİSİNDE BULUNAN YIKANMA MEKANLARI					